

ΕΛΕΝΗ ΑΣΣΑΡΙΩΤΗ

*ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ '80-'90*

ΕΛΕΝΗ ΑΣΣΑΡΙΩΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

*ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ '80 - '90*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΡΕΘΥΜΝΟ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2003-2004

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΥΛΩΝΑΚΗΣ ΚΑΙ ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
II. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ	5-8
III. ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1974-1989.....	8-20
IV. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1985-1987.....	20-32
Α. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	22-23
Β. ΣΤΟΧΟΙ – ΜΕΣΑ.....	23-26
Γ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	26-32
V. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1988 ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1990.....	32-35
VI. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1991-1993.....	35-44
Α. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	35-37
Β. ΣΤΟΧΟΙ – ΜΕΣΑ.....	37-40
Γ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	40-45
VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	45-48
VIII. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ	48-52
IX. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1993-1996.....	52-55
X. ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ : Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΟΝΕ	55-58
XI. ΣΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ ΕΥΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΝΕ : ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ 1998-2001 ΚΑΙ 1999-2002.....	58-62
XII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	63-65
XIII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	66-69

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα με όλη την εκτίμηση και το σεβασμό μου να ευχαριστήσω τους καθηγητές Γιώργο Στασινόπουλο και Δημήτρη Μηλωνάκη που με τις παρατηρήσεις τους με βοήθησαν στην εκπλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας σας, καθώς και τους υπόλοιπους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος στο Πανεπιστήμιο Κρήτης που με τα σχόλια τους συνεισέφεραν σε μια πιο αποτελεσματική απόδοση του παρόντος κειμένου. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την αγάπη μου και ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου που με στήριξαν σε αυτή την προσπάθεια μου.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την τελευταία εικοσαετία στην Ελλάδα δυο κυρίαρχα πολιτικά κόμματα έρχονται αντιμέτωπα την περίοδο των εκλογών, το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ, με το πρώτο κόμμα ουσιαστικά να κυριαρχεί σε όλη αυτή την μακρά περίοδο. Στις αυτές δεκαετίες η Ελλάδα βιώνει την εμπειρία κυρίως δυο προγραμμάτων σταθεροποίησης της οικονομίας η εφαρμογή των οποίων προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη εξαιτίας της επιδείνωσης βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, του πληθωρισμού, του ισοζυγίου πληρωμών, του δημοσίου χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων. Συγχρόνως η διεθνοποίηση και η παγκοσμιοποίηση των οικονομιών επιβάλλει την αναθεώρηση της δεδομένης τάξης πραγμάτων, την τάση για απελευθέρωση των διεθνών συναλλαγών που σε συνδυασμό με την απορύθμιση των εγχώριων οικονομιών στοχεύουν στην αποτελεσματικότερη λειτουργία τους, την προσέλκυση διεθνών κεφαλαίων και επενδύσεων, τον έντονο διεθνή ανταγωνισμό σε θεσμούς, προϊόντα και συντελεστές παραγωγής.

Αξιολογώντας την οικονομική πολιτική που εφαρμόζεται μετά τη αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα προκύπτουν σχετικά συμπεράσματα για το κατά πόσο τα μέτρα πολιτικής που εφαρμόζονται σε όλη αυτή την περίοδο προωθούν τη διαδικασία σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας προς τις οικονομίες των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, συμβάλλουν στην εξάλειψη των μακροοικονομικών ανισοροπιών, ενθαρρύνουν τις επενδύσεις, ενισχύουν την παραγωγικότητα, βελτιώνουν το βιοτικό επίπεδο των πολιτών ώστε να συγκλίνει με εκείνο των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Παράλληλα γίνεται αναφορά σε παρόμοια προγράμματα που ακολουθούν άλλες χώρες εκείνη την περίοδο και προκύπτει συμπέρασμα το αν τελικά αυτά ευδοκίμουν επιφέροντας τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Τέλος, αναφέρονται οι προσπάθειες άλλων προγραμμάτων για την μακροοικονομική προσαρμογή της Ελληνικής οικονομίας προκειμένου να επιτευχθούν τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ, οι οποίες γίνονται εντονότερες στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990 οδηγώντας τη χώρα στην πλήρη ένταξη της στην ΟΝΕ την 1^η Ιανουαρίου του 2001.

II. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η φιλοσοφία της οικονομικής σταθεροποίησης δεν είναι καινούργια. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έχουν διατυπωθεί σκέψεις σχετικά με το ό,τι οι ηγεσίες των χωρών θα πρέπει να παράσχουν την απαραίτητη σταθεροποίηση μέσω υψηλών επιπέδων απασχόλησης και ανάπτυξης όταν ο μηχανισμός της αγοράς από μόνος του αδυνατεί να την προσφέρει. Αρχικά ως κύριο εργαλείο από τους υπεύθυνους φορείς της οικονομικής πολιτικής χρησιμοποιούνται οι συντελεστές του φόρου εισοδήματος. Όμως οι όποιες προσπάθειες βραχυχρόνιας αλλαγής τους αποβαίνουν άκαρπες για την οικονομική σταθεροποίηση, καθώς δεν ασκούν σημαντική ή

γρήγορη επίδραση στη μείωση της κατανάλωσης, λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία μονίμου εισοδήματος του Milton Friedman, και εξαιτίας της πιθανόν μεγάλης υστέρησης της δημοσιονομικής πολιτικής, που εξαρτάται από την εκτίμηση της κοινής γνώμης της πιθανότητας ότι η αλλαγή των φόρων θα ανατραπεί σύντομα, με αποτέλεσμα ο πληθωρισμός να επιταχυνθεί μεταξύ 1967 και 1969 πέρα από τις όποιες προσδοκίες. Επίσης κατά την περίοδο της ύφεσης της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές του 1971 ο πληθωρισμός δεν επιβραδύνεται, υποδεικνύοντας ότι οι μεν νομισματικοί πολλαπλασιαστές έχουν υποεκτιμηθεί και οι δε δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές έχουν υπερεκτιμηθεί (Gordon, 1978), γι' αυτό χρησιμοποιούνται τα εργαλεία της νομισματικής πολιτικής με την προσφορά χρήματος να διατηρείται σε ένα σταθερό επίπεδο (Constant Growth Rate Rule of Money Supply, CGRR). Εντούτοις, ούτε η τελευταία πολιτική προσδίδει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Ως γνωστόν η προσπάθεια σταθεροποίησης σα στόχο έχει τη σταθεροποίηση του προϊόντος με την έννοια της ελαχιστοποίησης της απόκλισης (gap) του πραγματικού προϊόντος από το δυνητικό προϊόν της πλήρους απασχόλησης (ή διαφορετικά της πραγματικής ανεργίας από το φυσικό της επίπεδο). Με άλλα λόγια σταθεροποιητική πολιτική σημαίνει αντικυκλική πολιτική ή αλλιώς μια κυβερνητική πολιτική που επιδιώκει να μειώσει τις διακυμάνσεις στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας μέσω της σταθεροποίησης των τιμών, της επένδυσης ή της συνολικής ζήτησης κινούμενη λίγο πολύ στα πλαίσια της νεοκλασικής οικονομικής αντίληψης και προς την κατεύθυνση της ορθόδοξης οικονομικής σκέψης. Η οικονομική σταθεροποίηση αποβλέπει κυρίως σε δυο βασικούς πυλώνες, δυο μακροοικονομικές μεταβλητές, τον πληθωρισμό και την απασχόληση, στοχεύοντας στο να αποφευχθούν οι έντονες διακυμάνσεις τους. Ο πληθωρισμός πρέπει να διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα όπως και η ανεργία. Ο στόχος όμως αυτός δεν ήταν επιτεύξιμος στο παρελθόν και ιδιαίτερα στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970, ενώ οι Κεϋνσιανές πολιτικές που μέχρι τότε κυριαρχούσαν καταρρέουν εξαιτίας της αναποτελεσματικότητάς τους να χρησιμοποιηθούν για την ερμηνεία του φαινομένου του στασιμοπληθωρισμού που πλήττει τις οικονομίες της δύσης εκείνη την περίοδο.

Η μακροοικονομική κατάσταση στα μέσα της δεκαετίας του 1970 για τις εικοσιτέσσερις χώρες του ΟΟΣΑ δεν είναι ευοίωνες, ενώ οι προοπτικές τους για ανάκαμψη είναι πολύ περιορισμένη. Ενδεικτικά μετά το 1973 οι χώρες υποφέρουν από δραματική πτώση της συνολικής ζήτησης. Το ετήσιο εθνικό τους εισόδημα επιβραδύνεται από 4.9% τη διάρκεια της περιόδου 1965-73 σε 2.7% την περίοδο 1973-79 και από τότε συνεχίζει να μειώνεται. Ο πληθωρισμός στις χώρες του ΟΟΣΑ φτάνει το 13%, ενώ στην Ευρώπη το 14% το 1980. Η πτώση της μεγέθυνσης μεταφράζεται σε αύξηση της ανεργίας, η οποία φτάνει το 7% του εργατικού δυναμικού των χωρών του ΟΟΣΑ το 1981 σε σύγκριση με το 2 ή 3 % το 1970, ενώ στην Ευρωπαϊκή κοινότητα φτάνει το 8%. Η αύξηση του διαθέσιμου εθνικού εισοδήματος έχει

μειωθεί στο ελάχιστο, η ανεργία μεγαλώνει, οι χρεοκοπίες πολλαπλασιάζονται και ο φόβος ενός νέου κραχ, όπως το 1929, είναι στη σκέψη όλων. Μόνο οι ΗΠΑ ανακάμπτουν σχετικά γρήγορα με την ανεργία να μειώνεται κάτω από το υψηλότερο της επίπεδο το 1975, ενώ στην Ευρώπη συνεχίζει να αυξάνεται (Sachs, 1982). Η αντιμετώπιση της δυσμενούς αυτής κατάστασης της δεκαετίας του 1970 είναι διαφορετική για κάθε χώρα. Όσες χώρες συνειδητοποιούν έγκαιρα την ανάγκη σταθεροποίησης τους και λαμβάνουν διαρθρωτικά μέτρα νωρίτερα είναι οι πιο κερδισμένες.

Οι ερμηνείες που δίνονται για την πτώση της μεγέθυνσης και την αύξηση της ανεργίας που παρατηρούνται σε όλες σχεδόν τις οικονομίες του κόσμου αναγνωρίζουν ως κύρια αίτια τα διαταρακτικά σοκ από την πλευρά της προσφοράς όπως η αύξηση των πραγματικών τιμών των πρώτων υλών, της τιμής του πετρελαίου και των τιμών των εισροών των μη καύσιμων προϊόντων. Ακόμη δε ο ανταγωνισμός των νέων εκβιομηχανισμένων χωρών, που εισέρχονται σε παραδοσιακά εξαγωγικούς τομείς των χωρών του ΟΟΣΑ, δυσχεραίνει τους όρους εμπορίου για τις χώρες του ΟΟΣΑ προκαλώντας την αναγκαία αναδιανομή των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Οι παράγοντες αυτοί οδηγούν τελικά στη διαδικασία του λεγόμενου στασιμοπληθωρισμού - αύξηση του πληθωρισμού και στάσιμη ή πτώση της παραγωγικότητας (σηματοδοτώντας την κατάρρευση της Phillips Curve).

Άμεση συνέπεια της δημιουργίας της ύφεσης από τα σοκ της προσφοράς μετά το 1973 είναι η ανάγκη επιβολής της προσαρμογής -μείωσης- των πραγματικών μισθών ειδικά σε μια περίοδο χαμηλής οικονομικής μεγέθυνσης όπως εκείνη. Μέτρο που ενώ θα μειώσει τη ανεργία θα θίξει τα επιχειρηματικά κέρδη, τα οποία πράγματι συρρικνώνονται περισσότερο με τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις που σημειώνονται (73-74 και 79-80). Η προσαρμογή όμως των μισθών δεν πραγματοποιείται σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ οδηγώντας τις περισσότερες οικονομίες σε κρίση. Η αποτυχία οφείλεται είτε σε παράγοντες όπως αβεβαιότητα, έλλειψη συγχρονισμού, λανθασμένη αντίληψη των συνδικάτων και της διαπραγματευτικής τους δύναμης, είτε στις επεκτατικές πολιτικές των πολιτικών φορέων που μόνο προσωρινώς αναβάλλουν την ύφεση των οικονομιών τους προκαλώντας συγχρόνως πληθωριστικές πιέσεις. Οι επιδοτήσεις, οι μειώσεις των φόρων επί των πωλήσεων και των μισθοδοτικών καταστάσεων, και των φόρων των μισθών θα μπορούσαν να αποτελέσουν μέτρα ταυτόχρονης επίτευξης της μείωσης του πληθωρισμού και της ανεργίας διαμέσου όμως μιας δραστηκής πολιτικής δράσης (Gordon, 1978).

Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η πίστη της δραστηκής επέμβασης των υπεύθυνων της χάραξης της οικονομικής πολιτικής έχει εξανεμιστεί εξαιτίας της μόνιμα μακροχρόνιας αρνητικής σχέσης μεταξύ πληθωρισμού-ανεργίας. Αλλά οι εξελίξεις της δεκαετίας του 1970 αναθεωρούν το προηγούμενο σκεπτικό υποστηρίζοντας την εφαρμογή της δραστηκής επέμβασης των φορών της οικονομικής πολιτικής, διότι όταν το προϊόν είναι κάτω από το επίπεδο στόχου του ο άκαμπος κανόνας της νομισματικής πολιτικής οδηγεί σε μόνιμα υψηλή ανεργία αν δεν

είναι εφικτή η προς τα κάτω προσαρμογή των τιμών, ενώ ξεπερνάει το στόχο του όταν οι τιμές προσαρμόζονται (Gordon, 1978). Έτσι οι υπεύθυνοι οικονομικοί παράγοντες με τη συμβολή των εργαλείων της νομισματικής, της δημοσιονομικής πολιτικής και των άλλων πολιτικών στοχεύουν στη μείωση των διακυμάνσεων του ΑΕΠ, της απασχόλησης και του πληθωρισμού.

Ωστόσο δεν πρέπει να παραλειφθούν οι ‘περιορισμοί’ που έχουν οι πολιτικοί, όπου από τη μια υπάρχει το νομισματικό κίνητρο των πολιτικών σχεδιαστών όταν η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και από την άλλη οι κεντρικοί τραπεζίτες δεν αποδέχονται την αύξηση των επιτοκίων. Επίσης οι επιδοτήσεις ή οι μειώσεις των φόρων επί των πωλήσεων πιθανόν να είναι αποτελεσματικά μέτρα, εντούτοις οι πολιτικοί πολλές φορές είναι προσωρινά δεσμευμένοι μεταβάλλοντας το βάρος της σύνθεσης των φορολογικών εσόδων από τις αυξήσεις των φόρων εισοδήματος σε αυξήσεις των μισθοδοτικών καταστάσεων και αυξήσεις των τιμών της ενέργειας (Gordon, 1978).

Πληθωρισμός και ανεργία, τα δύο δεινά που απασχολούν τις οικονομικές αρχές σχεδόν όλου του κόσμου από το πρόσφατο παρελθόν μέχρι και σήμερα πρέπει να τιθασεύονται παράλληλα καθώς και όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και ανώδυνα. Ωστόσο με τον πληθωρισμό και την ανεργία συνδέονται επίσης άλλα δεινά όπως τα δημόσια ελλείμματα που όταν συσσωρεύονται δημιουργούν και διογκώνουν το δημόσιο χρέος. Στη συνέχεια θα αναλυθούν διεξοδικότερα τα μακροοικονομικά αυτά μεγέθη πρωτίστως για την Ελληνική οικονομία και δευτερευόντως για άλλες χώρες που διακατέχονται από όμοια προβλήματα την περίοδο 1980-2000. Προηγουμένως όμως στο σημείο που ακολουθεί γίνεται μια σύντομη προεπισκόπηση όσον αφορά τις πολιτικές και μακροοικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα την περίοδο 1874-1989.

III. ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1974-1989

Τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας η οικονομική πολιτική παρουσιάζει υπερθέρμανση εξαιτίας του επεκτατικού της χαρακτήρα και σε συνδυασμό με την πρώτη πετρελαϊκή κρίση η κατάσταση επιδεινώνεται. Μετά την κατάρρευση της δικτατορίας (1967-74) και την αποκατάσταση της δημοκρατίας η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα προσανατολίζεται στην ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης, στην αναδιανομή του εισοδήματος για την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής, χωρίς ωστόσο τη λήψη ουσιαστικών πολιτικών ενίσχυσης της προσφοράς της οποίας η κατάσταση δυσχεραίνεται με τις δυο πετρελαϊκές κρίσεις (1973, 1979) (Πανταζίδης, 2002). Το 1975 η πρώτη μεταδικτατορική κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ) με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και με υπουργό Οικονομικών τον Κ. Μητσοτάκη ασκεί χαλαρή δημοσιονομική, νομισματική και πιστωτική πολιτική με εκτεταμένες

παροχές συμβάλλοντας στην ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης, υιοθετώντας παράλληλα ως στρατηγική τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας με τελικό στόχο την πλήρη ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ¹.

Ο ρυθμός μεταβολής του κατά κεφαλήν εισοδήματος θεωρείται παρά τις ατέλειες του, μέτρο της οικονομικής ανάπτυξης και κριτήριο σύγκρισης ως προς την εξέλιξη του βιοτικού επιπέδου μεταξύ των διαφόρων χωρών, έτσι εξετάζεται πρωτίστως η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας με βάση το ρυθμό μεγέθυνσης του πραγματικού προϊόντος. Έτσι κατά τη διάρκεια 1970-1980 (εκτός το 1974) ο ρυθμός του είναι κατά μέσο όρο 5.1% του ΑΕΠ και από το 1981 μέχρι το 1989 που αρχίζει η επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας πέφτει στο 1.8% (ειδικότερα μεταξύ του 1974-1989 είναι στο 1.6%), ενώ στο μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου αυτής παραμένει στάσιμος. Η έμφαση στην αναδιανομή μεταξύ κερδών και μισθών στη βιομηχανία μειώνει την αποδοτικότητα του κεφαλαίου και τα κίνητρα για επενδύσεις. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως η 'ατμομηχανή' αλλά και ως ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, πέφτουν κάτω από το 17% τη δεκαετία του 1980. Οι έκτακτες εισφορές στα κέρδη των επιχειρήσεων, που υπονομεύουν την αξιοπιστία της φορολογικής πολιτικής, η υπονόμευση των δημοσίων επενδύσεων υποδομής, η δυσκαμψία της αγοράς εργασίας συντείνουν στη μείωση της προσδοκώμενης οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου (Αλογοσκούφης, 1996). Από την άλλη ο πληθωρισμός μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση εκτινάσσεται περίπου στο 20% (από 5% το 1972). Με τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση ο έντονος πληθωρισμός διατηρείται (από το 27% το 1974 κινείται στο 25% το 1980) και μέχρι το 1994 κινείται με διψήφιο ρυθμό και μάλιστα σε επίπεδα πολύ υψηλότερα (είναι περίπου τριπλάσιος) σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες που έχουν προσαρμοστεί σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 σε χαμηλότερο πληθωρισμό και αυξητικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Επίσης η μεγάλη άνοδος των διεθνών πραγματικών επιτοκίων επιβραδύνει τις ιδιωτικές επενδύσεις. Η ανεργία στα μέσα της δεκαετίας του 1970 δεν ξεπερνάει κατά μέσο όρο το 2% (1979), το 1981 όμως φτάνει το 4% και το 1983 το 8% στο οποίο και σταθεροποιείται (όμως από το 1991 αρχίζει να ανεβαίνει προσεγγίζοντας το 10%), ενώ ο πληθωρισμός παραμένει επίσης σε υψηλά επίπεδα.

Η επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας και η επιτάχυνση του πληθωρισμού υποδεικνύουν ότι η ελληνική οικονομία μπαίνει σε φάση στασιμοπληθωρισμού σε μια περίοδο εκλογών (μόλις από το 1991 ο πληθωρισμός έχει μια σταθερή πτώση, ενώ η ανάκαμψη του πραγματικού προϊόντος αρχίζει το 1994). Εν όψει των εκλογών η κυβέρνηση του Γ. Ράλλη, παρά

¹ Την επιλογή αυτή στηρίζουν μόνο η Ένωση Κέντρου (ΕΚ) και το ευρω-κομμουνιστικό κόμμα (ΚΚΕ Εσωτερικού), ενώ αντιτάσσονται με την προοπτική αυτή το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ) και το νεοσύστατο Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ) εξαιτίας του αντιαμερικανισμού που επικρατεί στην Ελλάδα λόγω της επώδυνης εμπειρίας της δικτατορίας. Εντούτοις, το 1979 υπογράφεται στην Ελλάδα η Συμφωνία ένταξης της στην ΕΟΚ (Πανταζίδης, 2002).

τις προτροπές του Ξ. Ζολώτα για συγκρατημένη οικονομική πολιτική, ακολουθεί επεκτατική δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική. Τελικά όμως χάνει τις εκλογές και μάλιστα με μεγάλη διαφορά. Η πολιτική ενίσχυσης της ζήτησης και των υψηλών ονομαστικών μισθών συνεχίζεται τη δεκαετία του 1980 μέσα σε ένα περιβάλλον υψηλού πληθωρισμού και ισχνών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης.

Οι βουλευτικές εκλογές του 1981 αναδεικνύουν για πρώτη φορά ως κυβέρνηση ένα σοσιαλιστικό κόμμα, το ΠΑΣΟΚ του Α. Παπανδρέου, που με εντολή των «μη προνομιούχων» κοινωνικών στρωμάτων ακολουθεί ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα αναδιανομής του εισοδήματος προς την εργασία. Όταν το ΠΑΣΟΚ αναλαμβάνει την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας τη βρίσκει σε μια κατάσταση όχι απλώς στασιμότητας αλλά βαθιάς δομικής κρίσης με κύρια χαρακτηριστικά την ύφεση και την υψηλή νομισματική και μακροοικονομική αστάθεια, κάνοντας λόγο για την πολιτική της ‘καμένης γης’ στα δημόσια οικονομικά εξαιτίας της λαθεμένης πολιτικής που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις της Δεξιάς σε όλη την μεταπολεμική περίοδο, κατάσταση που είχε επιδεινωθεί από τη δυσμενή διεθνή συγκυρία που ακολούθησε την πρώτη πετρελαϊκή κρίση από τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Το ΠΑΣΟΚ διακηρύσσει ως βασικούς άξονες της πολιτικής του την επίτευξη αυτόνομης και ανεξάρτητης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας που για να ικανοποιηθούν πρέπει πρωτίστως να αντιμετωπιστούν με αποτελεσματικότητα οι χρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες του παραγωγικού συστήματος και οι μακροοικονομικές ανισορροπίες. Με την στρατηγική του το ΠΑΣΟΚ επιδιώκει να εφαρμόσει μια εναλλακτική οικονομική στρατηγική ανάπτυξης και σταθεροποίησης προβλέποντας στο να συνδυάσει βραχυχρόνια μέτρα σταθεροποίησης και μεσομακροχρόνια μέτρα παραγωγικής αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της οικονομίας (Αργείτης, 2002). Με άλλα λόγια, επιδιώκει ένα συντονισμό της ζήτησης και της προσφοράς που μεσομακροχρόνια θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη του παραγωγικού συστήματος και την οικονομική σταθερότητα. Η μακροοικονομική προσαρμογή θα υλοποιηθεί μέσω της αναπτυξιακής διαδικασίας που θα προκύψει από την εναρμόνιση βραχυχρόνιων πολιτικών διαχείρισης της ζήτησης με μακροχρόνιες πολιτικές προσφοράς (Tsakalotos, 1991).

Συγχρόνως με την είσοδο της χώρας στην ΕΟΚ το 1981 αρχίζουν σταδιακά από τα μέσα της δεκαετίας οι διαρθρωτικές προσαρμογές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και τον εξωτερικό τομέα της οικονομίας με την απορύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών και την απελευθέρωση των εξωτερικών συναλλαγών, με αποτέλεσμα την έκθεση της ελληνικής οικονομίας περισσότερο στο διεθνή ανταγωνισμό που προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 γίνεται εντονότερος με την απελευθέρωση των διεθνών συναλλαγών αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Ο υψηλός ανταγωνισμός των απελευθερωμένων αγορών και η μείωση του εγχώριου προστατευτισμού καθιστούν τις επόμενες δεκαετίες κρίσιμες για την οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη της Ελλάδας. Την ίδια στιγμή η οικονομία βιώνει μια διαρθρωτική αλλαγή με την

πτώση της σημαντικότητας του τομέα της γεωργίας και την αύξηση της παραγωγής των υπηρεσιών.

Επανερχόμενος στην οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ το 1981 κυριότεροι στόχοι της είναι η μείωση του πληθωρισμού, του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών και της ανεργίας, η δικαιότερη διανομή του εισοδήματος και η αύξηση της οικονομικής μεγέθυνσης. Εντούτοις, ο επεκτατικός χαρακτήρας της εισοδηματικής πολιτικής αντικρούει τον περιοριστικό χαρακτήρα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, προσδίδοντας την έλλειψη αξιοπιστίας από πλευράς μακροοικονομικής πολιτικής. Η μείωση της πιστωτικής επέκτασης προς το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα επιτυγχάνεται ως ένα σημείο με τη μείωση του ρυθμού μεταβολής της προσφοράς χρήματος όπου την περίοδο 1982-1984 μειώνεται πολύ σε σχέση με το 1981. Από την άλλη, η χρηματοδότηση κυρίως μικρομεσαίων βιομηχανικών και αγροτικών επιχειρήσεων σκοπό έχει να στηρίξει τις παραγωγικές επενδύσεις για να προωθηθεί η οικονομική ανάπτυξη. Ενώ παράλληλα τα πραγματικά και ονομαστικά επιτόκια αυξάνονται. Αξιοσημείωτο είναι δε η θεσμική μεταβολή που πραγματοποιείται με την κατάργηση της Νομισματικής Επιτροπής και την εφαρμογή της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής από την Τράπεζα της Ελλάδος χωρίς ωστόσο ακόμη τη θέσπιση της ανεξαρτησίας της.

Από την πλευρά της η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική σα στόχο έχει τη μείωση των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα ανακατανέμοντας τις προς όφελος των κοινωνικών δαπανών και των δημοσίων επενδύσεων και την αύξηση των εσόδων διαμέσου της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης, τον περιορισμό της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας, ανακόπτοντας συγχρόνως την αύξηση του δημόσιου χρέους και αποκλιμακώνοντας τον πληθωρισμό. Η δε επεκτατική εισοδηματική πολιτική στοχεύει στην δικαιότερη ανακατανομή του εισοδήματος προς τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα των εργαζομένων, στην ενίσχυση της ιδιωτικής κατανάλωσης και της εγχώριας ζήτησης για να μετασχηματιστεί η τελευταία σε αύξηση της εγχώριας παραγωγής και να πραγματοποιηθεί εν τέλει η ανεξάρτητη ανάπτυξη της χώρας (Αργείτης, 2002).

Ωστόσο οι κακές μακροοικονομικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας μετά τη μεταπολίτευση το 1974 όπως αναφέρει ο Γ. Αλογοσκούφης (1996) δεν οφείλονται σε βραχυχρόνιου χαρακτήρα πρόβλημα σχεδιασμού και εφαρμογής της οικονομικής πολιτικής, αλλά σε μακροχρόνιου χαρακτήρα διαρθρωτικό πρόβλημα που συνδέεται με το ρόλο των θεσμών ως μηχανισμού συντονισμού της οικονομικής δραστηριότητας και εγγύησης των συμβάσεων των κοινωνικών εταίρων.

Το πολιτικό σύστημα της χώρας μετά το 1974 αδυνατεί άλλοτε να διατηρήσει και άλλοτε να ενδυναμώσει λόγω της φύσης τους θεσμούς όπως:

(α). *φορολογικό σύστημα* -πραγματοποιείται η αύξηση της φορολόγησης του κεφαλαίου και οι έκτακτες εισφορές για τις επιχειρήσεις•

(β). *εργασιακές σχέσεις* -οι απεργίες των εργαζομένων πλέον δεν απαγορεύονται, τα συνδικάτα (ΓΣΕΕ) ισχυροποιούνται και αποκτούν την αυτονομία τους, οι μισθολογικές αυξήσεις είναι πάνω από την αύξηση της παραγωγικότητας, που σημειωτέον το μερίδιο των μισθών από 58.2% το 1981 αυξάνεται στο 66.8% το 1985 και συνεχίζει να αυξάνεται μέχρι το τέλος της δεκαετίας (1986-98) (Pelagidis, 1995), επιβαρύνοντας το κόστος εργασίας ενώ πυροδοτούν τον πληθωρισμό καθώς ανατροφοδοτούνται οι πληθωριστικές προσδοκίες². Το 1982 θεσμοθετείται η αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή (ΑΤΑ) αυξάνοντας τις πραγματικές αποδοχές και αντισταθμίζοντας τις απώλειες του πληθωρισμού μόνο των χαμηλόμισθων και όχι όλων των εισοδηματικών τάξεων, ενώ το 1983 γίνεται μια προσπάθεια τροποποίησης της. Συνέπεια όλων αυτών είναι η δημιουργία μιας δύσκαμπτης αγοράς εργασίας•

(γ). *νομισματικό καθεστώς* -έχει καθιερωθεί το καθεστώς της 'σκληρής πολιτικής', της διολίσθησης της δραχμής καθώς πραγματοποιούνται περιοδικές ή και εφ' άπαξ υποτιμήσεις³•

(δ). *δημοσιονομικοί κανόνες* -αυξάνονται οι καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου, δίνονται επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις, πραγματοποιείται η σταδιακή κατάργηση της αρχής του ισοσκελισμένου τακτικού προϋπολογισμού (όπου το κράτος δανείζεται μόνο για να κάνει επενδύσεις) με την τελική εγκατάλειψη της το 1981•

(ε). *λειτουργία της αγοράς* -ο ρόλος της αγοράς αποδυναμώνεται ενώ το κράτος διογκώνεται, πραγματοποιούνται εθνικοποιήσεις και κρατικοποιήσεις επιχειρήσεων όπως στην Ολυμπιακή Αεροπορία, τα Ναυπηγεία Σκαραμαγκά, τα Διυλιστήρια Ασπροπύργου, τον Ηλεκτρικό Σιδηρόδρομο και την Εμπορική Τράπεζα, ενώ η δημιουργία μονοπωλίων καταργεί την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού των τιμών•

(στ). *πιστωτικό σύστημα* -οι πιστώσεις κατευθύνονται σε μη αποτελεσματικές επιχειρήσεις, κυρίως τις προβληματικές επιχειρήσεις μέσω του ΟΑΕ -Οργανισμού Ανασυγκρότησης των Επιχειρήσεων- με αρνητικά πραγματικά επιτόκια και στο δημόσιο τομέα με χαμηλά επιτόκια•

(ζ). *δημόσια διοίκηση* -η γιγάντωση του δημόσιου τομέα⁴ και η υποβάθμιση των υπηρεσιών και των λειτουργιών του, η εμπλοκή του κράτους στην παραγωγική διαδικασία και

(η). *είσοδος της Ελλάδας στην ΟΝΕ* -που σημαίνει εισροή μεταβιβάσεων για την Ελλάδα αυξάνοντας τη συνολική κατανάλωση και καθιστώντας μη συνειδητή την κατάρρευση της

² Ωστόσο ο Γ. Μήλιος (1996) διαφωνεί με τον ισχυρισμό ότι υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στις μεταβολές των μισθών και των τιμών επικαλούμενος εμπειρικά στοιχεία.

³ Ήδη από τις αρχές του 1983 η τακτική της υποτίμησης της δραχμής έχει χρησιμοποιηθεί, με την υποτίμηση της δραχμής κατά 15.5% ενώ είναι παράλληλα συνδεδεμένη με το δολάριο (που αν και αναμένεται ότι η δραχμή θα υποτιμηθεί τελικά ανατιμάται) στοχεύοντας στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών παρότι οι επιδράσεις σε αυτό είναι βραχυχρόνιες. Από την άλλη, η διολίσθηση επιδιώκει την αντιστάθμιση των μισθολογικών αυξήσεων και τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών, προκειμένου να μετριαστούν οι επιπτώσεις της υπερβάλλουσας εγχώριας ζήτησης στο ισοζύγιο πληρωμών, ενισχύοντας ωστόσο τις πληθωριστικές πιέσεις, τα πραγματικά εισοδήματα των εργαζομένων και το εξωτερικό χρέος της χώρας. Βλέπε Λιαργκόβας (χ.χ), Αλογοσκούφης (1994), Πανταζίδης (2002).

⁴ Στο διάστημα 1979-1985 το ποσοστό συμμετοχής του δημόσιου τομέα στο ΑΕΠ αυξάνεται από 39.1% σε 58.4%, ενώ η τάση του συνεχίζει να είναι ανοδική και μετά το 1985 (Μπήτρος, 1992).

αναπτυξιακής διαδικασίας και την ανάγκη διαρθρωτικών παρεμβάσεων για τον εκσυγχρονισμό της μεταποιητικής παραγωγικής βάσης, ενώ συγχρόνως το πιο σημαντικό είναι η επιδείνωση του ισοζυγίου πληρωμών εξαιτίας της ανόδου των δημοσίων ελλειμμάτων (που μειώνουν τις εθνικές αποταμιεύσεις) και εξαιτίας της αύξησης του δημοσίου χρέους.

Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο 1975-1980 η συναλλαγματική πολιτική είναι περισσότερο διευκολυντική, υπερκαλύπτοντας τη διαφορά του ελληνικού πληθωρισμού με αυτό των χωρών του ΟΟΣΑ και αντισταθμίζοντας τις μισθολογικές αυξήσεις της περιόδου. Η διολίσθηση είναι μεν μεγάλη αλλά μικρότερη των αυξήσεων του μοναδιαίου κόστους εργασίας, συμπιέζοντας τα κέρδη και την ανταγωνιστικότητα οδηγώντας συγχρόνως σε πληθωριστικές πιέσεις. Τη διετία 1981-1982 όμως η διολίσθηση είναι μικρότερη από τη διαφορά του πληθωρισμού Ελλάδας-ΟΟΣΑ. Με την εφαρμογή της ΑΤΑ το 1982 το κυνηγητό μισθών-τιμών εμπεδώνεται, η απώλεια των κερδών γίνεται ασφυκτική, οι επενδύσεις καταρρέουν, η παραγωγικότητα οδηγείται σε στασιμότητα και η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας της μεταποίησης επιδεινώνει περαιτέρω την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων μεταποίησης⁵, καθιερώνοντας εκ νέου τη διολίσθηση και την υποτίμηση. Ενώ ως γνωστόν η τελευταία αυξάνει τις σε δραχμές τιμές των εισαγόμενων προϊόντων που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, φτάνει στο σημείο το 1983 να ανταγωνίζεται την εισοδηματική πολιτική, η οποία προσπαθεί να μειώσει το κόστος εργασίας μέσω της τροποποίησης της ΑΤΑ, αναβάλλοντας τη χορήγηση των προβλεπόμενων μισθολογικών αυξήσεων. Η συναλλαγματική πολιτική με την υποτίμηση του 1983 και την επιτάχυνση της διολίσθησης τον επόμενο χρόνο βελτιώνει προσωρινά την κατάσταση στο εμπορικό ισοζύγιο, ενώ συμβάλλει στη διατήρηση του πληθωρισμού σε υψηλά επίπεδα.

Μέσω των μεταβιβάσεων από την ΕΟΚ την δεκαετία του 1980 το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών βελτιώνεται και το εξωτερικό χρέος μειώνεται, επειδή η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης είναι μικρότερη από την αύξηση των μεταβιβάσεων ενώ η αυξημένη δημόσια κατανάλωση συνεχίζει να διατηρείται. Το εμπορικό ισοζύγιο όμως χειροτερεύει ανάλογα με την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης με αποτέλεσμα την επιδείνωση του ισοζυγίου πληρωμών. Οι μεταβιβάσεις από την ΕΟΚ και η αυξανόμενη εισροή συναλλάγματος προκαλούν τη λεγόμενη «ολλανδική ασθένεια»⁶. Ωστόσο η αύξηση των εγχώριων εισοδημάτων και της ζήτησης μη εμπορεύσιμων υπηρεσιών που προκύπτει από τις μεταβιβάσεις και η αύξηση των τιμών και των μισθών στο τομέα των μη εμπορεύσιμων αγαθών οδηγεί στην εκτόπιση των

⁵ Εντούτοις, ο Γ. Μήλιος (1996) υποστηρίζει ότι η πτώση της αποδοτικότητας του παγίου κεφαλαίου αντιστρέφεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980, εξαιτίας της μείωσης της μερίδας των μισθών (μοναδιαίο κόστος εργασίας) και της σταθεροποίησης της τιμής του λόγου προϊόντος/κεφαλαίου. Ακόμη όπως υποστηρίζει η αποδοτικότητα του κεφαλαίου εκείνη την περίοδο είναι χαμηλότερη σε σχέση με τη περίοδο του 1970-73 εξαιτίας της μειωμένης παραγωγικότητας του κεφαλαίου, ενώ για το διάστημα από τα τέλη του 1980 μέχρι τα μέσα του 1990 σε σύγκριση πάλι με την περίοδο 1970-73 η μειωμένη αποδοτικότητα του οφείλεται στη γρήγορη αύξηση της έντασης του κεφαλαίου, παρά τη μείωση της μερίδας των μισθών και στις δύο περιόδους.

⁶ Με άλλα λόγια, την επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων μεταποίησης καθώς η διεθνής ζήτηση υπηρεσιών προκαλεί την πραγματική ανατίμηση της δραχμής, παρόλο που η ονομαστική ισοτιμία συνεχίζει να ολισθαίνει (Σπράος, 1991).

μεταποιητικών δραστηριοτήτων λόγω της επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας τους, με αποτέλεσμα την αύξηση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου. Η αρνητική αυτή επίδραση στην ανταγωνιστικότητα θα μπορέσει να μετριαστεί αν οι μεταβιβάσεις από το εξωτερικό χρησιμοποιηθούν για τη χρηματοδότηση επενδύσεων. Σε αντίθεση με άλλες χώρες που δέχονται αυτούς τους πόρους (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία) στην Ελλάδα το μεγαλύτερο μέρος τους δαπανάται για καταναλωτικούς σκοπούς και για την ενίσχυση των εισοδημάτων. Τα δε δημοσιονομικά ελλείμματα σημειώνουν μεγάλη έξαρση ιδιαίτερα σε προεκλογικές περιόδους όπως το 1981, 1984 (Ευρωεκλογές), 1985 και 1989 υποδεικνύοντας την ύπαρξη των πολιτικών εκλογικών κύκλων⁷. Η χώρα επενδύει αλλά κυρίως καταναλώνει περισσότερα από όσα παράγει, χρηματοδώντας τη διαφορά με δανεισμό από το εξωτερικό. Ωστόσο δεν πρέπει να διαιωνίζεται μια οικονομική πολιτική που βασίζεται στο συνεχή εξωτερικό δανεισμό για καταναλωτικούς σκοπούς, διότι μια τέτοια 'καταναλωτική' πολιτική δημιουργεί κοινωνική ευημερία, ενώ μακροχρόνια μειώνει τις αναπτυξιακές επιλογές της οικονομικής πολιτικής και οδηγεί σε δυσανάλογα 'σκληρές πολιτικές λιτότητας'.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι θεσμοί που μέχρι το 1974 συμβάλλουν στην προώθηση της ανάπτυξης, των ιδιωτικών και δημοσίων επενδύσεων και στην επίτευξη ενός χαμηλού πληθωρισμού δεν έχουν υποστεί τις αναγκαίες προσαρμογές που αποτελούν εγγύηση για την μακροχρόνια αποδοτικότητα των νέων επενδύσεων, τη σταθερότητα του νομίσματος και το πιθανότερο αναβάλλονται συνεχώς, με αποτέλεσμα τη φθίνουσα αποδοτικότητα του κεφαλαίου, τη συμπίεση των κερδών, την κατάρρευση των επενδύσεων, τη στροφή στην κατανάλωση, τη μείωση της αποταμίευσης, τη χρόνια επιδείνωση των εξωτερικών συναλλαγών και την πτώση του ποσοστού της οικονομικής μεγέθυνσης (Αλογοσκούφης, 1996).

Το δημοσιονομικό έλλειμμα ως γνωστόν χωρίζεται (α). σε πρωτογενές έλλειμμα, που είναι η διαφορά των δημοσίων δαπανών για αγαθά και υπηρεσίες από τα φορολογικά έσοδα και (β). σε δαπάνες για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους (τόκους) αφού αφαιρεθούν τα έσοδα από την έκδοση νέου χρήματος (seigniorage). Στο βαθμό που υπάρχει πρωτογενές έλλειμμα και τα πραγματικά μέσα επιτόκια υπερβαίνουν το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ θα ανεβαίνει συνεχώς, εκτός αν τα έσοδα από την έκδοση νέου χρήματος καλύπτουν τόσο το πρωτογενές έλλειμμα όσο και το μέρος των τόκων του δημοσίου χρέους που δεν χρηματοδοτείται από την αύξηση του εισοδήματος (την οικονομική μεγέθυνση).

⁷ Οι δανειακές ανάγκες του δημοσίου από το 4.7% του ΑΕΠ το 1975 τριπλασιάζονται και φτάνουν στο 12.3% το 1981, με το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης να σημειώνεται την εκλογική περίοδο 1980-81. Το 1985 φτάνουν το 14.6% και το 1989 το 20.3%. Το 1981 και το 1985 αιτία της διεύρυνσης του ελλείμματος είναι η αύξηση των δαπανών, ενώ το 1989 η αύξηση του προέρχεται κυρίως από τη μείωση των φορολογικών εσόδων. Μόνο το εκλογικό έτος 1996 σημειώνεται για πρώτη φορά μείωση του ελλείμματος επειδή βελτιώνεται ο τομέας των εσόδων και μειώνονται οι δαπάνες για τόκους τα τελευταία τρία χρόνια. (Πανταζίδης, 2002 και Αλογοσκούφης, 1994).

Όμως τα δημοσιονομικά ελλείμματα χρηματοδοτούνται με εισροή αποταμιεύσεων από το εξωτερικό, οπότε διαχρονικά η συσσώρευση του δημοσίου χρέους που προκαλεί η παρατεταμένη αύξηση στα δημοσιονομικά ελλείμματα επιφέρει παράλληλα τη συσσώρευση εξωτερικού χρέους. Υψηλότερη δημόσια κατανάλωση συνεπάγεται ότι η χώρα καταναλώνει περισσότερα από όσα παράγει, χρηματοδοτώντας τη διαφορά με δανεισμό από το εξωτερικό επειδή σε μια ανοικτή οικονομία η ιδιωτική κατανάλωση δεν επηρεάζεται από μεταβολές των επιτοκίων. Η σταθεροποιητική συμπεριφορά του ιδιωτικού τομέα σε σχέση με τα περιουσιακά του στοιχεία σταθεροποιεί σε κάποιο βαθμό το εξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, όμως ο δημόσιος τομέας δεν λειτουργεί με τον ίδιο σταθεροποιητικό τρόπο (Αλογοσκούφης, 1994). Αντίθετα οι όποιες αποφάσεις του δημόσιου τομέα λαμβάνονται ‘μυωπικά’ κατά την προεκλογική περίοδο, καθώς δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στα βραχυχρόνια οφέλη από τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα (υψηλότερο επίπεδο ευημερίας του εκλογικού σώματος σήμερα) από το κόστος που συνεπάγεται η εξυπηρέτηση υψηλότερου δημοσίου και εξωτερικού χρέους στο απώτερο μέλλον (χαμηλότερο επίπεδο ευημερίας αύριο) (Αλογοσκούφης, 1993). Συνεπώς όταν ο λόγος δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ αυξάνει, τότε αυξάνει συνεχώς το ποσοστό του εξωτερικού χρέους προς το ΑΕΠ και υπάρχει πίεση προς την Τράπεζα της Ελλάδος για την έκδοση νέου (πληθωριστικού) χρήματος. Επομένως, το ύψος του πρωτογενούς ελλείμματος που απαιτείται για την σταθεροποίηση του δημοσίου χρέους εξαρτάται από το μέρος του ελλείμματος που χρηματοδοτείται με την έκδοση νέου χρήματος από την Τράπεζα της Ελλάδας, όσο και από το ύψος του χρέους, το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ και τα επιτόκια που βαρύνουν το δημόσιο χρέος⁸. Η αύξηση του δημοσίου χρέους από τη συσσώρευση των δημοσίων ελλειμμάτων, τη χαμηλή μεγέθυνση και τα υψηλά επιτόκια, αυξάνει όχι μόνο το εξωτερικό χρέος αλλά και τον πληθωρισμό. Επειδή τα έσοδα από τη έκδοση νέου χρήματος είναι αβέβαια, καθώς εξαρτώνται από την ημιαστικότητα της ζήτησης χρήματος σε σχέση με τα επιτόκια⁹, ο μόνος τρόπος για να μειωθεί το δημόσιο και το εξωτερικό χρέος είναι η μείωση του πρωτογενούς δημοσιονομικού ελλείμματος -μέσω μείωσης των δαπανών και συνεπώς της

⁸ Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ από 29% το 1980 φτάνουν το 44% το 1989, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης από 2.6% ανέρχεται στο 14.4% αντίστοιχα και οι καθαρές δανειακές ανάγκες του δημοσίου τομέα διπλασιάζονται από 6.9% σε 14.6% τα αντίστοιχα έτη. Αξίζει δε να τονιστεί ότι το πρωτογενές έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης που το 1979 είναι μόλις 0.3% του ΑΕΠ το 1989 ανέρχεται στο 7%. Η συνεχής συσσώρευση των ελλειμμάτων οδηγεί στην κατακόρυφη άνοδο του χρέους του δημοσίου τομέα καθώς μεταξύ της περιόδου 1980-1989 σχεδόν τριπλασιάζεται (από 23% το 1980 στο 67% το 1989), επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο το δημόσιο με τις δαπάνες για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους, αρχίζοντας ένα φαύλο κύκλο ελλειμμάτων (Πανταζίδης, 2002, σελ. 64-66).

⁹ Η ημιαστικότητα προσδιορίζει την ποσοστιαία μείωση της ζήτησης χρήματος όταν τα ονομαστικά επιτόκια αυξηθούν κατά μια ποσοστιαία μονάδα εξαιτίας των πληθωριστικών προσδοκιών που προκαλεί ο ρυθμός αύξησης της έκδοσης νέου χρήματος, δηλαδή καθορίζει τη μείωση της φορολογικής βάσης του πληθωριστικού φόρου που συνεπάγεται η έκδοση νέου χρήματος. Στην Ελλάδα η ημιαστικότητα είναι πάνω από 5 και ο ρυθμός έκδοσης νέου χρήματος που μεγιστοποιεί τα έσοδα από τον πληθωρισμό ισούται με τον αντίστροφο του ύψους του, δηλαδή είναι περίπου 15-20%. Άρα όταν ο ρυθμός της έκδοσης νέου χρήματος είναι πάνω από 15-20% (όπως συμβαίνει το 1993) μειώνονται τα έσοδα από τον πληθωρισμό, ενώ όταν είναι κάτω από 20% η άνοδος του αυξάνει τα έσοδα από την πηγή αυτή (Αλογοσκούφης, 1992).

κατανάλωσης ή μέσω αύξησης των φόρων- να είναι τέτοια ώστε με το δεδομένο ρυθμό έκδοσης νέου χρήματος να επαρκεί για την χρηματοδότηση των τόκων του δημοσίου χρέους.

Ωστόσο η κάλυψη του δημοσίου χρέους με αύξηση των φόρων -που μειώνει επίσης τις επενδύσεις και την οικονομική μεγέθυνση- έχει ως αποτέλεσμα τη μικρότερη μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών και τη μικρότερη αύξηση του εθνικού εισοδήματος σε σύγκριση με τη σταθεροποίηση μέσω μείωσης των δημοσίων δαπανών. Η αύξηση των φόρων μειώνει το δημόσιο έλλειμμα -βελτιώνει το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, αλλά ταυτόχρονα επηρεάζει αρνητικά την ιδιωτική αποταμίευση και συνεπώς τη συνολική αποταμίευση. Αντίθετα, η μείωση των δημοσίων δαπανών μειώνει το δημόσιο χρέος, χωρίς να έχει επιπλέον επιδράσεις στην ιδιωτική αποταμίευση (Λιαργκόβας (χ.χ), Αλογοσκούφης 1996). Από την άλλη ούτε η μείωση του δημοσίου ελλείμματος με μείωση των παραγωγικών δημοσίων επενδύσεων είναι αποτελεσματική, διότι μειώνει την αποδοτικότητα του κεφαλαίου και συνεπώς τις ιδιωτικές επενδύσεις και το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το χρέος είναι σχετικά χαμηλό (33% του ΑΕΠ για την κεντρική διοίκηση το 1981) καθώς και τα επιτόκια που το βαρύνουν (10%). Η «κοινωνική» πολιτική που εφαρμόζει η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ το 1981 χρηματοδοτείται κυρίως με δανεισμό από το εξωτερικό προκαλώντας παράλληλα τη συσσώρευση του δημοσίου χρέους εξαιτίας της παρατεταμένης αύξησης των ελλειμμάτων, με αποτέλεσμα το κόστος της 'κοινωνικής' πολιτικής να αυξάνεται χωρίς να γίνεται άμεσα αντιληπτό από τα άτομα καθώς το βιοτικό τους επίπεδο αυξάνεται παρά την πτώση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης. Μια προσπάθεια σταθεροποίησης επιχειρείται το 1983 σε συνδυασμό με την υποτίμηση της δραχμής κατά 16% έναντι του δολαρίου και 15% έναντι του ECU. Η σύνδεση της δραχμής με το δολάριο εγκαταλείπεται όμως σύντομα λόγω αυτών των ανατιμητικών τάσεων που προκαλεί στη δραχμή και των αρνητικών επιπτώσεων στην ανταγωνιστικότητα. Μετά το 1985 τα μέσα επιτόκια αρχίζουν να αυξάνονται με την υιοθέτηση μιας πιο αυστηρής νομισματικής πολιτικής, τη σταδιακή κατάργηση των συναλλαγματικών περιορισμών και την απελευθέρωση των κεφαλαιαγορών. Το 1989 το μέσο επιτόκιο είναι στο 12% και οι δαπάνες για τόκους στο 8.3% του ΑΕΠ. Το πρωτογενές έλλειμμα την περίοδο 1981-1989 είναι στο 6% του ΑΕΠ και το 1989 φτάνει στο 8.3%. Εκτός των πρωτογενών ελλειμμάτων και των άλλων ειδών κόστους για την εξυπηρέτηση του -τόκοι και άλλες δαπάνες- το χρέος αυξάνεται με την επιβράδυνση της ποσοστιαίας οικονομικής μεγέθυνσης μετά το 1979 που οφείλεται στη μείωση της παραγωγικότητας των νέων επενδύσεων που πέφτουν στο μισό μετά το 1974. Στα τέλη της δεκαετίας το 1980 το δημόσιο χρέος είχε διογκωθεί τόσο πολύ, ώστε τα ελλείμματα του ευρύτερου δημόσιου τομέα να είναι αυτοτροφοδοτούμενα και συνεπώς μη διατηρήσιμα, ενώ με την κατανομή των πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα κύριος είναι σκοπός η κατανάλωση.

Οι διαρθρωτικές αδυναμίες του ιδιωτικού τομέα σε αγορές όπως αγορά εργασίας, τραπεζική αγορά, αγορά κατοικίας και αγορά υγειονομικών υπηρεσιών είναι έντονες, καθώς πάσχουν από υπερβολικούς διοικητικούς περιορισμούς και έλλειψη υψηλού βαθμού ανταγωνιστικότητας, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η προσαρμοστικότητα τους στις απαιτητικές συνθήκες της ανοικτής οικονομίας της Ευρωπαϊκής κοινότητας. Η μεγέθυνση και η αποσύνθεση της δημόσιας διοίκησης, η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων έχουν υποβαθμίσει τις υπηρεσίες σε όλες τις δραστηριότητες του κράτους. Η δε οικονομική πολιτική είναι αναξιόπιστη για να είναι αποτελεσματική. Η ασυνέπεια και η έλλειψη συντονισμού προκαλούν διαταραχές που μεταφράζονται σε ενισχυτικούς μηχανισμούς οικονομικής κρίσης (Μπήτρος, 1992).

Οι μεταβιβάσεις από την ΕΟΚ επιτρέποντας τις υψηλές ιδιωτικές και δημόσιες καταναλωτικές δαπάνες μέσω της ζήτησης μη εμπορεύσιμων υπηρεσιών παρά την κατάρρευση της αναπτυξιακής διαδικασίας προκαλούν καθυστέρηση στην απαραίτητη δημοσιονομική προσαρμογή και την προσαρμογή των μισθών, εκτοπίζοντας τον τομέα των εμπορεύσιμων κυρίως αυτό της βιομηχανίας τόσο μέσω της χαλαρής δημοσιονομικής πολιτικής όσο και μέσω των υψηλότερων πραγματικών μισθών (το τελευταίο μάλιστα μεταφράζεται σε χαμηλότερη διεθνή ανταγωνιστικότητα). Επίσης τα ελλείμματα οφείλονται κατά ένα μεγάλο ποσοστό στα πλεονάσματα από τις άδηλες συναλλαγές, ερμηνεύοντας το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία έχει συγκριτικό πλεονέκτημα μάλλον στις υπηρεσίες παρά στο εμπόριο αγαθών.

Παρά τους όποιους εισοδηματικούς περιορισμούς εξαιτίας της υπερβάλλουσας εγχώριας ζήτησης ο πληθωρισμός αυξάνεται κατά μέσο όρο ετησίως κατά 18%, καθώς τα κέρδη των επενδύσεων μειώνονται επηρεάζοντας τις επενδυτικές αποφάσεις και την παραγωγική δυναμικότητα της χώρας. Το πραγματικό ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 αυξάνεται με απογοητευτικούς ρυθμούς της τάξεως του 1.1%, ενώ την ίδια περίοδο στην Ευρώπη κυμαίνεται στο 2%. Στη διάρκεια της περιόδου μεταξύ 1980-1989 το τρέχον έλλειμμα κατά μέσο όρο είναι στο -5.2% περίπου (σε αντίθεση με την Κοινότητα που είναι στο 0.1% και τον ΟΟΣΑ που είναι στο -0.7%), ενώ παράλληλα η στενότητα των συναλλαγματικών εισροών αυξάνεται από 10.6% το 1980 σε 31% το 1989. Την ίδια στιγμή η ανεργία αυξάνεται από 4% (1981) σε 7% (1989), σχεδόν διπλάσια αλλά χαμηλότερη από εκείνου του υψηλότερου της Ευρωπαϊκής κοινότητας (11%) και τα βραχυχρόνια επιτόκια κυμαίνονται κατά μέσο όρο στο 20% με στόχο την προσέλκυση κεφαλαίων που θα χρηματοδοτήσουν το έλλειμμα, απομακρύνοντας ωστόσο τις πηγές χρηματοδότησης από τις ιδιωτικές επενδύσεις. Οι δημόσιες δαπάνες, οι οποίες χρηματοδοτούνται κυρίως με εξωτερικό δανεισμό, φτάνουν το 49% στο τέλος της δεκαετίας του 1980 και σε συνδυασμό με τους υψηλούς ρυθμούς κατανάλωσης που προκαλούν λόγω της αδυναμίας της προσφοράς να ικανοποιήσει την αυξημένη ζήτηση επηρεάζουν αρνητικά τον πληθωρισμό (Pelagidis, 1995).

Η ελληνική βιομηχανία που αποτελεί τον τομέα παραγωγής διεθνώς ανταλλάξιμων προϊόντων με την έκθεση της στο διεθνή ανταγωνισμό έχει αποσταθεροποιηθεί και συρρικνωθεί περισσότερο τη δεκαετία του 1980, εξαιτίας των παραπάνω στρεβλώσεων, την εισαγωγική διείσδυση, την απώλεια μεριδίων της αγοράς -κάποιες επιχειρήσεις δηλώνουν προβληματικές, άλλες κλείνουν και άλλες μετά το 1985 εξαγοράζονται από ξένες εταιρείες, ενώ το κέρδος συμπιέζεται λόγω της κατάργησης του προστατευτισμού και την κατάργηση (από το 1987) των επιδοτήσεων. Η απελευθέρωση των εισαγωγών οδηγεί σε εισαγωγική διείσδυση που από το 25% το 1980 φτάνει στο 32.5% το 1985 και το 43.1% το 1989, μειώνοντας την ανταγωνιστικότητα κατά 20% μέσα σε μια δεκαετία. Αυτό σε συνδυασμό με τη συνακόλουθη πτώση της παραγωγής μειώνει την παραγωγικότητα, αφού ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός υποαπασχολείται και το κόστος ανά μονάδα κεφαλαίου αυξάνεται -η παραγωγικότητα από 5.8% το χρόνο μεταξύ του 1960-1973 μειώνεται στο 1.5% την περίοδο 1973-1979, και στο -0.3% την περίοδο μεταξύ 1979-1989 (Γιαννίτσης, 1993). Μέχρι το 1985 η προσαρμογή στις διεθνείς εξελίξεις γίνεται μέσω της συμπίεσης των κερδών της βιομηχανίας, αλλά μετέπειτα πραγματοποιείται μέσω της συμπίεσης των αμοιβών εργασίας. Η αδυναμία της ανταγωνιστικής ικανότητας της βιομηχανίας, η αδυναμία της να παρακολουθεί τις τεχνολογικές εξελίξεις -ή έστω και να αξιοποιήσει τη μεταφερόμενη διαδικασία στην παραγωγική διαδικασία- και η χαμηλή εξειδίκευση του ανθρωπίνου δυναμικού εκφράζουν την τελική αποβιομηχάνιση της οικονομίας, ενώ και η όποια προσπάθεια μετασχηματισμού του παραγωγικού συστήματος δεν αντισταθμίζει αποτελεσματικά τις τάσεις της αποβιομηχάνισης της. Η επενδυτική δυσπραγία και η ανακατανομή των πόρων - και των επενδύσεων- από τη βιομηχανία προς την κατεύθυνση είτε κυρίως των υπηρεσιών, που είναι λιγότερο εκτεθειμένες στο διεθνή ανταγωνισμό, είτε στην παραοικονομία (που εκτιμάται γύρω στο 35%-40% του ΑΕΠ) όπου υπάρχουν περισσότερα περιθώρια φοροδιαφυγής σε σύγκριση με τις οργανωμένες δραστηριότητες είναι πλέον εμφανή στην ελληνική οικονομία.

Παρόλα αυτά αξίζει να σημειωθεί η μεταστροφή που πραγματοποιείται προς τη βελτίωση της κοινωνικής υποδομής και ότι ένα σημαντικό ποσοστό του προγράμματος των δημοσίων επενδύσεων που χρηματοδοτούνται από τις μεταβιβάσεις της ΕΟΚ κατευθύνεται σε έργα μικρής κλίμακας εκτός των μεγάλων πόλεων όπως κέντρα περίθαλψης υπερηλίκων, τοπικά κέντρα υγείας και πάρκα. Επίσης πραγματοποιούνται επιδοτήσεις «περιφερειακής» πολιτικής για επιχειρήσεις που επενδύουν σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της χώρας και επιχορηγήσεις για δημόσιες επιχειρήσεις και τρέχουσες δαπάνες, που δεν βρίσκονται ωστόσο υπό στενή παρακολούθηση οδηγώντας τελικά σε επενδύσεις μειωμένης ή φθίνουσας αποδοτικότητας μειώνοντας και το ρυθμό ανάπτυξης. Σε περιορισμένη επίσης έκταση είναι η πραγματοποίηση επενδύσεων σε τρίτες χώρες και η ανάληψη ερευνητικών-τεχνολογικών προγραμμάτων που θα αντισταθμίσουν τις διαβρωτικές τάσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Οι εξαγωγικοί κλάδοι και οι κλάδοι νέας τεχνολογίας ουσιαστικά εκτοπίζονται από την τακτική της άναρχης

επιδότησης των προβληματικών επιχειρήσεων -που έχουν χαμηλή απόδοση- και την προνομιακή θέση των επενδύσεων του εμπορίου. Οι χαμηλές επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο και υποδομή επιφέρουν την απαξίωση σε πάγιο και ανθρώπινο κεφάλαιο μειώνοντας περισσότερο την οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, με συνέπεια τη μεγαλύτερη πτώση των επενδύσεων ώστε να αρχίσει ένα νέος κύκλος απαξίωσης και ούτω καθεξής (Αλογοσκούφης, 1993).

Με την αύξηση των ονομαστικών αποδοχών τροφοδοτείται περαιτέρω ο πληθωρισμός, ενεργοποιώντας ένα σπειροειδή μηχανισμό αύξησης μισθών και τιμών μέσω της τιμαριθμοποίησης των αποδοχών. Η αύξηση του κόστους παραγωγής δημιουργεί προβλήματα στη διεθνή ανταγωνιστικότητα και εκδηλώνεται με κρίση στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών το 1985. Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, την έλλειψη μέτρων αναδιάρθρωσης της προσφοράς και οι τακτικές της διολίσθησης δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εκτίναξη του πληθωρισμού μέχρι και το 1994. Η μη ορθολογική κατανομή των πόρων από το χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη υγιών και ανταγωνιστικών επιχειρήσεων και στην χρηματοδότηση αξιόλογων επενδύσεων σε έργα υποδομής που είναι απαραίτητα για την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων. Αρκετές φορές η επεκτατική πιστωτική πολιτική και η αυξημένη ρευστότητα δεν έχουν προηγούμενο. Η αύξηση του χρέους και των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα ιδίως μετά το 1986 συμβάλλουν στην αύξηση του κόστους του χρήματος, με αποτέλεσμα την επιπλέον επιβάρυνση των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους και την αύξηση του κόστους χρηματοδότησης των επενδυτικών σχεδίων του ιδιωτικού τομέα (Πανταζίδης, 2002).

Οι αντοχές της οικονομίας εξαντλούνται, τα πραγματικά οφέλη αυτών που δέχονται τις αυξήσεις και τις ενισχύσεις εξανεμίζονται. Οι άμεσα κερδισμένοι της αναδιανομής θα χάσουν λόγω της μακροχρόνιας αναπτυξιακής καχεξίας. Η υπερβολική γραφειοκρατία, η ανυπαρξία ενός συστήματος κινήτρων για επενδύσεις, οι πολλαπλές κρατικές παρεμβάσεις και η νόθευση του ανταγωνισμού οδηγούν την οικονομία σε παράλυση και κρίση. Η αδυναμία πάταξης της φοροδιαφυγής των ελεύθερων επαγγελματιών¹⁰, η υπέρμετρη αύξηση των δημοσίων δαπανών, των ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους συμβάλλουν στην ακόμα μεγαλύτερη αύξηση των φορολογικών συντελεστών για τους μισθωτούς, τις επιχειρήσεις και σε προσδοκίες για νέες αυξήσεις στο απώτερο μέλλον. Η εισοδηματική και συναλλαγματική πολιτική ως το 1985 συμβάλλει στη μείωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων. Το κράτος δεν έχει διαμορφωθεί σε μοχλό ανάπτυξης αλλά αποτελεί το μέσο για την διευθέτηση πελατειακών σχέσεων, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη συμφερόντων που καθιστούν οποιαδήποτε

¹⁰ Η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτάται από τη ροπή των φορολογούμενων να φοροδιαφεύγουν και την ικανότητα των φορολογικών αρχών να περιορίζουν τη ροπή αυτή, η οποία με τη σειρά της εξαρτάται από το βαθμό οργάνωσης των φοροτεχνικών υπηρεσιών, το ισχύον σύστημα βεβαίωσης και είσπραξης των φόρων, το βαθμό λογιστικής οργάνωσης των επιχειρήσεων καθώς και από τη διάρθρωση του φορολογικού συστήματος (σχετικά με το ποίοι νόμοι έχουν θεσπιστεί και ότι η εξακρίβωση ή και ο έλεγχος της φορολογικής βάσης σε κάποια άτομα καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολα).

προσπάθεια αναδιάρθρωσης της δομής του κράτους εξαιρετικά δύσκολη. Η επιβράδυνση ή και στασιμότητα της παραγωγικότητας, η επιβάρυνση του εγχώριου κόστους παραγωγής, η μείωση της κερδοφορίας του κεφαλαίου τις δεκαετίες του 1970 και 1980, που συνοδεύεται από μεγάλη πτώση του ποσοστού των επενδύσεων στο ΑΕΠ¹¹, συνεισφέρουν περαιτέρω στην αποδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής οικονομίας περιορίζοντας τα περιθώρια απορρόφησης των διεθνών κρίσεων, με συνέπεια την επικράτηση επί μακρό χρονικό διάστημα σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών τόσο στον εσωτερικό όσο και τον εξωτερικό τομέα της χώρας και την εμπέδωση φαύλων κύκλων έλλειψης επαρκών επενδύσεων, χαμηλής ανάπτυξης και υψηλής ανεργίας.

Μέρος της ευθύνης φέρουν οι «πολιτικοί μηχανισμοί» που δεν μπορούν να σταθεροποιήσουν το δημόσιο και εξωτερικό χρέος και να εγγυηθούν την αποφυγή των κρίσεων (Αλογοσκούφης, 1993). Όλα αυτά τα δεδομένα θέτουν το αίτημα για πιο αποτελεσματικές μορφές οικονομικής πολιτικής αν και τα περιθώρια των επιλογών τους διαγράφονται πολύ περιορισμένα. Τη διετία 1985-1987 εφαρμόζεται μια πιο «ορθόδοξη» οικονομική πολιτική η οποία και πάλι δεν είναι αρκετή για να επιφέρει την εξυγίανση της οικονομίας.

IV. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1985-1987

Παρά την τελική αποτυχία της προσπάθειας της περιόδου 1981-1985 είναι η τελευταία σε όλη την μεταπολεμική ιστορία της χώρας μέχρι και σήμερα που ο στόχος της οικονομικής ανάπτυξης μέσω κρατικών παρεμβάσεων και σχεδίων στο παραγωγικό σύστημα είχε κεντρικό ρόλο στην ασκούμενη οικονομική διαχείριση.

Μεταξύ του 1986-1989 σημειώνεται μια στροφή της οικονομικής πολιτικής προς την Οικονομική Ορθοδοξία. Ωστόσο η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε μια πραγματικά δυσάρεστη κατάσταση ήδη από το 1985, με την παραγωγικότητα να είναι στάσιμη και τις μακροοικονομικές ανισορροπίες να είναι οξύτερες δημιουργώντας επιτακτικό το αίτημα για την όσο το δυνατόν ταχύτερη ανάληψη πρωτοβουλιών. Η ανάγκη της οικονομίας για σταθεροποίηση, οι πιέσεις των διεθνών αγορών και η κυριαρχία του φιλελευθερισμού αποτελούν τις κύριες προϋποθέσεις για την αλλαγή της μέχρι τότε πολιτικής. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μέσω του πενταετούς Προγράμματος Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987 επιδιώκει την παραγωγική αναδιάρθρωση της οικονομίας και το θεσμικό εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας μέσα από ένα πλαίσιο συνεργασίας του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, μέσα από ένα μηχανισμό

¹¹ Η πτώση των επενδύσεων είναι αποτέλεσμα της μείωσης της παραγωγικότητας και της απόδοσης του κεφαλαίου, της πτώσης των εγχώριων αποταμιεύσεων και της περιορισμένης εισροής κεφαλαίων λόγω της μακροοικονομικής αστάθειας και αβεβαιότητας σε συνδυασμό με την υπανάπτυξη των υποδομών και την επικράτηση επί πολλών ετών των υψηλών επιτοκίων.

αποκέντρωσης ως προς τη λήψη αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα, μέσα από τη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες, αναδεικνύοντας την αυτόνομη οικονομική ανάπτυξη της χώρας, τον εκδημοκρατισμό και το «σοσιαλιστικό» μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας. Το πρόγραμμα αυτό όμως δεν καταφέρνει να υλοποιήσει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα γιατί ο χρονικός ορίζοντας του δεν είναι επαρκής για να στηρίξει τις μεσομακροχρόνιες πολιτικές αναδιάρθρωσης της παραγωγής και ανάπτυξης της οικονομίας. Υπάρχει έλλειψη εσωτερικής συνοχής και συνέπειας ειδικά μεταξύ της επεκτατικής εισοδηματικής πολιτικής και τις αντιπληθωριστικές πολιτικές στο νομισματικό, δημοσιονομικό και συναλλαγματικό επίπεδο, καθιστώντας αναξιόπιστες τις όποιες προσπάθειες ταυτόχρονης σταθεροποίησης και ανάπτυξης της χώρας.

Η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ του Α. Παπανδρέου μετά τη νίκη του στις εθνικές εκλογές τον Οκτώβριο του 1985 προχωρεί στην εφαρμογή ενός διετούς *Προγράμματος Οικονομικής Σταθεροποίησης (1985-1987)*¹², αλλάζοντας συγχρόνως την ιδεολογική και πολιτική φυσιογνωμία του ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ ουσιαστικά εγκαταλείπει την πολιτική της βαθμιαίας οικονομικής προσαρμογής και σταθεροποίησης μέσω ανάπτυξης (Tsakalotos, 1998), υιοθετώντας πλέον την πολιτική της ταχείας οικονομικής προσαρμογής με κεντρικό άξονα τη μακροοικονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη της οικονομίας, με την τελευταία να εμφανίζεται ως το φυσικό επακόλουθο της μακροοικονομικής σταθερότητας και των θετικών συνεπειών της τελευταίας στη λειτουργία των αγορών και στη συμπεριφορά του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (Αργείτης, 2002). Η σταθερότητα του μακροοικονομικού συστήματος θα εξαρτάται από την αναπτυξιακή εξέλιξη της οικονομίας, ενώ η αποτελεσματικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής θα εξαρτάται από τη συμβολή της στη διαμόρφωση συνθηκών οικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης (Αργείτης, 2002). Από την άλλη χωρίς ανάπτυξη είναι αδύνατη η προώθηση των κοινωνικών στόχων, ενώ η κοινωνική πολιτική ή το κράτος πρόνοιας σε μια οικονομία που φθίνει θα εκφυλίζεται.

Εντούτοις, για να σχηματιστεί μια σαφέστερη εικόνα των αποτελεσμάτων του σταθεροποιητικού προγράμματος είναι χρήσιμο να γίνει συγκεκριμένη αναφορά στο πως έχει διαμορφωθεί η οικονομική κατάσταση τη διετία 1984-1985 και τα προβλήματα που επιδιώκει να αντιμετωπίσει το σταθεροποιητικό πρόγραμμα (1985-1987) που πρόκειται να τεθεί σε εφαρμογή μετά την αποτυχία όπως υποστηρίζει ο Γ. Αργείτης (2002) του ανολοκλήρωτου 'σοσιαλιστικού' πειράματος που επιχειρεί η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1981-1985, ώστε να αποκοπεί η υπανάπτυξη και η εξάρτηση της Ελλάδας από το πολυεθνικό κεφάλαιο.

¹² Στη νέα κυβέρνηση που προκύπτει από τις εκλογές του 1985, στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας τον Γ. Αρσένη αντικαθιστά ο Κ. Σημίτης (Πανταζίδης, 2002).

A. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στις αρχές του 1980 λαμβάνει τη χώρα σε μια κοινώς παραδεκτή δυσάρεστη κατάσταση, αλλά και οι πολιτικές που εφαρμόζει μέχρι το 1985 δεν φαίνεται να έχουν αποδώσει όπως αναμενόταν. Οι μακροοικονομικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας το 1985 δείχνουν ότι το μείγμα της μακροοικονομικής και διαρθρωτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε δεν πέτυχε το σταθεροποιητικό και αναπτυξιακό αποτέλεσμα που επιδίωκε. Όπως ειπώθηκε από την προηγούμενη εκτενή ανάλυση η αναδιάρθρωση των δημοσίων δαπανών είναι υπέρ των καταναλωτικών τρεχουσών δαπανών. Η μεταφορά πόρων από το ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα και η διάθεση τους προς καταναλωτικούς σκοπούς έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της συνολικής αποταμίευσης και επένδυσης. Η ενίσχυση της ζήτησης διατηρεί τον πληθωρισμό στα υψηλά επίπεδα του 19.3%, καθώς η 100% τιμαριθμοποίηση διαβρώνει την υποτίμηση ως προς την ανταγωνιστικότητα και την οξύνει ως προς τον πληθωρισμό. Ωστόσο η έλλειψη ανεξαρτησίας των μέσων της εισοδηματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής αναδεικνύει την ανεπάρκεια των μέσων πολιτικής (Σπράος, 1989). Ο συντονισμός όμως των διαφόρων μέσων πολιτικής είναι αναγκαίος, ώστε η εφαρμογή του ενός μέσου να μην αναιρεί ή να ενισχύει σε ανεπιθύμητο βαθμό τη χρήση των υπολοίπων (Σημίτης, 1989) και συγχρόνως η εφαρμογή της αντιπληθωριστικής εισοδηματικής πολιτικής θεωρείται απαραίτητη.

Η αδυναμία αύξησης των φορολογικών εσόδων ανάλογα με την αύξηση των δαπανών (που φτάνουν το 43% το 1985 από 31% το 1981) οδηγεί στη διεύρυνση του *ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης* από το 8.4% του ΑΕΠ το 1984 σε 11.5% το 1985, ενώ για τη χρηματοδότηση του το κράτος αυξάνει την προσφορά χρήματος προκαλώντας νέες πληθωριστικές πιέσεις (που ξεπερνούν το 20%) που για τον περιορισμό τους επιχειρούνται αυστηροί έλεγχοι τιμών. Η επίδραση του εκλογικού κύκλου είναι επίσης εμφανής στο *πρωτογενές έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης* που φτάνει το -5.9% (Πανατζίδης, 2002). Οι δε *καθαρές δανειακές ανάγκες του δημόσιου τομέα* φτάνουν το 17.6% του ΑΕΠ το 1985, ενώ ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ είναι στο 2.1% και ανεργία στο 7.8%. Το πιο σημαντικό όμως είναι η επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που φτάνει σχεδόν το επίπεδο ρεκόρ του 10% του ΑΕΠ. Παρότι οι φορείς της οικονομικής θεωρούν ότι η κρίση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι συνέπεια της κρίσης στο εμπορικό ισοζύγιο, η επιδείνωση του οφείλεται κατ' ουσίαν στην κρίση του ισοζυγίου των άδηλων συναλλαγών που ήδη από το 1981 μειώνεται συνεχώς (Μήλιος και Ιωακείμογλου, 1990), ενώ παράλληλα η φυγή κεφαλαίων που εκδηλώνεται προς το εξωτερικό οδηγεί σε κρίση και το ισοζύγιο πληρωμών.

Σε ό,τι αφορά δε τα γνωρίσματα της πραγματικής οικονομίας αυτά αντανακλούν τις μακροχρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες και την υπανάπτυξη του παραγωγικού συστήματος της χώρας αποτελώντας τον κύριο προσδιοριστικό παράγοντα της υψηλής αστάθειας του

μακροοικονομικού συστήματος που έχει παραλύσει την επενδυτική δραστηριότητα. Στην αρνητική εξέλιξη συντείνουν η ασυμβατότητα της μεγάλης ανόδου του κόστους εργασίας -μέσω του φαύλου κύκλου μισθών-τιμών-διολίσθησης/υποτίμησης που συνεπάγεται η ΑΤΑ- με την στάσιμη παραγωγικότητα, η χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας, το χαμηλό επίπεδο των ιδιωτικών επενδύσεων (που φτάνει το 11% το 1985), η απώλεια της ανταγωνιστικότητας και οι σημαντικές υπερβάσεις των δημοσιονομικών και νομισματικών αρχών. Κάτω από τις συνθήκες αυτές το φθινόπωρο του 1985 δίνεται νέα κατεύθυνση στη μακροοικονομική πολιτική με έμφαση κυρίως στην εισοδηματική και τη δημοσιονομική πολιτική διαμέσου των οποίων ενεργοποιείται η συναλλαγματική και νομισματική πολιτική¹³, με άμεσο στόχο τον περιορισμό των έντονων ανισορροπιών και την εξασφάλιση των προϋποθέσεων για τη σταθερή οικονομική ανάπτυξη.

B. ΣΤΟΧΟΙ – ΜΕΣΑ

Πρωταρχικοί στόχοι του σταθεροποιητικού προγράμματος του 1985 είναι: 1^ο η εξασφάλιση ισορροπίας στον εξωτερικό τομέα της οικονομίας, ώστε να πάψει το εμπορικό ισοζύγιο να είναι ο κύριος περιοριστικός παράγοντας στην ανάπτυξη της οικονομίας, 2^ο η όσο το δυνατόν ταχύτερη μείωση του πληθωρισμού για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας (από 19.3% το 1985 σε 16% το 1986 και σε 10% το 1987) και 3^ο η μείωση και σταθεροποίηση του δημόσιου και εξωτερικού χρέους. Στόχοι που για να επιτευχθούν είναι απαραίτητη η εφαρμογή μιας αντιπληθωριστικής μακροοικονομικής πολιτικής σε όλα τα πεδία, δημοσιονομικό, νομισματικό, συναλλαγματικό και εισοδηματικό. Με άλλα λόγια, απαιτείται συγκράτηση του κόστους εργασίας, διαρκής μείωση των ελλειμμάτων του δημόσιου τομέα, περιορισμός του ρυθμού αύξησης της νομισματικής και πιστωτικής επέκτασης και ενίσχυση των παραγωγικών δομών της οικονομίας μέσω της αναδιανομής των παραγωγικών πόρων από την εγχώρια κατανάλωση (ιδιωτική και δημόσια) στις επενδύσεις και τις εξαγωγές.

Βασικοί άξονες του προγράμματος είναι: (α). η άμεση εφ' άπαξ υποτίμηση της δραχμής απέναντι στα ξένα νομίσματα της τάξεως του 15% (τον Οκτώβρη του 1985 πριν την εφαρμογή του προγράμματος), (β). η περιοριστική εισοδηματική πολιτική με τη νέα τροποποίηση της ΑΤΑ (από 1.1.1986) με την οποία καθορίζεται η αύξηση των ονομαστικών μισθών και ημερομισθίων με βάση τον προσδοκώμενο εγχώριο πληθωρισμό το επόμενο τετράμηνο (και όχι σύμφωνα με τον πληθωρισμό του προηγούμενου τετραμήνου -ενώ θα ακολουθεί και διορθωτική προσαρμογή στο τέλος του έτους αν ο πραγματικός πληθωρισμός αποκλίνει από τον προσδοκώμενο) μετά την

¹³ Σύμφωνα με την άποψη ενός εκ των εμπνευστών του το πρόγραμμα αυτό διαπνέεται από την κενϋνιαή αντίληψη (Σπράος, 1989), επειδή βασίζεται κυρίως στην εισοδηματική πολιτική και (λιγότερο) στην δημοσιονομική πολιτική (λόγω της δομής των προβλημάτων της οικονομίας), αλλά κατά τη γνώμη άλλων ερευνητών (Αργείτης, 2002) το πρόγραμμα τείνει περισσότερο προς την ορθόδοξη νεοκλασική κατεύθυνση.

αφαίρεση του εισαγόμενου πληθωρισμού¹⁴ και η υποχρεωτική εφαρμογή της στα εισοδήματα των εργαζομένων τόσο στο δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα που οι συνολικές αποδοχές τους (την 31.12.1985) δεν ξεπερνούν τις 150.000 δρχ., (γ). η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική (έλεγχος των κρατικών δαπανών και προμηθειών) και η συσταλτική νομισματική πολιτική, (δ). η προσπάθεια περιορισμού των εισαγωγών με περαιτέρω αύξηση του κόστους τους μέσω ενός συστήματος υποχρεωτικής κατάθεσης προκαταβολών στην Τράπεζα της Ελλάδος, εξάμηνης διάρκειας, ύψους 40% ή 80% της αξίας ορισμένων κατηγοριών εισαγωγών που καθορίζεται από το είδος των εισαγωγών.

Σε ένα προηγούμενο σημείο ειπώθηκε ότι κρίση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών θεωρείται από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής αποτέλεσμα της κρίσης του εμπορικού ισοζυγίου, γι' αυτό τα μέτρα της 'πολιτική της λιτότητας' που υιοθετούνται (σε αντιδιαστολή με την 'κοινωνική πολιτική' κατά την προηγούμενη θητεία του ΠΑΣΟΚ) θεωρούνται κατάλληλα για την αντιμετώπιση του πληθωρισμού.

Κύριος στόχος του προγράμματος είναι ο έλεγχος της συνολικής ζήτησης της οικονομίας η οποία χαρακτηρίζεται από έντονο πληθωρισμό και παρατεταμένη ύφεση εξαιτίας των στρεβλώσεων στην παραγωγική της δομή. Οι μισθοί απλά προσδιορίζουν πια το κόστος παραγωγής και το ποσοστό απόδοσης των επενδύσεων, ενώ η διακοπή της ενίσχυσης της ζήτησης και η έμφαση στην αύξηση των επιχειρηματικών κερδών και στην αύξηση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου στοχεύουν στην ανάκαμψη των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα. Όπως επισημαίνει ο Γ. Αργεΐτης (2002) «με τη νέα οικονομική στρατηγική του το ΠΑΣΟΚ δίνει έμφαση στην εφαρμογή ενός σταθεροποιητικού σοκ στην οικονομία, ώστε να απελευθερωθούν πόροι που θα ανακατανεμηθούν μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των επενδύσεων στον παραγωγικό τομέα της οικονομίας», το οποίο θα είναι εφικτό κατά τον Γ. Σπράο (1989) μόνο «με τη δραστική προσαρμογή των πραγματικών εισοδημάτων και της εγχώριας ζήτησης διαμέσου της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης». Με άλλα λόγια, ο κρίκος μεταξύ σταθερότητας και ανάπτυξης είναι ο ορθόδοξος μηχανισμός κερδών-ιδιωτικών επενδύσεων με τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος θα αποτελεί τον ηγετικό πόλο στο αναπτυξιακό μοντέλο της ελληνικής οικονομίας (Αργεΐτης, 2002).

Με την υποτίμηση οι νομισματικές αρχές στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και συνεπώς στη βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στην τόνωση της εγχώριας παραγωγής και στην αύξηση των εξαγωγών. Εντούτοις, αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα της υποτίμησης στην ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές όταν αυτή δεν

¹⁴ Ο εισαγόμενος πληθωρισμός αφαιρείται επειδή δεν είναι δυνατόν από τη μια μέσω της υποτίμησης να βελτιώνεται η ανταγωνιστικότητα και από την άλλη να αυξάνονται τα χρηματικά εισοδήματα επιβαρύνοντας το κόστος παραγωγής, με αποτέλεσμα να εξουδετερώνεται η βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα που επιδιώκει η υποτίμηση (Από μια ομιλία του Κ. Σημίτη, 1989, Βλέπε στο Ν. Γκαργκάνας, Θωμόπουλος, Τ., Σημίτης, Κ. και Γ. Σπράος (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα).

είναι αιφνίδια. Επιπλέον, η αποτελεσματικότητα της περιορίζεται στη βραχυχρόνια περίοδο της όταν η εξωτερική ζήτηση για τα προϊόντα της Ελλάδος είναι ελαστική ως προς την τιμή του συναλλάγματος (Μπήτρος και Προδρομίδης, 1992). Η επιτυχία δε της συναλλαγματικής πολιτικής συνδέεται άμεσα με την εισοδηματική πολιτική. Με την προγενέστερη ύπαρξη της ΑΤΑ οι υψηλότερες τιμές των εισαγόμενων προϊόντων λόγω της υποτίμησης μεταφράζονταν εξ ολοκλήρου σε υψηλότερους μισθούς, με αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους εργασίας ανάλογα με την υποτίμηση εξανεμίζοντας την αρχική βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα, γι' αυτό η τροποποίηση της ΑΤΑ θεωρείται ορθώς απαραίτητη. Συγχρόνως εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη ελαστικότητα στην αγορά εργασίας βελτιώνεται η ικανότητα προσαρμογής τόσο της αγοράς εργασίας όσο και των επιχειρήσεων στις μεταβολές της ζήτησης και στα νέα δεδομένα που δημιουργούν οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις.

Η δημοσιονομική εξυγίανση και προσαρμογή παρότι δεν έχει τον πρωτεύοντα ρόλο σε αυτή τη σταθεροποιητική προσπάθεια έχει ιδιαίτερη σημασία για την επιτυχία του προγράμματος σταθεροποίησης προβλέποντας στη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των δημοσίων δαπανών του τακτικού προϋπολογισμού και στην αύξηση των φορολογικών εσόδων, ώστε να μειωθεί το έλλειμμα του δημόσιου τομέα. Για τη μείωση των δαπανών και την απαραίτητη προσαρμογή προβλέπεται περικοπή των ελλειμμάτων των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών μέσω του συστηματικού τους ελέγχου και την αναπροσαρμογή των τιμολογίων τους, μείωση των προσλήψεων και μείωση των επιδοτήσεων των επιτοκίων των τραπεζικών καταθέσεων. Σημαντική θα είναι επίσης η συμβολή της επιβράδυνσης της δημόσιας απασχόλησης και της μείωσης των δαπανών για αποδοχές και συντάξεις.

Η προβλεπόμενη δε αύξηση των εσόδων στηρίζεται στην κατάργηση των φορολογικών απαλλαγών από διάφορες κατηγορίες φορολογούμενων, την ποινικοποίηση της φορολογικής απάτης, τον περιορισμό της φοροδιαφυγής, την ποινικοποίηση της μη απόδοσης στο δημόσιο παρακρατούμενων και ορισμένων επιρριπτόμενων στην κατανάλωση φόρων, τον έλεγχο των λιανικών πωλήσεων για τη σύλληψη της φορολογητέας ύλης των μεγάλων επιχειρήσεων, τον έλεγχο σε τιμές και αποθέματα για να καταπολεμηθεί η κερδοσκοπία, τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης¹⁵, τις έκτακτες εφ' άπαξ εισφορές επί των κερδών των επιχειρήσεων και των ελευθέρων επαγγελματιών (ύψους 3%-10%) και του εισοδήματος από ενοίκια, στοχεύοντας στη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες.

Η αυστηρή νομισματική πολιτική τέλος στοχεύει στον έλεγχο της τραπεζικής ρευστότητας, της πιστωτικής επέκτασης τόσο των τραπεζών όσο και προς το δημόσιο τομέα καθώς και στον έλεγχο της αύξησης της προσφοράς χρήματος. Εντούτοις, η στενότητα στη ρευστότητα εκδηλώνεται με την αύξηση των επιτοκίων, κάνοντας λόγο πια για θετικά ονομαστικά και

¹⁵ Με τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης περιορίζεται η απόκλιση της επίπτωσης της εισοδηματικής πολιτικής ανάμεσα στους μισθωτούς, που φέρουν το μεγαλύτερο βάρος, και τους αυτοαπασχολούμενους.

πραγματικά επιτόκια, καθιστώντας απαραίτητη την εκλογίκευση της διάρθρωσης των επιτοκίων με την καθιέρωση υψηλότερου κατά μια μονάδα κατώτατου επιτοκίου χορηγήσεων για τα βραχυπρόθεσμα δάνεια σε σχέση με το επιτόκιο των καταθέσεων ταμειυτηρίου στις εμπορικές τράπεζες. Ακόμη το πρόγραμμα του 1986-1987 προβλέπει τη χρηματοδότηση των δανειακών αναγκών του δημοσίου από την εξωτραπεζική αγορά. Μέσω τη εξυγίανσης δε των προβληματικών επιχειρήσεων και την αποδέσμευση του πιστωτικού συστήματος από το βάρος αυτών των επιχειρήσεων το σύστημα θα μπορέσει να στηρίξει αποφασιστικά την αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας με τη βοήθεια επενδυτικών προγραμμάτων που προβλέπει η αναπτυξιακή πολιτική του προγράμματος.

Γ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα κατά τον Π. Λιαργκόβα (ο.π) γνωρίζει επιτυχία κατά το πρώτο έτος της εφαρμογής του, ενώ κατά το δεύτερο έτος είναι ιδιαίτερα αισιόδοξο καθώς υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις των στόχων ιδίως σε ό,τι αφορά τα δημόσια ελλείμματα και τον πληθωρισμό. Επίσης, ο Βαβούρας (1990) θεωρεί ότι το πρόγραμμα δεν πετυχαίνει τους στόχους του όντας ως ένα πρόγραμμα αισιόδοξο σε ό,τι αφορά τον περιορισμό των δανειακών αναγκών του δημοσίου και τον πληθωρισμό και τη βελτίωση στο ισοζύγιο πληρωμών, καθώς το τελευταίο οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες και όχι στη βελτίωση της εγχώριας ανταγωνιστικότητας δίνοντας ταυτόχρονα την εντύπωση ότι για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας θα πρέπει να συμπίεστεί το κόστος εργασίας και να υποτιμηθεί η δραχμή. Εντούτοις, ένα μέρος των θετικών μεταβολών στα μεγέθη της οικονομίας κατά τους Γ. Σπράο (1989) και Ι. Βαβούρα (1990) θα πρέπει να αποδοθεί στις διεθνείς ευνοϊκές εξελίξεις, όπως οι μεγάλες μειώσεις των τιμών του πετρελαίου και η υποχώρηση των διεθνών επιτοκίων, που σε συνδυασμό με την υποτίμηση του δολαρίου βελτιώνουν το ισοζύγιο πληρωμών, ενώ ως προς την έκβαση του προγράμματος σταθεροποίησης οι εσωτερικοί παράγοντες της χώρας λειτουργούν είτε θετικά είτε αρνητικά). Ωστόσο σύμφωνα με εκτίμηση του Γ. Αργεΐτη (2002) «οι προσπάθειες που καταβάλλονται για την σταθεροποίηση της οικονομίας έχουν περιορισμένα αποτελέσματα, χωρίς την ουσιαστική μεταβολή στο διαρθρωτικό τμήμα της οικονομίας και μάλιστα είναι κάτω από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, παρά τις όποιες θετικές επιπτώσεις τόσο στον εσωτερικό όσο και τον εξωτερικό τομέα της χώρας».

Στα πλαίσια της συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής που επιδιώκει τη μείωση της συνολικής ζήτησης και τον περιορισμό του πληθωρισμού το αποτέλεσμα είναι να μειωθούν οι πραγματικές δημόσιες επενδύσεις (σε σταθερές τιμές του 1970 μειώνονται κατά 18.3% το 1986 σε σχέση με το 1985, και κατά 29.2% το 1987 σε σχέση με το 1986), ενώ η πραγματική δημόσια

κατανάλωση παραμένει σχεδόν αμετάβλητη και σε ό,τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα οι επενδύσεις και η κατανάλωση παρουσιάζουν αύξηση.

Η επιβολή των άμεσων ελέγχων γενικά και αγορανομικών ελέγχων στις τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών ειδικότερα είναι μέτρα που παρεμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του μηχανισμού των τιμών με συνέπεια την κακή κατανομή των πόρων ανάμεσα σε παραγωγικές δραστηριότητες, από το οποίο συνεπάγεται ότι τα μέτρα αυτά θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για μικρό χρονικό διάστημα όταν επιβάλλονται ή το καλύτερο θα είναι από πλευράς οικονομικής πολιτικής να μην υποκύπτει στον πειρασμό του να τα χρησιμοποιεί (Μπήτρος και Προδρομίδης, 1992). Με την εισοδηματική δε πολιτική αντιμετωπίζεται το σύμπτωμα και όχι η ίδια η πηγή του προβλήματος, το οποίο δεν μπορεί παρά να έχει περιορισμένα μόνο αποτελέσματα και επιτυχία, καθώς προκαλούνται στρεβλώσεις στην οικονομία και ευνοούνται δραστηριότητες όπου οι τιμές δεν μπορούν να ελεγχθούν.

Τα μέτρα της εισοδηματικής και συναλλαγματικής πολιτικής που χρησιμοποιούνται για την βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και κυρίως τα μέσα της υποτίμησης του νομίσματος και της συγκράτησης ή και συμπίεσης των πραγματικών μισθών και ημερομισθίων εφαρμόζονται με συνέπεια. Η μείωση των πραγματικών αποδοχών των εργαζομένων μεταξύ του 1986-1987 μειώνει το διαθέσιμο εισόδημα και οδηγεί σε πτώση το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ρυθμός αύξησης της μέσης αμοιβής εργασίας μειώνεται από 24% περίπου το 1985 σε 12.5% το 1986 και 11% το 1987. Παράλληλα η εφαρμογή της συναλλαγματικής πολιτικής τη διετία 1986-1987 εξασφαλίζει τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας στα επίπεδα του τελευταίου τριμήνου του 1985. Ωστόσο, η παροδική εικόνα βελτίωσης στο ισοζύγιο πληρωμών δεν αποτελεί εγγύηση ότι το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας έχει αμβλυνθεί μακροχρόνια (Βαβούρας, 1990).

Τα οφέλη που προκύπτουν από τη υποτίμηση της δραχμής δεν εξανεμίζονται από τις αυξήσεις των εισοδημάτων, αλλά από την ίδια την πολιτική της σταθεροποίησης του προγράμματος που οδηγεί στην πραγματική ανατίμηση της δραχμής έναντι των άλλων ευρωπαϊκών νομισμάτων τη διετία 1986-88. Η ονομαστική υποτίμηση (διολίσθηση) της δραχμής ως προς τα ευρωπαϊκά νομίσματα μπορεί να είναι συνεχώς μικρότερη από τις διαφορές του πληθωρισμού μεταξύ της Ελλάδας και των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, εντούτοις, ο σχετικός ρυθμός πληθωρισμού της Ελλάδος ως προς τις ανταγωνίστριες χώρες που ουσιαστικά ισοδυναμεί με την ανατίμηση της δραχμής λόγω του σχετικού πληθωρισμού δεν ξεπερνάει την υποτίμηση της δραχμής, οδηγώντας τελικά στην πραγματική ανατίμηση της δραχμής (που ισούται με τη διαφορά ανάμεσα στην ανατίμηση της δραχμής λόγω του σχετικού πληθωρισμού και την ονομαστική υποτίμηση της δραχμής). Το διάστημα 1986-88 η δραχμή ανατιμάται κατά 8% έναντι του ECU.

Το κόστος του προγράμματος για τη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών σύμφωνα με τον Γ. Σπράο (1989) και τον Γ. Σταμάτη (1990) πέφτει εξ' ολοκλήρου στους μισθωτούς εργαζόμενους και τους συνταξιούχους όπως προσθέτει ο δεύτερος, παρότι αποδίδει περίπου τα αναμενόμενα αποτελέσματα όπως υποστηρίζει ο πρώτος. Ο Γ. Μήλιος (1996) ισχυρίζεται επίσης ότι η πολιτική της λιτότητας που θίγει τα συμφέροντα των εργαζομένων, καθώς προωθεί τη μείωση των μισθών ως επιχείρημα για την αύξηση των κερδών και της αποδοτικότητας του κεφαλαίου, αποτελεί επιχείρημα της παλιάς ταξικής ιδεολογίας και πολιτικής που εξυπηρετεί τα συμφέροντα των πιο καθυστερημένων μονάδων κεφαλαίου, δηλαδή των επιχειρήσεων που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην κρίση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου μέσα από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας παρά μόνο με τη συμπίεση των μισθών, το οποίο βρίσκει και την υποστήριξη των υπολοίπων μερίδων του κεφαλαίου που στοχεύουν στην ανατροπή των σχέσεων δύναμης προς όφελος τους. Συνεπώς, η πραγματική επιδίωξη της λιτότητας και ο μη δεδηλωμένος στόχος της είναι η αύξηση των κερδών για τους καπιταλιστές (Σταμάτης, 1990), καθώς θεωρείται απαραίτητη για το ξεπέρασμα της κρίσης του κεφαλαίου (Μήλιος και Ιωακείμογλου, 1990) και όχι για το ξεπέρασμα της κρίσης εν γένει - ανεργία για τους εργαζόμενους και μείωση του ποσοστού του κέρδους για τους καπιταλιστές - που κάνουν λόγο οι κυβερνήσεις (Σταμάτης, 1990). Ο Γ. Βαβούρας (1990) θεωρεί ότι η μείωση του διαθέσιμου πραγματικού εισοδήματος των αγροτών και των μισθωτών, που φέρνουν το κύριο βάρος του σταθεροποιητικής πολιτικής, αντισταθμίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος από την αύξηση των επιχειρηματικών κερδών και των εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων, ώστε η ακαθάριστη δαπάνη της οικονομίας να παρουσιάσει μια μικρή κάμψη το 1986 (0.9%) και μια μικρή αύξηση το 1987 (0.8%).

Ενώ στόχος του προγράμματος είναι η ανακατανομή των επιβαρύνσεων που προκαλεί η απελευθέρωση των αγορών στα κέρδη, καθώς με την πίεση των εργασιακών αμοιβών δημιουργούνται συνθήκες υψηλότερων κερδών για τη βιομηχανία, τελικά δεν αποτρέπεται η επιδείνωση της ανταγωνιστικής θέσης της βιομηχανίας σε όρους μεριδίου αγοράς και επιπέδου παραγωγής και η βιομηχανία κινείται αρνητικά. Με την εισαγωγική διείσδυση η ανταγωνιστικότητα των βιομηχανικών κλάδων επιδεινώνεται παρά τη σχετική βελτίωση στις εξαγωγές. Από τη μία η σχετική βελτίωση στα κέρδη και την αποδοτικότητα της βιομηχανίας και από την άλλη η συρρίκνωση περισσότερο της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας διευρύνουν ακόμη πιο πολύ το χάσμα της ελληνικής οικονομίας με τις άλλες χώρες της κοινότητας. Οι κρατικές πολιτικές παρά τη μετρίαση σχετικά με την επικέντρωση της στην προστασία των υφιστάμενων μορφών βιομηχανικής παραγωγής δεν έχουν εξασφαλίσει όπως υποστηρίζει ο Τ. Γιαννίσης (1993) τις κύριες συνθήκες δυναμισμού και προώθησης για τις νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες παγιώνοντας τις ήδη βιομηχανικές ανισοροπίες.

Η μείωση του κόστους εργασίας δεν φέρνει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα εξαιτίας της απελευθέρωσης των τιμών από τα μέσα του 1986 και της εισαγωγής του φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) από 1.1.1987, βάση του οποίου προκαλούνται κερδοσκοπικές τάσεις αυξάνοντας τον τιμάρημο. Ο *πληθωρισμός* αυξάνεται στο 23% του ΑΕΠ το 1986 από το 19.3% το 1985 (ενώ ο στόχος ήταν το 16%) λόγω της υποτίμησης, των πληθωριστικών προσδοκιών και της μεγαλύτερης από την προβλεπόμενη επίπτωση της εφαρμογής του ΦΠΑ στο επίπεδο των τιμών. Τα δυο επόμενα χρόνια ο *πληθωρισμός* αποκλιμακώνεται ώστε από το 16.4% το 1987 (ενώ ο στόχος ήταν 10%¹⁶) πέφτει στο 13.5% το 1988, εξαιτίας της συγκράτησης των μισθολογικών αυξήσεων, της πτώσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και της επιβράδυνσης του ρυθμού διολίσθησης της δραχμής. Τα *πραγματικά επιτόκια* ενώ μέχρι το 1986 είναι αρνητικά το 1987 αυξάνονται υψηλότερα από το ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ, το οποίο εν μέρει οφείλεται στη σταδιακή απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ενώ και οι αυξημένες ανάγκες χρηματοδότησης των δημοσίων ελλειμμάτων συμβάλλουν στην αύξηση αυτή και επομένως στη νέα κάμψη των ιδιωτικών επενδύσεων. Οι εισαγωγές συγκρατούνται, ενώ οι εξαγωγές αυξάνονται κατά 7% εξαιτίας κυρίως των επιδοτήσεων που συνεχίζονται να δίνονται σε αυτές. Το *ΑΕΠ* επίσης αυξάνεται κατά 1.4% το 1986, ενώ μειώνεται κατά 0.5% το 1987 εξαιτίας κυρίως της μείωσης των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 6.2% και κατά 8.7% τα αντίστοιχα έτη. Έτσι ενώ ο *μεν* στόχος των επενδύσεων για το πρώτο έτος ικανοποιείται, δεν ισχύει το ίδιο και για το δεύτερο έτος, του οποίου ο στόχος του 9.6% εγκαταλείπεται. Αργότερα όμως με κάποια υστέρηση θα έρθει η ανάκαμψη των επενδύσεων μεταξύ της περιόδου 1988-1989.

Αποκλίσεις ακόμη από τους στόχους που έχουν τεθεί σύμφωνα με το πρόγραμμα υπάρχουν ως προς την αύξηση των νομισματικών και πιστωτικών μεγεθών και τα ελλείμματα του δημόσιου τομέα. Ειδικότερα, οι *καθαρές δανειακές ανάγκες* του δημόσιου τομέα μειώνονται από 17.6% του ΑΕΠ το 1985, σε 14.2% του ΑΕΠ το 1986 και σε 13.4% το 1987 (ενώ ο στόχος ήταν το 9.7% για το 1987). Η μείωση οφείλεται στον περιορισμό των δανειακών αναγκών των δημόσιων επιχειρήσεων, των επενδύσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα¹⁷ και του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού, αλλά περισσότερο η μείωση αυτή οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες όπως η πτώση της τιμής του πετρελαίου και των διεθνών επιτοκίων και η εισροή των ιδιωτικών κεφαλαίων που ξεπερνάει το 3% του ΑΕΠ το 1987. Από την άλλη η υπέρβαση του στόχου για το έτος 1987 οφείλεται στην υστέρηση από την πλευρά των εσόδων¹⁸, την

¹⁶ Η απόκλιση από το στόχο της τάξεως των 5.7 μονάδων οφείλεται κατά 3.5 μονάδες σε εξωγενείς παράγοντες δηλαδή στην εφαρμογή του ΦΠΑ, που ατυχώς θα συμπέσει με την εφαρμογή του προγράμματος το δεύτερο έτος, και την αναπόφευκτη επίπτωση από την ΑΤΑ (Σπράος, 1989).

¹⁷ Οι δημόσιες επενδύσεις το 1987 πέφτουν στο 3.8% του ΑΕΠ και οι συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στο 14.1% του ΑΕΠ έναντι του 5 με 6.5% του ΑΕΠ την περίοδο 1982-1986. (Βαϊτσος, 1993).

¹⁸ Η κυβέρνηση δεν προωθεί καμία φορολογική μεταρρύθμιση, με εξαίρεση ίσως αυτή του ΦΠΑ που επιβάλλει η ένταξη της χώρας στην Κοινότητα, εξαιτίας του πολιτικού κόστους που αυτή συνεπάγεται. (Βαϊτσος, 1993).

αύξηση του ελλείμματος της διαχείρισης υγρών καυσίμων και άλλων λογαριασμών διαχείρισης κρατικών εφοδίων και αγροτικών προϊόντων και εξαιτίας της διεύρυνσης των ελλειμμάτων της κοινωνικής ασφάλισης, ενώ και η ίδια η πολιτική της εξυγίανσης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων ουσιαστικά δεν εφαρμόζεται.

Το *έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών* μειώνεται από 9.8% του ΑΕΠ το 1985 σε 4.5% το 1986, λόγω του περιορισμού των εισαγωγών και των άδηλων πόρων (ειδικότερα των εισπράξεων από την ΕΟΚ και τον τουρισμό), την πτώση της τιμής του πετρελαίου και εξαιτίας του δανείου της Ελλάδας από την κοινότητα, ενώ το 1987 πέφτει στο 2.6% -το μικρότερο ποσοστό από το 1978 (και στο 1.9% το 1988). Με άλλα λόγια όπως υποστηρίζουν ο Γ. Μήλιος και ο Η. Ιωακείμογλου (1990) και ο Θ. Γεωργακόπουλος (1990) το ισοζύγιο πληρωμών βελτιώνεται λόγω εξωγενών παραγόντων και όχι διότι επηρεάζεται από την οικονομική πολιτική. Το *έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης* από το 11% του ΑΕΠ το 1985 μειώνεται στο 9.2% το 1987 από την αύξηση κυρίως των φορολογικών εσόδων παρά από τη συγκράτηση των δαπανών. Αυτό δε σημαίνει ότι προκύπτει από τη βελτίωση του συστήματος συλλογής των φόρων ή από τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης, αλλά από την αύξηση της φορολογίας που επιτρέπει η πτώση της τιμής των καυσίμων (Πανταζίδης, 2002). Η αδυναμία δε της μείωσης των δαπανών οφείλεται στην αύξηση των προσλήψεων στο δημόσιο τομέα που την περίοδο του προγράμματος αυξάνονται κατά 2%. Η *ανεργία* διατηρείται στα επίπεδα του 1985 δηλαδή κοντά στο 7.8% (το 1986 και το 1987 είναι στο 7.4%), ενώ η σταθεροποιητική πολιτική σε άλλες χώρες έχει ως αποτέλεσμα τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας ξεχωρίζοντας με αυτό τον τρόπο την ελληνική εμπειρία από αυτές. Η μη αύξηση της ανεργίας στην Ελλάδα πρέπει να σημειωθεί ότι οφείλεται κατεξοχήν στον μη περιορισμό της συνολικής εγχώριας ζήτησης.

Οι διεθνείς εξελίξεις επηρεάζουν την πορεία της Ελληνικής οικονομίας είτε θετικά είτε αρνητικά. Η πτώση της τιμής του πετρελαίου εκτός της συνεισφοράς του στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών οδηγεί σε μείωση το δημοσιονομικό έλλειμμα και τις δανειακές ανάγκες του δημόσιου τομέα, καθώς η κάμψη της διεθνούς τιμής του πετρελαίου απορροφάται εξ ολοκλήρου από την αύξηση της φορολογίας καυσίμων. Η άνοδος του πετρελαίου που προκύπτει με αυτό τον τρόπο μειώνει τις εισαγωγές καυσίμων και συνεπώς οι καθαρές πληρωμές για καύσιμα βελτιώνοντας το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου μόνο κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής του προγράμματος. Όμως άλλοι παράγοντες το 1987 όπως η επιβράδυνση του όγκου του διεθνούς εμπορίου, η ανοδική τάση των επιτοκίων στις διεθνείς χρηματαγορές, η μεταφορά από την ΕΟΚ καταβολών του έτους 1987 στο έτος 1988, η βραδύτερη από την προβλεπόμενη αύξηση της εξωτερικής ζήτησης, η μείωση των αφίξεων αμερικανών τουριστών, το ατύχημα του Τσερνομπίλ και η εφαρμογή του ΦΠΑ επηρεάζουν αρνητικά το ισοζύγιο πληρωμών. Ωστόσο στο σύνολο τους οι εξωτερικοί παράγοντες είναι ευνοϊκοί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπονομεύεται η σημασία επίτευξης των στόχων του προγράμματος.

Τέλος, η νομισματική και πιστωτική πολιτική δεν εξελίσσονται και τόσο σύμφωνα με το πρόγραμμα. Το 1986 είναι η μόνη χρονιά που οι στόχοι της πιστωτικής επέκτασης εκπληρώνονται, ενώ το 1987 η προσφορά χρήματος με την ευρεία έννοια (M3), που συνίσταται κυρίως σε καταθέσεις, χρηματοδοτεί το δημόσιο έλλειμμα και αυξάνεται κατά 24.5% -έναντι του στόχου του 15.5%.

Με την είσοδο της δραχμής στο μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών (ΜΣΙ) στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα οι πληθωριστικές προσδοκίες αναμένεται ότι θα προσαρμοστούν. Ωστόσο κατά τον Γ. Αλογοσκούφη (1993) η σταθεροποίηση αν και αναγκαία συνθήκη δεν είναι ικανή για την επίτευξη της αναπτυξιακής διαδικασίας, χωρίς την παράλληλη μείωση των αναπτυξιακών στρεβλώσεων και τη θέσπιση θεσμικών μεταβολών για ένα αξιόπιστο αναπτυξιακό περιβάλλον. Με την ίδια λογική συμφωνεί ο Κ. Βαϊτσος (1993) προσθέτοντας ότι το πρόγραμμα υστερεί από την απαιτούμενη φορολογική μεταρρύθμιση που με τρόπο αποτελεσματικό, εύκαμπτο, υπεύθυνο και αμερόληπτο θα προσδώσει τα απαραίτητα έσοδα στο δημόσιο τομέα. Ωστόσο ο Γ. Βαβούρας (1990) θεωρεί τα μέσα της δημοσιονομικής, νομισματικής και εισοδηματικής πολιτικής που χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση του πληθωρισμού ή καλύτερα του στασιμοπληθωρισμού δεν πρέπει να αποτελούν μέτρα επηρεασμού κυρίως της συνολικής ζήτησης, η οποία σημειωτέον δε μειώνεται, αλλά μέτρα επηρεασμού της συνολικής προσφοράς που προϋποθέτουν διαρθρωτικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις (κατάργηση των μονοπωλίων, περιορισμός των ελέγχων στην παραγωγή, τις τιμές και το εξωτερικό εμπόριο). Τα μέσα της οικονομικής πολιτικής θα πρέπει να επιλέγονται με άξονα τις πραγματικές ανάγκες της χώρας και τις πραγματικές οικονομικές συνθήκες, διαφορετικά τα όποια αποτελέσματα θα έχουν πρόσκαιρο μονάχα χαρακτήρα χωρίς να αντιμετωπίζονται τα ουσιαστικά προβλήματα της οικονομίας.

Η δημόσια κριτική που δέχεται το πρόγραμμα με άξονα την έλλειψη ή τη μη παράλληλη εφαρμογή αναπτυξιακών μέτρων δεν ευσταθεί πλήρως καθώς πραγματοποιούνται σχετικές ρυθμίσεις, όπως εκείνες με τις προβληματικές επιχειρήσεις, τις αλλαγές στο τραπεζικό σύστημα, την υποχρέωση του δημοσίου να δανείζεται και από την εσωτερική αγορά για την κάλυψη των ελλειμμάτων του¹⁹ και τη δυνατότητα των δημόσιων επιχειρήσεων να καταθέτουν έντοκα τα κεφάλαια τους. Ένας από τους εμπνευστές και εκφραστές του προγράμματος ο Κ. Σημίτης (1989) υποστηρίζει ότι τα αποτελέσματα του σταθεροποιητικού προγράμματος πρέπει να κριθούν ικανοποιητικά και η πρόοδος που σημειώνεται είναι σημαντική, χωρίς αυτό να δικαιολογεί τον όποιο εφησυχασμό. Αντίθετα, οι επικριτές του προγράμματος σταθεροποίησης κατηγορούν τους υποστηρικτές του ότι λησμονούν πως η όποια βελτίωση επιτυγχάνεται

¹⁹ Ο εξωτραπεζικός δανεισμός του δημοσίου δεν αποδεσμεύει τη νομισματική πολιτική από τη δημοσιονομική πολιτική απλά το χαρτοφυλάκιο του ιδιωτικού τομέα αλλάζει διάρθρωση -από καταθέσεις σε ομολογίες και γενικά τίτλους (Σπράος, 1989).

οφείλεται σε παράγοντες που βρίσκονται εκτός της πολιτικής επιρροής καθώς είναι από τη φύση τους εξωγενείς (Μήλιος και Ιωακείμογλου, 1990).

Το γενικότερο όμως αρνητικό κλίμα που έχει διαμορφωθεί -ανυπομονησία, φημολογία για νέα υποτίμηση και νέους φόρους, κερδοσκοπικές τάσεις- δεν αφήνει τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια για να αποδώσει το πρόγραμμα τα αποτελέσματα του. Ο χρόνος εφαρμογής του προγράμματος δεν είναι αρκετός για να πραγματοποιηθούν οι εκτεταμένες παρεμβάσεις ως προς τη βελτίωση των συνθηκών της προσφοράς και την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων της οικονομίας για να ξεκινήσει έπειτα από πολλά χρόνια στασιμότητας η διαδικασία της βελτιούμενης παραγωγικότητας. Το ίδιο το πρόγραμμα έχει περιοριστεί σε μια κλασική διαχείριση της ζήτησης για τη θεραπεία των ανισορροπιών που έχουν αναπτυχθεί (Πανταζίδης, 2002). Όμως «όταν μια επιτυχής σταθεροποίηση δίνει περιθώρια εξωτερικών πόρων και χρόνο, τότε η σταθεροποίηση και η ανάπτυξη αλληλοσυμπληρώνονται, δεν συγκρούονται» όπως δηλώνει χαρακτηριστικά ο Γ. Σπράος (1989). Τέλος, δε ο κίνδυνος να εγκαταλειφθεί η πολιτική ενός προγράμματος προτού καν ολοκληρωθεί εξαιτίας του πολιτικού κόστους είναι μεγάλος καθώς οι εκλογές έρχονται συνήθως πιο γρήγορα από τα αποτελέσματα της πολιτικής, το οποίο συμβαίνει στην πράξη την περίοδο προς τα τέλη του 1987 στην Ελλάδα.

V. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1988 ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1990

Κατά την προεκλογική περίοδο το 1988 μέχρι και τον Ιούνιο του 1989 το ΠΑΣΟΚ αλλάζει ριζικά την μέχρι τότε ασκούμενη οικονομική πολιτική του. Το Πρόγραμμα Σταθεροποίησης εγκαταλείπεται²⁰ και με την επικράτηση του συνθήματος ‘δώστ’ α όλα’ ακολουθείται μια χαλαρή δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική με βασικό γνώρισμα την αύξηση των τρεχουσών καταναλωτικών δαπανών. Μέσα σε ένα κλίμα ‘μακροοικονομικού λαϊκισμού’²¹ η ελληνική οικονομία εκδηλώνει την περαιτέρω ονομαστική και πραγματική απόκλιση της από τις οικονομίες των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η μικρή σχετικά βελτίωση στα μακροοικονομικά μεγέθη κατά τη διάρκεια εφαρμογής του σταθεροποιητικού προγράμματος ούτε διατηρείται ούτε συνεχίζεται τα επόμενα χρόνια. Αντιθέτως τα μεγέθη σημειώνουν σημαντική επιδείνωση προκαλώντας έντονες ανισορροπίες στην οικονομία.

Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης από 9.2% του ΑΕΠ το 1987 ανέρχεται στο 14.4% το 1989. Οι δανειακές ανάγκες του δημόσιου τομέα αυξάνονται απότομα παρά τις μειώσεις που

²⁰ Το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, μετά την παραίτηση του Κ. Σημίτη (που έχει διατελέσει υπουργός οικονομίας από τον Ιούλιο του 1985 ως τον Νοέμβριο του 1987) αναλαμβάνει ο Ρουμελιώτης με υπουργό οικονομικών τον Δ. Τσοβόλα (Πανταζίδης, 2002).

²¹ Ο χαρακτηρισμός αυτός ανήκει στον Rudiger Dornbush (Χριστοδουλάκης, 1998).

προβλέπουν οι προϋπολογισμοί, πράγμα το οποίο οφείλεται στις υψηλές δημόσιες δαπάνες -που προκύπτουν κυρίως εξαιτίας της αύξησης των δημοσίων υπαλλήλων, την αύξηση των τόκων για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους- και τις προεκλογικές φορολογικές ελαφρύνσεις καθώς και εξαιτίας της αυξημένης φοροδιαφυγής. Η αύξηση των δανειακών αναγκών τη διετία αυτή καθώς είναι εντυπωσιακή σηματοδοτεί επίσης τη νομισματική επέκταση.

Το *δημόσιο χρέος* (της γενικής κυβέρνησης και των δημόσιων οργανισμών) έχει φτάσει το 99.6% του ΑΕΠ το 1988 και το 104.3% το 1989, έναντι του 39.4% το 1980 (Πανταζίδης, 2002), εξαιτίας της μεγάλης ανάγκης εξυπηρέτησης του καθώς αυξάνονται οι καθαρές πληρωμές για τόκους από 2% του ΑΕΠ το 1980 σε 7.6% το 1989. Το *ισοζύγιο πληρωμών* επιδεινώνεται, ενώ το *έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών* αυξάνεται. Τη διετία 1988-89 ο *πληθωρισμός* διατηρείται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα (16.4%) ως αποτέλεσμα της συγκρατημένης πολιτικής των προηγούμενων ετών. Με την επεκτατική όμως πολιτική που εφαρμόζεται τη διετία 1988-89 ο *πληθωρισμός* εκτινάσσεται στο 20.4% του ΑΕΠ το 1990. Η εισοδηματική δε πολιτική είναι ιδιαίτερος χαλαρή, καθώς οι αυξήσεις των μισθών ξεπερνούν πάλι την άνοδο της παραγωγικότητας και η αύξηση του ρυθμού της προσφοράς χρήματος και η πιστωτική επέκταση επιταχύνονται. Η γενικότερα χαλαρή οικονομική πολιτική της διετίας έχει δώσει μεγαλύτερη ώθηση στη συνολική ζήτηση. Ας σημειωθεί ότι σχεδόν όλες οι πολιτικές της δεκαετίας του 1980 έχουν επιδοθεί στην αντιμετώπιση των μακροοικονομικών ανισορροπιών, χωρίς καμία συνεισφορά στην αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας.

Στο σύνολο τους οι επιδόσεις της οικονομίας μπορεί να έχουν βελτιωθεί σε σχέση με την περίοδο 1981-1985 με μόνη εξαίρεση το δημόσιο τομέα που σημείωσε χειροτέρευση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν διαμορφωθεί οι συνθήκες σταθεροποίησης της οικονομίας και κυρίως οι συνθήκες ανάπτυξης της. Υποστηρίζεται δε ότι η οικονομία εισέρχεται σε μια νέα φάση στασιμοπληθωρισμού, αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι οι αναγκαίες συνθήκες για την μακροοικονομική προσαρμογή και παραγωγική αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας στο νέο παγκόσμιο σκηνικό δεν έχουν επέλθει.

Από τον Ιούνιο του 1989 μέχρι τον Απρίλιο του 1990 στην Ελλάδα επικρατεί πολιτική αστάθεια λόγω των αλληπάλληλων εκλογικών αναμετρήσεων για την ανάδειξη μιας ισχυρής κυβέρνησης. Στις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 1989 σχηματίζεται η πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας της ΝΔ και του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (συμμαχία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος-ΚΚΕ- και της Ελληνικής Αριστεράς -ΕΑΡ- (Αργείτης, 2002) όπου ο Α. Σαμαράς είναι ο υπουργός των Οικονομικών. Η δεύτερη εκλογική αναμέτρηση της 5^{ης} Νοεμβρίου 1989 δεν αναδεικνύει επίσης κάποιο αυτοδύναμο κυβερνητικό σχήμα και δημιουργείται μια κυβέρνηση εθνικής ενότητας από τα τρία κόμματα, τη ΝΔ, το ΠΑΣΟΚ και

την Αριστερά, με πρωθυπουργό τον πρώην Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος Ξενοφώντα Ζολώτα που έχει διάρκεια μέχρι τον Απρίλιο του 1990 (Πανταζίδης, 2002).

Η τελευταία Οικουμενική Κυβέρνηση παρότι λαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση της διόγκωσης των ελλειμμάτων, αναπροσαρμόζοντας τις τιμές σε αγαθά και υπηρεσίες των δημοσίων επιχειρήσεων και παρότι τα δημόσια έσοδα αυξάνονται, τα μέτρα αυτά δεν αρκούν για να ανακοπεί η ανοδική πορεία των ελλειμμάτων. Τα φορολογικά έσοδα της Ελλάδας παρουσιάζουν σχετική υστέρηση σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΟΚ, η οποία διευρύνεται αν λάβει κανείς υπόψη του τη διάσταση της παραοικονομίας, ενώ και η φορολογική επιβάρυνση στη Ελλάδα παρουσιάζει έντονες ανισορροπίες με το κύριο βάρος να το δέχονται οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι²². Η δε φοροδιαφυγή που αποτελεί ένα μόνιμο-παθολογικό σύμπτωμα της ελληνικής οικονομίας έχει πάρει εκρηκτικές διαστάσεις. Η συγκράτηση των δημοσίων ελλειμμάτων είναι ανέφικτη μέσα σε συνθήκες έντονης αστάθειας και οικονομικής αβεβαιότητας, ενώ η χρηματοδότηση των ελλειμμάτων μέσω επεκτατικής νομισματικής πολιτικής οδηγεί σε αυξημένη ρευστότητα. Η εισοδηματική πολιτική -υψηλές ονομαστικές και πραγματικές αυξήσεις- αυξάνει το κόστος εργασίας καθιστώντας ανεπαρκείς τις επενδυτικές δραστηριότητες. Τα επιτόκια δανεισμού ξεπερνούν το επίπεδο του 10% το 1991, περιορίζοντας ακόμη περισσότερο τις επενδυτικές πρωτοβουλίες, με αποτέλεσμα τη στροφή των επενδυτών σε καθαρά χρηματικές ευκαιρίες παρά στον εκσυγχρονισμό και τη διεύρυνση της πραγματικής παραγωγικής βάσης, υποθηκεύοντας έτσι τις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας. Σε γενικές γραμμές η αντιπληθωριστική πολιτική έχει εγκαταλειφθεί. Οι δημόσιες δαπάνες πλησιάζουν το 50%, το δημόσιο έλλειμμα το 15%, οι δημόσιες επενδύσεις πέφτουν στο 3% και το δημόσιο χρέος μέσα σε ένα χρόνο αυξάνεται κατά 10% του ΑΕΠ (Χριστοδουλάκης, 1998). Η έλλειψη συνοχής στόχων και μέσων, η απουσία προγραμματικών και ιδεολογικών συγκλίσεων μεταξύ των κομμάτων που αποτελούν την οικουμενική κυβέρνηση οδηγούν τελικά στην παθητική διαχείριση της οικονομικής πολιτικής.

Στις νέες εκλογές του Απριλίου του 1990 η ΝΔ αποκτάει ισχνή κοινοβουλευτική πλειοψηφία με διαφορά μιας έδρας υπό την αρχηγία του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη και με υπουργό Εθνικής Οικονομίας τον Ευθύμιο Χριστοδούλου εφαρμόζει ένα τριετές μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα σταθεροποίησης για την περίοδο 1991-1993 καθώς η ανάγκη σταθεροποίησης είναι ολοένα και πιο επιτακτική εξαιτίας της επιτάχυνσης των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Το άνοιγμα των εγχώριων αγορών στο διεθνή ανταγωνισμό και η απελευθέρωση

²² Η συμμετοχή των έμμεσων φόρων στα συνολικά φορολογικά έσοδα συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης το 1989 είναι της τάξεως του 45% έναντι του 32% στην ΕΟΚ. Επίσης, η επιβάρυνση των μισθωτών και των συνταξιούχων στην άμεση φορολογία το 1990 αντιπροσωπεύει το 70% του δηλωθέντος εισοδήματος και το 60% του αντίστοιχου φόρου, αποδεικνύοντας την έλλειψη προοδευτικότητας στον καταμερισμό των φορολογικών βαρών, με αποτέλεσμα την πυροδότηση των πληθωριστικών προσδοκιών δίνοντας νέα ώθηση στα επιτόκια, η οποία αυξάνει με τη σειρά της τις δαπάνες για την κάλυψη του δημοσίου χρέους και άρα τα ελλείμματα δημιουργώντας ένα νέο δημοσιονομικό φαύλο κύκλο (Βαϊτσός, 1993).

των εξωτερικών συναλλαγών καθιστούν συνάμα ολοένα και πιο πιθανή την εκδήλωση κρίσης στο εσωτερικό μιας μικρής χώρας όπως η Ελληνική που χαρακτηρίζεται από έντονη ανισορροπία στα μακροοικονομικά της μεγέθη. Το εσωτερικό αρνητικό κλίμα που μέχρι πρότινος επικρατεί στην Ελλάδα και ο αποπροσανατολισμός των μέχρι τότε κυβερνήσεων από τους ευρωπαϊκούς στόχους περιορίζουν οποιαδήποτε προσπάθεια αποκατάστασης της ισορροπίας και της οικονομικής σταθερότητας. Η παρατεταμένη συνύπαρξη υψηλού πληθωρισμού, χαμηλού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης, υψηλών ελλειμμάτων και χρέους υπονομεύουν τις προσπάθειες δημοσιονομικής προσαρμογής που προσπαθεί να εφαρμόσει η χώρα. Η μακροοικονομική σταθερότητα και η οικονομική ανάπτυξη εξακολουθούν να αποτελούν ένα 'άπιαστο όνειρο' για τους φορείς της οικονομικής διαχείρισης.

Προηγουμένως όμως είναι φρόνιμο να γίνει εν συντομία μια περιγραφή των δυσμενών οικονομικών συνθηκών που επικρατούν στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

VI. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1991-1993

A. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Η οικονομία έχει περιέλθει σε μια φάση ανοικτής κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, με τη στασιμότητα και την ύφεση να αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της. Η απότομη καταναλωτική διόγκωση του κρατικού τομέα σε βάρος των δημοσίων επενδύσεων, που λειτουργούν ταυτόχρονα ανασταλτικά για την άνοδο των ιδιωτικών επενδύσεων, συμβάλλει στην πτώση του ρυθμού της οικονομικής μεγέθυνσης. Η μειωμένη παραγωγικότητα του δημόσιου τομέα που ενθαρρύνει την πτώση της παραγωγικότητας και στον ιδιωτικό τομέα (Κολλίντζας, Προδρομίδης και Χριστοδουλάκης, 1992) αποτελεί ένα άλλο επίσης χαρακτηριστικό γνώρισμα που ξεχωρίζει την ελληνική εμπειρία σε σύγκριση με άλλες χώρες.

Οι αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις έχουν επιφέρει ως αποτέλεσμα την αύξηση των *καθαρών δανειακών αναγκών του δημοσίου* στο 15% από το περίπου 11% το 1987. Οι *δαπάνες της γενικής κυβέρνησης* φτάνουν το 49%, το *πρωτογενές έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης* έχει διπλασιαστεί σε σχέση με το 1987 φτάνοντας στο 6% του ΑΕΠ, τα *δημοσιονομικά ελλείμματα* ξεπερνούν το 20% του ΑΕΠ, το *έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών* φτάνει το 6.9% του ΑΕΠ, το *δημόσιο χρέος* εκτινάσσεται πάνω από το 103% του ΑΕΠ και ο *πληθωρισμός* αυξάνεται πάνω από το 20% του ΑΕΠ. Η *παραγωγικότητα* παραμένει ουσιαστικά στάσιμη και το *μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση* σημειώνει αύξηση της τάξεως του 21%, ανατιμώντας

την *πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής* (με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση) και επιδεινώνοντας την *ανταγωνιστικότητα* στο τομέα της μεταποίησης²³.

Τα όποια ελάχιστα θετικά αποτελέσματα του προγράμματος σταθεροποίησης του 1985-87 έχουν πλήρως ανατραπεί το 1990. Το συντηρητικό κόμμα που αναλαμβάνει την εξουσία τον Απρίλιο του 1990 ερχόμενο αντιμέτωπο με τις έντονες μακροοικονομικές ανισοροπίες υιοθετεί ένα πακέτο αυστηρών μέτρων, με στόχο να μειώσει το έλλειμμα του προϋπολογισμού και να περιορίσει τόσο την εγχώρια ζήτηση εξαιτίας των μισθολογικών αυξήσεων της προηγούμενης δεκαετίας, όσο και την εμπλοκή του κράτους διαμέσου των μη παραγωγικών δημόσιων καταναλωτικών του δαπανών, θεωρώντας την επίμονη οικονομική κρίση και αποτυχία της διατηρήσιμης ανάπτυξης ευθύνη των προγενέστερων πολιτικών του ΠΑΣΟΚ.

Με τη διακυβέρνηση της χώρας από τη ΝΔ επιβάλλονται δημοσιονομικές και εισοδηματικές προσαρμογές προκειμένου να παύσουν οι μακροοικονομικές ανισοροπίες. Το κύριο μέσο επίτευξης του στόχου της μείωσης του πρωτογενούς ελλείμματος είναι η αύξηση των εσόδων. Με την τακτική αύξησης των φόρων όμως επιβραδύνεται η προσαρμογή του ισοζυγίου πληρωμών και αποθαρρύνεται η οικονομική δραστηριότητα του ιδιωτικού τομέα. Παρόλα αυτά η ΝΔ επιβάλλει την αύξηση της φορολογίας, την αύξηση των τιμών των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας για να μειώσει τα ελλείμματα και μια νέα τροποποίηση της ΑΤΑ, ώστε να μην συμπεριλαμβάνονται οι αυξήσεις των έμμεσων φόρων, των τιμολογίων των ΔΕΚΟ και των ανατιμήσεων των καυσίμων, μειώνοντας το πραγματικό εισόδημα των εργαζομένων. Ωστόσο τα μέτρα αυτά δεν αρκούν για να αμβλυνθούν τα προβλήματα. Τα *δημόσια ελλείμματα* είναι στο επίπεδο του 16.1% του ΑΕΠ και το *δημόσιο χρέος* στο 80.7%. Ο *πληθωρισμός* διατηρείται σε υψηλά επίπεδα μειώνοντας την *ανταγωνιστικότητα* των ελληνικών προϊόντων, δυσχεραίνοντας το *εμπορικό ισοζύγιο* και το *ισοζύγιο πληρωμών*. Σημαντική επίσης είναι η κάμψη της οικονομικής μεγέθυνσης που έχει αρχίσει ήδη από τη δεκαετία του 1980. Συγχρόνως άλλες διεθνείς συγκυρίες όπως ο πόλεμος στον Περσικό κόλπο (1991), οι ανακατατάξεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια επηρεάζουν σημαντικά τις εσωτερικές οικονομικές εξελίξεις στη χώρα.

Δεδομένου της διόγκωσης του δημόσιου τομέα, των δημόσιων ελλειμμάτων και γενικώς των δυσμενών οικονομικών επιδόσεων αλλά και της προοπτικής ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ΟΝΕ, μέσω της συνθήκης του Μάαστριχτ, και τους εξωτερικούς περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής μακροοικονομικής πολιτικής μετά το 1992, η κυβέρνηση της ΝΔ προχωρεί στην εφαρμογή ενός 'νεοφιλελεύθερου-μονεταριστικού' μοντέλου

²³ Η ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας αποδεικνύει ότι αφού η πολιτική της 'σκληρής δραχμής', δηλαδή η διολίσθηση της δραχμής με ρυθμούς χαμηλότερους από τη διαφορά πληθωρισμών μεταξύ της Ελλάδος και των ανταγωνιστριών χωρών εφαρμόζεται από τα τέλη του 1980 με στόχο τον έλεγχο του πληθωρισμού, η ανατίμηση αυτή προέρχεται από την αύξηση των πραγματικών μισθών -δηλαδή της χαλαρή εισοδηματική πολιτική τροφοδοτώντας την εγχώρια πηγή πληθωρισμού- που σε συνδυασμό με την παραγωγική στασιμότητα επιδεινώνει την ανταγωνιστικότητα του μεταποιητικού τομέα της οικονομίας (Πανατζίδης, 2002, σελ. 83-84).

οικονομικής πολιτικής (Pelagidis, 1995) μέσω του τριετούς *Προγράμματος Δημοσιονομικής Εξυγίανσης και Σταθεροποίησης της οικονομίας (1991-93)*, το οποίο συνοδεύεται από κοινοτικό δάνειο ύψους 2.200 εκατομμυρίων ECU, πληρωτέων σε τρεις δόσεις. Στόχος είναι η μείωση του ελλείμματος από 19% το 1990 σε 3% και του συνολικού χρέους από 76.3% (το 1989) σε 60%, προκειμένου να ικανοποιηθούν δύο από τα βασικά κριτήρια σύγκλισης σύμφωνα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ. Το εγχείρημα τόσο ως προς την προσαρμογή και τη σύγκλιση που απαιτεί η ONE όσο και ως προς την παύση των ανισορροπιών και των εγγενών διαρθρωτικών αδυναμιών είναι προφανώς δύσκολο. Οι όποιοι πειραματισμοί και αστοχίες θα έχουν δυσμενείς επιδράσεις για την αξιοπιστία της χώρας και την πορεία ένταξης της στην ONE γι' αυτό απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή.

B. ΣΤΟΧΟΙ – ΜΕΣΑ

Κύριες επιδιώξεις της κυβέρνησης της ΝΔ είναι: (α). η δημοσιονομική εξυγίανση, η μείωση των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα αυξάνοντας τα δημόσια έσοδα μέσω της αύξησης της φορολογίας²⁴, επειδή η μείωση των δαπανών είναι περιορισμένη και (β). η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού -σε μονοψήφιο αριθμό- βελτιώνοντας έμμεσα το ισοζύγιο πληρωμών και καθιστώντας εφικτή την ένταξη της δραχμής στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα μέχρι το τέλος του 1993 και συγχρόνως δίνοντας ώθηση στις επενδύσεις και το ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα δίνεται προτεραιότητα στην περιοριστική δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική καθώς και στην αποκρατικοποίηση με σκοπό να διαμορφωθούν οι συνθήκες σταθερότητας και ανάπτυξης στην οικονομία.

Με τον παλαιότερο ισχυρισμό ότι οι δαπάνες είναι ανελαστικές προς τα κάτω η έμφαση δίνεται στην αύξηση των εσόδων. Η δημοσιονομική εξυγίανση συνδυάζεται με τη φορολογική μεταρρύθμιση που έχει ως στόχο την απλούστευση του φορολογικού συστήματος, τη σύλληψη της φορολογητέας ύλης και τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης²⁵. Πρόσθετα έσοδα θα προκύψουν από την εκποίηση προβληματικών επιχειρήσεων και τη διάθεση κτηματικών ομολογιών και μετοχών επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας. Η ΝΔ επιδιώκει επίσης να προωθήσει την παραγωγή παράλληλα από τις ΔΕΚΟ και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Με τη εντατικοποίηση

²⁴ Τα φορολογικά έσοδα αυξάνονται από 22.3% του ΑΕΠ το 1989 σε 27.2% το 1992 κυρίως εξαιτίας της αύξησης των έμμεσων φόρων (Αύγουστος 1992), καθώς τα έσοδα από τους άμεσους φόρους είναι περίπου στο 1% την ίδια περίοδο, με στόχο να καλυφθεί ένα απροσδόκητο έλλειμμα στο τέλος του 1992, ενώ ο φόρος των εταιριών μειώνεται στο 35% (Pelagidis, 1995).

²⁵ Απλουστεύεται η διαδικασία υποβολής φορολογικής δήλωσης με τη φορολόγηση των καθαρών εισοδημάτων μετά τις απαλλαγές και το 1992 μειώνονται οι φορολογικοί συντελεστές φυσικών και νομικών προσώπων με στόχο την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και τη μείωση της φοροδιαφυγής. Τον Αύγουστο του 1992 η κυβέρνηση προχωρεί στην εναρμόνιση του ΦΠΑ με αυτό που ισχύει στην Κοινότητα, με αποτέλεσμα οι φορολογικοί συντελεστές από τρεις που είναι μέχρι τότε (8%, 18%, 36%) να μειωθούν σε δύο (8%, 18%). Την τακτική της εναρμόνισης ακολουθούν οι τιμές των καυσίμων με αποτέλεσμα να αυξηθούν οι φόροι των υγρών καυσίμων. Τέλος, αυξάνεται η φορολογία των τόκων των καταθέσεων από 10% σε 15% (Λιαργκόβας (ο.π), σελ. 47-49).

της αποεθνικοποίησης των δημοσίων επιχειρήσεων -όπως Αγέτ Ηρακλής, ΟΤΕ, Ναυπηγεία Σκαραμαγκά, Ηλεκτρονικό Σιδηρόδρομο, Εμπορική Τράπεζα- και τα έσοδα που θα προκύψουν τα ελλείμματα των δημοσίων επιχειρήσεων θα μειωθούν, ενώ εκτιμάται ότι ο προϋπολογισμός θα εμφανίσει πλεόνασμα της τάξεως του 5% του ΑΕΠ το 1991 αυξανόμενο μέχρι το 7.7% το 1997(Pelagidis, 1995).

Το πρόγραμμα των αποκρατικοποιήσεων -η ανακατανομή στη χρήση των πόρων από το δημόσιο τομέα, που είναι λιγότερο παραγωγικός, στον ιδιωτικό τομέα που είναι περισσότερο παραγωγικός- είναι για τη ΝΔ ο συνδετικός κρίκος μεταξύ σταθεροποίησης και ανάπτυξης, αποτελώντας ένα από τα σημεία που διαφοροποιεί την οικονομική πολιτική της ΝΔ σε σχέση με εκείνη του ΠΑΣΟΚ μετά το 1981, παρόλο που κοινό ζητούμενο και των δυο κυβερνήσεων στα προγράμματα τους είναι η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού στα επίπεδα των κρατών-μελών της Κοινότητας και η δραστική και μόνιμη μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων για τη συμμετοχή της χώρας στη ΟΝΕ (Αργείτης, 2002). Στα πλαίσια της δημοσιονομικής πολιτικής παρότι το πρόγραμμα είναι προσανατολισμένο στην οικονομία της αγοράς επιβάλλεται η αναδρομική φορολογία στα κέρδη των επιχειρήσεων, αναστέλλοντας την προώθηση και την ανάκαμψη των ιδιωτικών επενδύσεων που είναι ένας από τους κύριους μηχανισμούς ενίσχυσης της αναπτυξιακής δραστηριότητας.

Σύμφωνα με την αντιπληθωριστική εισοδηματική πολιτική τον Ιανουάριο του 1991 καταργείται το σύστημα της ΑΤΑ, ενώ καθιερώνονται οι ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις στον ιδιωτικό τομέα (καθιστώντας τις αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ ΓΣΕΕ και ΣΕΒ) και σταδιακά στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ώστε να περιοριστούν οι πραγματικοί μισθοί (οι αυξήσεις των αμοιβών είναι χαμηλότερες από τον προβλεπόμενο πληθωρισμό) και το κόστος εργασίας με στόχο να μειωθεί η εγχώρια ζήτηση και ο πληθωρισμός, που είναι το προαπαιτούμενο για τη μείωση των επιτοκίων, των ελλειμμάτων και την κάμψη της ανταγωνιστικότητας με μη πληθωριστικό τρόπο μέσω των συγκρατημένων αυξήσεων στους μισθούς.

Στο νομισματικό σκέλος η αντιπληθωριστική πολιτική επιδίδεται στην επιβράδυνση της αύξησης της προσφοράς χρήματος²⁶. Θεσμικές μεταρρυθμίσεις όπως η σταδιακή κατάργηση της τραπεζικής χρηματοδότησης του δημοσίου ελλείμματος, η άμεση πρόσβαση του δημοσίου στα ρευστά διαθέσιμα της κεντρικής τράπεζας μέχρι ποσοστού 10% της αύξησης των κρατικών δαπανών μέχρι το 1993, η χρηματοδότηση του βιοτεχνικού κλάδου με προτιμησιακά επιτόκια, η σταδιακή κατάργηση των συναλλαγματικών περιορισμών στις βραχυχρόνιες κινήσεις κεφαλαίου και η κατάργηση άλλων μέτρων για να αυξηθεί σταδιακά η ανεξαρτησία της Κεντρικής

²⁶ Η προσφορά χρήματος από το 24.2% το 1989 κυμαίνεται στο 15.3%, 12.3% και 15% τα έτη 1990,1991 και 1992 αντίστοιχα. Επίσης η πιστωτική επέκταση μειώνεται σε 10.8% το 1991 και σε 9.8% το 1992 σε σχέση με το υψηλό ποσοστό του 23.6% το 1989 (Pelagidis, 1995).

Τράπεζας είναι απαραίτητες δεδομένου της πιστωτικής επέκτασης των προηγούμενων χρόνων και των δυσμενών εξελίξεων ως προς τον πληθωρισμό και τα επιτόκια (Λιαργκόβας, ο.π).

Στη ίδια λογική κινείται η συναλλαγματική πολιτική με τη διαφορά ότι στο συγκεκριμένο πρόγραμμα σταθεροποίησης δεν ακολουθεί την τακτική της υποτίμησης και της ακόλουθης διολίσθησης με στόχο τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας όπως συμβαίνει στο πρόγραμμα του 1985-87, αλλά δίνει έμφαση περισσότερο στη μείωση του πληθωρισμού. Μέσω της αντιπληθωριστικής αυτής πολιτικής οι ρυθμοί διολίσθησης το 1993 δεν καλύπτουν πλήρως τη διαφορά πληθωρισμού ανάμεσα στην Ελλάδα και στους κοινοτικούς εταίρους, ενώ μέσω της προαναγγελίας του στόχου της συναλλαγματικής πολιτικής σκοπός είναι να αποφευχθούν οι κερδοσκοπικές τάσεις και οι υποτιμητικές προσδοκίες για να διατηρηθεί σταθερή η ισοτιμία της δραχμής με το ECU στην προοπτική ένταξης της χώρας στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ)²⁷. Σε ό,τι αφορά δε την ανταγωνιστικότητα θα προσδιορίζεται με βάση το κόστος εργασίας, ενώ οι επιχειρήσεις εξαιτίας του περιορισμού της διολίσθησης δεν θα μπορούν να μετακυλύουν την αύξηση του κόστους στις τιμές, με σκοπό να διατηρούν σταθερή την ανταγωνιστικότητά τους (Αργείτης, 2002, Λιαργκόβας, ο.π).

Η έκρηξη των δημοσίων ελλειμμάτων τη δεκαετία του 1980 λόγω της αναντιστοιχίας μεταξύ των εσόδων του δημοσίου και της άσκησης μιας πιο δίκαιης κοινωνικής πολιτικής καθιστά επείγουσα την αποφασιστικότητα της κυβέρνησης να επιβάλλει διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για τον εξορθολογισμό του ασφαλιστικού συστήματος. Εξαιτίας της αύξησης των ελλειμμάτων και της κατάρρευσης του δόγματος περί ανελαστικότητας των δαπανών η οικονομική πολιτική στρέφεται στη νομοθεσία για την κοινωνική ασφάλιση με στόχο τη συγκράτηση των ελλειμμάτων των ασφαλιστικών ταμείων και οργανισμών. Έτσι, το ασφαλιστικό σύστημα υπόκειται σε αξιολογες μεταρρυθμίσεις με την ψήφιση του ομώνυμου νομοσχεδίου τον Αύγουστο του 1992. Με την κατάργηση του κοινοτικού πόρου των ασφαλιστικών ταμείων, τη χρηματοδότηση τριμερώς της κύριας σύνταξης, διμερώς της επικουρικής και μονομερώς του εφάπαξ, εξισώνονται οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης και αυξάνονται οι εισφορές και οι κρατήσεις. Πιο συγκεκριμένα, η παρακράτηση ποσοστού μέχρι 5% για τις συντάξεις άνω των 100.000 δρχ, το πάγωμα των κοινωνικών εισφορών που θα καλύπτουν οι ίδιοι οι ασφαλισμένοι και η εισαγωγή οροφής 10 εκατομμυρίων δραχμών στο εφάπαξ που θίγει ειδικά τους τραπεζικούς υπαλλήλους, η ασφαλιστική εισφορά ίση προς αυτήν του ΙΚΑ για τους δημόσιους υπαλλήλους και τα ειδικά Ταμεία, η ομοιόμορφη αντιμετώπιση των Ταμείων, η κατάργηση των προγενέστερων ασφαλιστικών προνομίων και τα ομοιόμορφα όρια συνταξιοδότησης αποτελούν σημαντικές τομές στο ασφαλιστικό σύστημα (Λιαργκόβας, ο.π).

²⁷ Η συμμετοχή ενός νομίσματος στο ΜΣΙ αφαιρεί από τις νομισματικές αρχές της χώρας τη δυνατότητα της συναλλαγματικής 'διευκόλυνσης' και οι διαταραχές στο σχετικό πληθωρισμό είναι προσωρινές.

Αξιοσημείωτες είναι επιπλέον οι παρεμβάσεις στο διαρθρωτικό τομέα της οικονομίας. Μια προσπάθεια που είχε ξεκινήσει το ΠΑΣΟΚ αλλά η ΝΔ τη θέτει ως βασικό στόχο στο πρόγραμμα της είναι η αποτελεσματικότερη κατανομή των πόρων στοχεύοντας στην αύξηση της συνολικής προσφοράς. Τα μέτρα αφορούν την αποδέσμευση από τον κρατικό παρεμβατισμό με την απελευθέρωση στις αγορές αγαθών (αγορές κατοικιών και επαγγελματικής στέγης, αγορά πετρελαιοειδών), εργασίας (θέσπιση της μερικής απασχόλησης και των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων στον ιδιωτικό τομέα), υπηρεσιών (ελεύθερο ωράριο σε καταστήματα και τράπεζες) και μακροπρόθεσμων κεφαλαίων, το μετασχηματισμό του φορολογικού συστήματος, του ασφαλιστικού συστήματος, την κατάργηση της ΑΤΑ από το 1991, την εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, την κατάργηση των επιδοτήσεων που αντιστρατεύεται την νομοθεσία της ΕΟΚ, τη διεθνοποίηση των κρατικών προμηθειών και την αναδιάρθρωση της δημόσιας διοίκησης.

Οι παραδοσιακές πολιτικές (η δημοσιονομική, η νομισματική και η συναλλαγματική πολιτική που είναι πολιτικές επηρεασμού της συνολικής ζήτησης των αγαθών και υπηρεσιών και η εισοδηματική πολιτική που είναι πολιτική επηρεασμού της συνολικής προσφοράς) καθώς και οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές σε συνδυασμό με τη φερέγγυα και αξιόπιστη εφαρμογή τους είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για την ανάκαμψη των επενδύσεων, τη μακροοικονομική προσαρμογή, τη σταθεροποίηση της οικονομίας και την ταχεία οικονομική μεγέθυνση. Συνεπώς, είναι απαραίτητο από την πλευρά της ΝΔ να προωθηθούν με πιο έντονους πια ρυθμούς οι αναγκαίες διαρθρωτικές πολιτικές ελαστικοποίησης των αγορών και βελτίωσης του ανταγωνισμού που είχε ήδη ξεκινήσει το ΠΑΣΟΚ.

Γ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Η ΝΔ με το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα της προσπαθεί να επηρεάσει παράλληλα τη ζήτηση και την προσφορά για να πετύχει τους στόχους της και κυρίως να εξυγιάνει τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Η εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική (αύξηση των έμμεσων φόρων) μειώνουν την αγοραστική δύναμη ιδίως των μισθωτών και περιορίζουν τη ζήτηση, ενώ η διαρθρωτική πολιτική δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την απελευθέρωση των παραγωγικών πόρων, την ορθολογικότερη και αποδοτικότερη χρήση τους με συνέπεια την αύξηση της προσφοράς. Ωστόσο τα αποτελέσματα ως προς την μακροοικονομική σταθερότητα της οικονομίας είναι περιορισμένα και οι καθυστερήσεις στην αναδιάρθρωση της οικονομίας εμποδίζουν την ανάπτυξη η οποία παραμένει στάσιμη με βάση την παραγωγική δομή της οικονομίας. Το πρόγραμμα αυτό σε αντίθεση με αυτό της περιόδου 1986-87 είναι κατά τον Γ. Βαϊτσο (1993) όχι μόνο ανέφικτο αλλά και βραχυπρόθεσμα αναποτελεσματικό.

Παρά τις προσπάθειες και τις μεταρρυθμίσεις όπως στο ασφαλιστικό, αν εξαιρεθεί το γεγονός ότι η κυβέρνηση υποχωρεί στις απαιτήσεις των σωματείων των τραπεζών και των μεγάλων ΔΕΚΟ να εξαιρεθούν από μερικές διατάξεις του νόμου για την εξυγίανση του ασφαλιστικού συστήματος, τα διαρθρωτικά προβλήματα διατηρούνται έντονα. Εξαιτίας της δυσκολίας εφαρμογής των ιδιωτικοποιήσεων²⁸ και της πάταξης της φοροδιαφυγής (με τα δύο χρόνια καθυστέρησης μέχρι να κατατεθεί το φορολογικό νομοσχέδιο προς ψήφιση) και την υστέρηση των φορολογικών εσόδων η εξέλιξη των δημοσίων εσόδων δεν είναι η προσδοκώμενη. Οι επιχειρήσεις που πωλούνται στον ιδιωτικό τομέα είναι λιγότερες από ότι προβλέπονταν, τα στοιχεία της κρατικής αυθαιρεσίας στις εθνικοποιήσεις παραμένουν έντονα, ενώ συγχρόνως στις κρατικοποιήσεις δεν περιλαμβάνονται οι μεγάλες επιχειρήσεις που επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό. Αιτία αποτελεί η απουσία συντονισμού μεταξύ κυβέρνησης και διοικήσεων των δημοσίων επιχειρήσεων, και τα αντικρουόμενα συμφέροντα ανάμεσα σε συνδικάτα και επιχειρήσεις. Εντούτοις αξίζει να σημειωθεί ότι εν όψει της προοπτικής της ιδιωτικοποίησης η κεφαλαιακή διάρθρωση μιας σειράς προβληματικών επιχειρήσεων του ΟΑΕ έχει εξυγιανθεί μέσω της διαγραφής χρεών.

Στη δημόσια διοίκηση δεν πραγματοποιούνται οι διαρθρωτικές μεταβολές οι οποίες θα οδηγήσουν προς το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η έλλειψη ανταγωνιστικής πίεσης λόγω του μονοπωλιακού χαρακτήρα των παραγωγικών μονάδων του δημοσίου έχει διαβρώσει τον αποδοτικό χαρακτήρα της λειτουργίας του και η αποφασιστικότητα της κυβέρνησης να επιβάλλει τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν έχει εφαρμοστεί με επάρκεια. Η φιλελευθεροποίηση δεν προχωράει σύμφωνα με το πρόγραμμα. Η κυβέρνηση πρέπει από τη αρχή να δώσει την έμφαση της σταθεροποιητικής πολιτικής στην περικοπή των δαπανών και όχι να καταφύγει στην αναδρομική 'ανορθόδοξη' φορολογία των κερδών -μια μέθοδος των παλαιοφιλελεύθερων και των σοσιαλιστών- που υποθάλλει την ίδια την οικονομία της αγοράς επιβαρύνοντας το επιχειρηματικό κλίμα, επειδή μεταβάλλει την προσδοκώμενη αποδοτικότητα των επενδύσεων σε απροσδιόριστο μέγεθος. Το καλό επιχειρηματικό κλίμα είναι απαραίτητη προϋπόθεση καθώς οδηγεί στην ανάκαμψη των επενδύσεων η οποία επιταχύνει και το ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης.

Η αντιπληθωριστική συναλλαγματική πολιτική που ακολουθείται ήδη από το 1986 περιορίζει το βαθμό διολίσθησης του νομίσματος, ώστε να μην καλύπτει τη διαφορά του

²⁸ Η προσπάθεια αποκρατικοποιήσεων των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών αντιμετωπίζει έντονες δυσκολίες λόγω των γραφειοκρατιών και νομικών διαδικασιών. Τα περισσότερα δε νομικά προβλήματα οφείλονται στα υπέρογκα χρέη των προβληματικών επιχειρήσεων. Η ΝΔ παράλληλα με τις αποκρατικοποιήσεις επιχειρεί την εκποίηση των προβληματικών επιχειρήσεων, αποτελώντας μια λαθεμένη στρατηγική της. Επίσης αν μετά την ιδιωτικοποίηση του μονοπωλίου των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών το κράτος συνεχίζει να καλύπτει τα ελλείμματα τους, τότε δεν προκύπτει κανένα θετικό αποτέλεσμα γιατί στους συγκεκριμένους κλάδους δεν θα εισέλθουν ανταγωνίστριες επιχειρήσεις, ενώ οι δημόσιοι οργανισμοί θα συνεχίσουν να λειτουργούν αναποτελεσματικά (Λιαργκόβας, ο.π, Μπήτρος και Προδρομίδης, 1992). Η εικόνα αλλάζει με την πρώτη μετοχοποίηση του ΟΤΕ το 1996, με την επιτυχημένη πώληση τριών κρατικοποιημένων ναυπηγείων και με την έναρξη κατασκευής μεγάλων έργων υποδομής με ιδιωτική χρηματοδότηση (Χριστοδουλάκης, 1998).

πληθωρισμού μεταξύ της Ελλάδας και των ανταγωνιστριών χωρών. Όμως το αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής είναι η ανατίμηση της δραχμής σε πραγματικούς όρους, που σημαίνει ότι τα ελληνικά προϊόντα γίνονται ακριβιά πιο γρήγορα σε σχέση με αυτά των ανταγωνιστριών χωρών (στο ίδιο νόμισμα), το οποίο συνεπάγεται την αύξηση των εισαγωγών στην εγχώρια αγορά και την επιδείνωση των εξαγωγών της Ελλάδος, δηλαδή την επιδείνωση του εξωτερικού εμπορίου και της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές.

Η ανεπάρκεια της ανταγωνιστικότητας οφείλεται επιπλέον στην καθυστέρηση της απελευθέρωσης των αγορών και της αδυναμίας του περιορισμού των ελέγχων στις τιμές. Πρωτίστως όμως η ανεπάρκεια αυτή οφείλεται στη μη κατάργηση των εμποδίων στη είσοδο και έξοδο των επιχειρήσεων σε διάφορους κλάδους της οικονομίας και δευτερευόντως οφείλεται στις ανεπιτυχείς περαιτέρω απελευθερώσεις των τιμών. Σε ένα περιβάλλον με έντονα διεθνώς ανταγωνιστικό κόστος επιβάλλεται παράλληλα με την αποτελεσματική κατανομή στις διάφορες χρήσεις των επενδύσεων σε φυσικό κεφάλαιο η αποτελεσματική κατανομή των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο, ενώ για τη έξοδο από την οικονομική κρίση απαιτείται να υιοθετηθούν πολιτικές αναπτύξεως γιατί αυτές αποτελούν ταυτόχρονα πολιτικές σταθεροποιήσεως. Το τρίπτυχο της επιτυχίας στηρίζεται στην αποκρατικοποίηση, την ολόπλευρη απελευθέρωση των αγορών αγαθών και υπηρεσιών και τη διεύρυνση των θεσμών που προάγουν τις επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο (Κολλίντζας και Μπήτρος, 1992).

Σε ό,τι αφορά τα μακροοικονομικά μεγέθη οι *δαπάνες της γενικής κυβέρνησης* κυμαίνονται το 1993 στα ίδια επίπεδα με το 1990, δηλαδή στο 49% του ΑΕΠ και η βελτίωση που παρουσιάζει το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης (από 6% του ΑΕΠ το 1990 σε 1.1% το 1993) προκύπτει από την άνοδο των δημοσίων εσόδων. Μάλιστα η έμμεση φορολογία έχει αυξήσει τα δημόσια έσοδα περίπου κατά 40% το 1992 (Χριστοδουλάκης, 1998). Οι *δανειακές ανάγκες του δημοσίου* διαμορφώνονται στο 14.2% (έναντι του 10.4% σύμφωνα με το πρόγραμμα) ως αποτέλεσμα της προεκλογικής μεταστροφής της μακροοικονομικής πολιτικής. Παρά τη βελτίωση στο *πρωτογενές έλλειμμα* η πολιτική της τριετίας 1991-1993 δεν κατορθώνει να ανακόψει την ανατροφοδότηση του συσσωρευμένου δημόσιου χρέους μέσω των τόκων που το βαρύνουν (από το 1991 μέχρι το 1993 οι δαπάνες για τόκους αποτελούν περίπου το 80% του συνολικού δημόσιου ελλείμματος, ενώ το πρωτογενές έλλειμμα αντιπροσωπεύει το υπόλοιπο 20%) και εξαιτίας της αδυναμίας του κρατικού μηχανισμού να συλλέξει έσοδα από άμεσους φόρους. Συνέπεια είναι η άνοδος του *δημοσίου χρέους* από το 92.3% του ΑΕΠ το 1991 σε 98.8% το 1992 και σε 111.6% το 1993 (Αργείτης, 2002). Ένα επιπρόσθετο χρέος έχει προκύψει από το ότι η τακτική των υψηλών δανείων που παρέχει το κράτος έχει παύσει μετά το 1990 και οι εγγυήσεις του δημοσίου πέφτουν από το 32% του ΑΕΠ το 1989 στο 15% το 1993, με αποτέλεσμα το χρέος της κεντρικής διοίκησης να αυξηθεί επιπλέον με 10% του ΑΕΠ, γι' αυτό η οικονομία πρέπει γρήγορα να δημιουργήσει απαραίτητως πρωτογενή πλεονάσματα για να

αποκλιμακωθεί και να μειωθεί ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ, που σε συνδυασμό ωστόσο με τα υψηλά διεθνή επιτόκια και την κατάρρευση του ποσοστού της οικονομικής μεγέθυνσης έχει αυξηθεί εκρηκτικά. Αυξάνοντας όμως τους έμμεσους φόρους για τη δημιουργία των πλεονασμάτων μειώνεται το εισόδημα των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, μειώνεται ακόμη περισσότερο η αγοραστική τους δύναμη, η κερδοφορία, οι καταναλωτικές δαπάνες, οι επενδύσεις και συνάμα αυξάνεται η ανεργία. Έτσι ενώ τα υψηλά επιτόκια είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την είσοδο αρχικά της δραχμής στο ΜΣΙ και την καταπολέμηση στη συνέχεια του πληθωρισμού, αυτά προκαλούν άμεσα μεγαλύτερη αύξηση στο χρέος -διότι τα μεγάλα ελλείμματα προ δεκαετίες έχουν αυξήσει τους τόκους διευρύνοντας τα ελλείμματα τα οποία με δεδομένη την περιοριστική νομισματική πολιτική προκαλούν νέα αύξηση των επιτοκίων, και έμμεσα περιορίζουν την αύξηση του χρήματος και την αύξηση του ΑΕΠ (Pelagidis, 1995). Ακόμη όμως κι αν παύσουν οι προσδοκίες για περαιτέρω φορολογία πάντοτε αστάθμητοι παράγοντες θα αυξάνουν το χρέος, οπότε δεν αρκεί το χρέος μόνο να σταθεροποιείται αλλά να χαρακτηρίζεται και από τάση μείωσης ώστε να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη σε περιόδους κρίσης (Αλογοσκούφης, 1994).

Με τον περιορισμό της εγχώριας ζήτησης η μείωση του μεγέθους πολλών επιχειρήσεων και η αδυναμία τους να αντεπεξέλθουν στο διεθνή ανταγωνισμό -αφού τα εισαγόμενα είναι φθηνότερα και οι εξαγωγές ακριβότερες- καθίσταται ως μόνη διέξοδος για την ανάκαμψη των κερδών των επιχειρήσεων η μείωση των μισθών, με αποτέλεσμα την περίοδο 1990-93 η *ονομαστική αύξηση των μισθών* να επιβραδυνθεί σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, η ονομαστική αύξηση στα κατώτερα ημερομίσθια μειώνεται από 17% το 1990 σε 12% το 1993 και στον τομέα της μεταποίησης οι μισθοί μειώνονται από 21.8% σε 13% τα αντίστοιχα έτη. Παρά τη συγκράτηση της ανόδου του ονομαστικού κόστους εργασίας η παραγωγικότητα της εργασίας βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα. Μακροχρόνια δεν επέρχεται κανένα θετικό αποτέλεσμα στις επενδύσεις μέσω των χαμηλότερων επιτοκίων. Απεναντίας, οι επενδύσεις μειώνονται διαμέσου της μείωσης της εγχώριας ζήτησης. Παρά την αντιπληθωριστική κατεύθυνση της νομισματικής πολιτικής η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού δεν είναι σύμφωνη με τους στόχους του προγράμματος. Ο *πληθωρισμός* μειώνεται -μέσω της συγκράτησης του κόστους εργασίας- από 20.4% το 1990 σε 14.4% το 1993, αλλά συνεχίζει να παραμένει σε υψηλά επίπεδα εξαιτίας των ελλειμμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο όπου από -11.9% του ΑΕΠ το 1988 ανέρχονται στο -15.8% το 1992 (Pelagidis, 1995) μειώνοντας την πραγματική ισοδυναμία της δραχμής. Συνεπώς, η εισοδηματική πολιτική είναι 'ήπια περιοριστική' καθώς οι ονομαστικές αυξήσεις των αποδοχών κινούνται λίγο πολύ στο ύψος του πληθωρισμού (Πανταζίδης, 2002). Η ύφεση που προκύπτει ως αποτέλεσμα του σταθεροποιητικού προγράμματος οδηγεί στην αύξηση της *ανεργίας* από 7% το 1990 σε 7.7% το 1991, σε 8.7% το 1992 και σε 9.3% το 1993 αποκαλύπτοντας το αναπτυξιακό έλλειμμα της χώρας. Η κοινωνική συνοχή της χώρας εξασθενεί οξύνοντας τα φαινόμενα

φτώχειας και την οικονομική ανισότητα. Η έλλειψη κλίματος εμπιστοσύνης δεν προσφέρει την ανάκαμψη των επενδύσεων και τις προϋποθέσεις για την οικονομική μεγέθυνση και το *πραγματικό ΑΕΠ* μένει ουσιαστικά αμετάβλητο²⁹.

Με τα μέτρα της οικονομικής πολιτικής της περιόδου 1990-93 δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στη μείωση της εγχώριας ζήτησης παρά στην ενίσχυση της προσφοράς αν και το τελευταίο είναι το κυριότερο πρόβλημα της χώρας (Pelagidis, 1995). Κατά τον Σ. Πανταζίδη (2002) η στρατηγική της σταδιακής προσαρμογής της κυβέρνησης δεν αφήνει τα περιθώρια στους οικονομικούς παράγοντες να αντιληφθούν την αποφασιστικότητα της οικονομικής πολιτικής να προωθήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις διαρθρωτικές μεταβολές που θα συμβάλλουν στη βελτίωση των συνθηκών της προσφοράς, οι οποίες δεν πραγματοποιούνται και στην πράξη. Με άλλα λόγια, ενώ η ΝΔ είναι περισσότερο φιλελεύθερη και τολμηρή στο πρόγραμμα και στις μετεκλογικές διακηρύξεις για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων στην πράξη είναι λιγότερο σε ό,τι αφορά την υλοποίηση των προγραμματικών της δεσμεύσεων. Υπάρχει δηλαδή ασυνέπεια μεταξύ των διακηρύξεων και των πράξεων της. Παρόλα αυτά, το Μάρτιο του 1993 εγκρίνεται από το Συμβούλιο Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών της ΕΕ (Eco/Fin) το πρώτο ελληνικό πρόγραμμα σύγκλισης για την περίοδο 1993-98³⁰, το οποίο όμως δεν εφαρμόζεται διότι η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ θα το αναθεωρήσει μετά τη νίκη της στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1993.

Η οικονομική πολιτική οφείλει να επαναπροσανατολιστεί στις κατευθύνσεις της αποκρατικοποίησης, της φιλελευθεροποίησης και της σταθεροποίησης της οικονομίας με έμφαση κυρίως στη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών. Θα πρέπει επίσης να υπακούει καθώς υπαγορεύουν οι σύγχρονες θεωρίες του πληθωρισμού σε έννοιες όπως 'φήμη', 'δέσμευση' και κυρίως 'συνέπεια', 'αξιοπιστία' και 'συνέχεια' -το τρίπτυχο της επιτυχίας (consistence, credibility, continuity)³¹ - βάση των οποίων δημιουργούνται θετικές προσδοκίες ως προς την επίτευξη των προαναγγελθέντων πολιτικών επιλογών, αφού η θεωρία των ορθολογικών προσδοκιών εξασθενεί. Η τελευταία εφαρμόζεται δύσκολα εξαιτίας της ευκαιριακής δράσης

²⁹ Σε αυτό συμβάλλουν σε κάποιο βαθμό οι δυσμενείς διεθνείς συνθήκες, η ύφεση της οικονομικής δραστηριότητας και η αναταραχή των ευρωπαϊκών αγορών εξαιτίας της κρίσης του ΜΣΙ του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος το 1992. Ωστόσο αξίζει να τονιστεί ότι οι επιπτώσεις των εξελίξεων στο ρυθμό αύξησης του ελληνικού ΑΕΠ είναι μεγαλύτερες σε σύγκριση με άλλες χώρες που έχουν ξεκινήσει να εφαρμόζουν προγράμματα σταθεροποίησης νωρίτερα από την Ελλάδα όπως η Πορτογαλία, η Ιρλανδία και η Ιταλία (Πανταζίδης, 2002), τα προγράμματα των οποίων θα συγκριθούν με τα αντίστοιχα της Ελλάδας στη συνέχεια.

³⁰ Το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας το Φεβρουάριο του 1992 αναλαμβάνει ο Σ. Μάνος και πρόεδρος του Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομόνων (ΣΟΕ) και υπεύθυνος για τη σύνταξη του προγράμματος έχει τοποθετηθεί ο καθηγητής Γ. Αλογοσκούφης (Πανταζίδης, 2002).

³¹ Πρέπει δηλαδή να υπάρχει συνέπεια που σημαίνει τουλάχιστον η εισοδηματική, η νομισματοπιστωτική και η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει να συμβαδίζουν και τα μέτρα τους να μην αυτοαναιρούνται. Αξιοπιστία, με την έννοια ότι οι στόχοι θα είναι ρεαλιστικοί και όχι συνθήματα για την εξυπηρέτηση βραχυχρόνιων πολιτικών σκοπών και τα μέσα θα πρέπει να είναι κατάλληλα για την επίτευξη των στόχων. Τέλος, συνέχεια δηλαδή η πολιτική θα πρέπει να καλύπτει έναν οικονομικό ορίζοντα τουλάχιστον τριών ετών για να αποδώσει και να μην επανεμφανισθούν οι στασιμοπληθωριστικές τάσεις (Θωμόπουλος, 1989).

(opportunistic manner) των φορέων της οικονομικής πολιτικής να καταφεύγουν σε πληθωριστικούς αιφνιδιασμούς (surprises) με τις πολιτικές επιλογές τους -εξαιτίας των στρεβλώσεων της ολιγοπωλιακής διάρθρωσης των αγορών, του υψηλού δημόσιου χρέους και της υψηλής ανεργίας³²- όταν το κοινό έχει προκαθορίσει τη συμπεριφορά του με βάση τις εξαγγελίες της μελλοντικής κυβέρνησης. Εντούτοις, το κοινό λαμβάνει τις αποφάσεις του βασιζόμενο στις προσδοκίες του και κυρίως στη φήμη της κυβέρνησης (με βάση τη συμπεριφορά της στο παρελθόν όταν κυβερνούσε, από το οποίο εξαρτάται το αν θα γίνει πιστευτή και στο μέλλον) στο κατά πόσο θα υποκύψει στο πειρασμό της ασυνέπειας ή όχι, ώστε οι εκ των υστέρων πράξεις της να διαφέρουν από τις εκ των προτέρων διακηρύξεις της (Αλογοσκούφης, Γάτσιος και Κολλίντζας, 1992). Για το λόγο αυτό η κυβέρνηση οφείλει να έχει στις πρώτες προτεραιότητες της το ζήτημα της αξιοπιστίας -που αποτελεί συγχρόνως το ζητούμενο του εκλογικού σώματος- και να μην αποκλίνει από τους στόχους που θέτει προεκλογικά. Διαφορετικά αυτό θα σηματοδοτήσει ένα ενδεχόμενο μελλοντικό πολιτικό κόστος που θα την καθαιρέσει από το αξίωμα της, ενώ συγχρόνως η έλλειψη αξιοπιστίας της ακυρώνει ουσιαστικά τη δυνατότητα της να επηρεάσει την εξέλιξη της οικονομίας. Η αξιοπιστία της κυβερνητικής πολιτικής και η δέσμευση της ως προς τη νομισματική της επέκταση σε κανόνες που υπακούουν σε κάποιο θεσμικό πλαίσιο, όπως η ανεξάρτητη Κεντρική Τράπεζα που έχει ως στόχο τη σταθεροποίηση του επιπέδου των τιμών ή κάποιο άλλο ανεξάρτητο διεθνές νομισματικό σύστημα με τον ίδιο στόχο, μειώνουν την αβεβαιότητα που αποτελεί τον ανασταλτικό παράγοντα για κάθε αναπτυξιακή πρωτοβουλία από την πλευρά του ιδιωτικού τομέα.

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πρώτη θητεία της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ δίνει έμφαση στην ικανοποίηση αναγκών για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, για βελτίωση των χαμηλόμισθων, για αλλαγή θεσμών, ενώ ο δημόσιος τομέας δεσμεύει τους παραγωγικούς πόρους στην κατανάλωση, παράγει ελλείμματα και εμπλοκές στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών. Για το λόγο αυτό το ΠΑΣΟΚ κατά την δεύτερη θητεία του αναγκάζεται να αλλάξει οικονομική φιλοσοφία επιχειρώντας να πραγματοποιήσει διαρθρωτικές παρεμβάσεις κοντά στις ανάγκες της αγοράς, αποσκοπώντας στη δημιουργία μέσω της μακροοικονομικής σταθερότητας ενός περιβάλλοντος που όχι μόνο θα

³² Ο εσωτερικός εκχρηματισμός του δημοσίου χρέους όταν η κυβέρνηση υποκαθιστά ένα τοκοφόρο χρεόγραφο (ομόλογα) με ένα μη τοκοφόρο (νόμισμα) που μεταφράζεται σε νομισματική επέκταση και πληθωρισμό πρέπει να είναι αιφνίδιος στον ιδιωτικό τομέα για να ελεγχθεί η βραχυχρόνια έστω αύξηση του χρέους. Από την άλλη, απαιτείται αιφνίδια υποτίμηση του νομίσματος και συνεπώς νομισματική επέκταση όταν οι μισθολογικές αυξήσεις είναι χαμηλές για να αυξηθεί βραχυχρόνια η ενεργός ζήτηση και να μειωθεί η ανεργία (Αλογοσκούφης, 1994).

ευνοήσει τις ιδιωτικές επενδύσεις αλλά συγχρόνως θα διαμορφώσει τις συνθήκες που θα εξασφαλίσουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση της αποδοτικότητας της οικονομίας, τις προϋποθέσεις δηλαδή εκείνες που αυξάνουν την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα (Σημίτης, 1989). Μέσω του προγράμματος του 1986-1987 επιλέγει μια πιο 'ορθόδοξη' μακροοικονομική διαχείριση με νεοφιλελεύθερο πια προσανατολισμό μέσω των διαρθρωτικών παρεμβάσεων που επιχειρεί στη αγορά εργασίας, το πιστωτικό σύστημα και τον έλεγχο των μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών καταστάσεων στην οικονομία. Η νέα πολιτική του είναι επηρεασμένη από την οικονομική πολιτική που εφαρμόζουν συντηρητικές και σοσιαλοδημοκρατικές κυβερνήσεις σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ³³.

Το πρόγραμμα σταθεροποίησης του ΠΑΣΟΚ (1985-87) ως προς τα αποτελέσματα του χαρακτηρίζεται από σημαντικές αδυναμίες. Από τη μια η δημόσια κατανάλωση κατορθώνει να διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και οι εξωτερικοί παράγοντες να συμβάλλουν εν μέρει στην βελτιωμένη αν και πρόσκαιρα εικόνα της οικονομίας και ο πληθωρισμός κάπως να μειώνεται, αλλά από την άλλη η δραχμή ανατιμάται, οι επενδύσεις είναι ελάχιστες, οι δαπάνες υστερούν σε σχέση με τα έσοδα και οι προσλήψεις στο δημόσιο αυξάνονται παρότι δεν επέρχεται ουσιαστική μεταβολή στην ανεργία. Ακόμη το κύριο βάρος της εξυγίανσης που υπαγορεύει το πρόγραμμα 'σηκώνουν' οι χαμηλόμισθοι, οι συνταξιούχοι και οι μισθωτοί, ενώ το ιδιωτικό κεφάλαιο κατορθώνει να επιβιώνει σε βάρος των προηγούμενων κοινωνικών ομάδων. Τέλος, δε κατά την προσωπική μας εκτίμηση ελάχιστα βήματα πραγματοποιούνται ως προς τις πολιτικές ενίσχυσης της προσφοράς, δηλαδή ενίσχυσης της παραγωγικής βάσης της οικονομίας.

Η δε κυβέρνηση της ΝΔ από την πλευρά της με το πρόγραμμα σταθεροποίησης της περιόδου 1991-93 εφαρμόζει ένα νεοφιλελεύθερο μοντέλο ανάπτυξης χωρίς την αναγκαία ωστόσο διασφάλιση πολιτικών ενίσχυσης της προσφοράς που είναι τόσο απαραίτητη για την Ελλάδα. Η πολιτική των αποκρατικοποιήσεων δεν προχωρεί προς την επιθυμητή κατεύθυνση και με το επιδιωκόμενο επίπεδο. Η απελευθέρωση και απορύθμιση των αγορών είναι περιορισμένη και δεν εντατικοποιείται για να επέλθει η απαιτούμενη διαρθρωτική προσαρμογή. Η ΝΔ αρκείται απλά στη μη χρηματοδότηση του προϋπολογισμού από τις εμπορικές τράπεζες και την Τράπεζα της Ελλάδος και στην κατάργηση των περιορισμών της κίνησης κεφαλαίων. Το τελευταίο σε συνδυασμό με τα ελλείμματα και τα χρέη της ελληνικής οικονομίας καθιστούν την μακροοικονομική διαχείριση ευάλωτη σε έλλειψη αξιοπιστίας και φερεγγυότητας. Η δραχμή ανατιμάται, το χρέος ανατροφοδοτείται και αυξάνεται εξαιτίας των τόκων που το βαρύνουν. Τα

³³ Η Γαλλία του Φρανσουάν Μιτεράν το 1983 αναγκάζεται να προσαρμόσει την οικονομική της πολιτική σύμφωνα με τις απαιτήσεις των παγκοσμιοποιημένων αγορών χρήματος και κεφαλαίου υιοθετώντας ένα αυστηρό πακέτο μέτρων δημοσιονομικής, νομισματικής και εισοδηματικής πολιτικής (Αργεΐτης, 2002). Η κίνηση αυτή σχετικά με κάποιους σηματοδοτεί τη γενικότερη στροφή της σοσιαλοδημοκρατίας σε νεοφιλελεύθερες αξίες και επιλογές.

δημόσια έσοδα προκύπτουν κυρίως από την αύξηση των έμμεσων φόρων προβάλλοντας τη μείωση των μισθών ως τη μόνη διέξοδο από την κρίση στην οποία υπόκεινται η οικονομία. Επομένως εύκολα μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι το κύριο βάρος πέφτει πάλι στους μισθωτούς, ενώ η ανεργία αυξάνεται οδηγώντας σε όξυνση την ανισότητα. Με άλλα λόγια, παρότι είναι αδιανόητο από πλευράς κοινωνικής πολιτικής πάλι οι αδύναμες ομάδες, τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και οι χαμηλές εισοδηματικές τάξεις³⁴ υφίστανται τις δυσμενείς επιπτώσεις τους προγράμματος, γι' αυτό επιβάλλεται μια δραστική πολιτική παρέμβασης τόσο από οικονομική όσο και κοινωνική σκοπιά.

Παρότι έγινε προσπάθεια για τη θέσπιση της μερικής απασχόληση και των συλλογικών διαπραγματεύσεων στην αγορά εργασίας, άλλες προσπάθειες ως προς την μεταβολή της κατάστασης στο διαρθρωτικό επίπεδο όπως ο στόχος της απελευθέρωσης των τιμών και της βελτίωσης του νομικού καθεστώτος περί ανταγωνισμού και η προσπάθεια κατάργησης των φυσικών μονοπωλίων (ΟΤΕ, ΕΛΤΑ, ΟΑ, ΔΕΗ) δεν κατευθύνονται στην πράξη προς τον επιθυμητή κατεύθυνση. Άλλα, διαρθρωτικά προβλήματα όπως παραοικονομία, φοροδιαφυγή συνεχίζουν να παραμένουν έντονα. Οι διοικητικές παρεμβάσεις στις αγορές αγαθών, εργασίας και κεφαλαίου εξακολουθούν να υφίστανται παρά τις όποιες προσπάθειες άμβλυνσης τους. Η αναποτελεσματικότητα σχετικά με την προσπάθεια εκσυγχρονισμού του παραγωγικού συστήματος επί κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ και η ανεπιτυχής εντατικοποίηση των αποκρατικοποιήσεων επί κυβέρνησης ΝΔ δεν επιφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Τα έσοδα από τις αποκρατικοποιήσεις δεν πρέπει να εξανεμίζονται σε καταναλωτικές παροχές και να επιδίδονται στην αναποτελεσματική σπατάλη, αλλά να διατίθενται είτε για τη μείωση του δημοσίου χρέους ώστε να μειωθούν οι δανειακές ανάγκες του κράτους και συνεπώς τα επιτόκια ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, είτε για τη χρηματοδότηση νέων δημοσίων επενδύσεων και υποδομών ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα και η απασχόληση που με τη σειρά αυξάνουν τα εισοδήματα και τα έσοδα από τη συλλογή φόρων χωρίς να αυξάνονται οι φορολογικοί συντελεστές, καθώς οι φόροι και τα επιτόκια λειτουργούν αποτρεπτικά για τις επενδύσεις.

Στο διάστημα μεταξύ της περιόδου του 1985 μέχρι και το 1995, όπως θα διαπιστωθεί αργότερα, ακόμη και η κοινή γνώμη έχει μεταλλαχθεί μετακινούμενη από το αίτημα της αναδιανομής στο αίτημα της σταθεροποίησης της οικονομίας, και από την πίστη στις διαχειριστικές ικανότητες του κράτους στην πεποίθηση ότι ο ρόλος του στην οικονομία πρέπει να περιοριστεί χωρίς η Ελλάδα να αποκοπεί από την Ευρώπη (Λούλης, 2001).

Πέρα από το ζητούμενο της νομισματικής σταθερότητας η πραγματική σύγκλιση της οικονομίας με τις οικονομίες των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ακόμη έχει

³⁴ Από πλευράς όμως γενεών είναι απαράδεκτο και συνάμα άδικο το φορτίο της ανευθυνότητας της παρούσας γενιάς ως προς το υπερβολικό χρέος και η ευθύνη της αποπληρωμής του να μετατίθεται στη μελλοντική γενιά.

επιτευχθεί προκαλώντας έντονη ανησυχία για την ενταξιακή πορεία της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Τυχόν αποτυχία της Ελλάδας να παρακολουθήσει το εγχείρημα της ΟΝΕ θα οδηγήσει την ελληνική οικονομία σε κατάσταση χρόνια νομισματικής και συναλλαγματικής αβεβαιότητας, προκαλώντας μια γενικότερη αστάθεια στο επενδυτικό περιβάλλον και διαιωνίζοντας με αυτόν τον τρόπο την αναπτυξιακή καχεξία και την περιθωριοποίηση τελικά της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη τα δυο προγράμματα καταδεικνύεται ότι η απαιτούμενη μακροοικονομική προσαρμογή και διατηρησιμότητα της για να πραγματοποιηθεί θα πρέπει παράλληλα με τα σταθεροποιητικά προγράμματα να πραγματοποιούνται πραγματικοί μετασχηματισμοί στην παραγωγική δομή της οικονομίας. Αν οι τάσεις δεν αντιστραφούν θα δημιουργηθεί ένα ρήγμα σε ό,τι αφορά τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας. Εντούτοις η έλλειψη συνέχειας στο κυβερνητικό έργο, η ασυνέπεια μεταξύ λόγων και έργων είναι δυστυχώς ένα συνηθισμένο φαινόμενο στο πολιτικό σκηνικό σχεδόν κάθε χώρας, το οποίο κατά την εκτίμηση μας περιορίζεται με δυσκολία.

VIII. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ

Στο πρόσφατο παρελθόν κι άλλες χώρες όπως Ιρλανδία, Πορτογαλία³⁵, από τα λιγότερα αναπτυγμένα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής κοινότητας μαζί με την Ελλάδα που έχουν παρόμοιες οικονομικές δομές, έντονα διαρθρωτικά και δημοσιονομικά προβλήματα, και πολιτικές εμπειρίες με τη χώρα μας εφαρμόζουν σταθεροποιητικά προγράμματα κατά τη διάρκεια της περιόδου 1987-90. Η περίπτωση της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας αποδεικνύει ότι η μακροοικονομική σταθεροποίηση μπορεί να συνδυαστεί με την οικονομική ανάπτυξη και την παραγωγική αναδιάρθρωση του συστήματος, σε αντίθεση με την Ελλάδα που σε καμία από τις δύο προσπάθειες σταθεροποίησης των περιόδων 1985 και 1990 κάτι τέτοιο δεν έχει επιτευχθεί.

Την περίοδο εφαρμογής του Ιρλανδικού τριετούς 'ορθόδοξου' προγράμματος σταθεροποίησης (1987-89) η αύξηση του ΑΕΠ φτάνει στα επίπεδα ρεκόρ της τάξεως του 4.7% και του 5.7% το 1990. Οι δανειακές ανάγκες του ευρύτερου δημόσιου τομέα μειώνονται κατά 8.5 ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 1987-90, γιατί σε αντίθεση με την Ελλάδα δίνεται έμφαση στη μείωση των δημοσίων δαπανών και όχι στην αύξηση των φόρων. Η Ιρλανδία μειώνοντας έτσι τα ελλείμματα της σε συνδυασμό με το ότι τα πρωτογενή ελλείμματα της αυξάνονται ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ οδηγείται σε πτωτική τάση (Λιαργκόβας, ο.π). Ο πληθωρισμός μειώνεται θεαματικά μέσω της αντιπληθωριστικής της πολιτικής εξαιτίας της συμμετοχής της Ιρλανδικής λίρας στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) του

³⁵ Τότε στη μεν Ιρλανδία κυβερνάει το συντηρητικό κόμμα του Charles Haughey και στη δε Πορτογαλία το σοσιαλοδημοκρατικό κόμμα του Cavaco Silva (Λιαργκόβας, ο.π).

Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος, όπου δεν υπάρχουν δυνατότητες συναλλαγματικής διευκόλυνσης ενώ συγχρόνως διαμορφώνεται ένα σταθερό νομισματικό πλαίσιο, με συνέπεια την άμβλυνση των πληθωριστικών προσδοκιών και τη μείωση των επιτοκίων. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τη χώρα μας αν αντιληφθεί κανείς ότι είναι η μόνη χώρα που δεν συμμετέχει στο ΜΣΙ του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος και το βασικότερο πρόβλημα της είναι ο υψηλός πληθωρισμός.

Σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη της Ιρλανδίας έχουν επίσης οι επενδύσεις που το 1990 αυξάνονται κατά 7.5%. Το μόνο που επισκιάζει την επιτυχημένη τότε σταθεροποιητική προσπάθεια της Ιρλανδίας για να κατορθώσει στη συνέχεια να δώσει ώθηση στην ανάπτυξη της είναι η ανεργία, που μειώνεται ελάχιστα κατά την περίοδο εφαρμογής του προγράμματος ενώ στα χρόνια που ακολουθούν αυξάνεται με δραματικούς ρυθμούς (21% το 1992). Γενικά, η μακροοικονομική πολιτική στην Ιρλανδία εφαρμόζεται με ρεαλισμό, συνέπεια, συνέχεια, μέσα σε ένα κλίμα ευρύτερης συναίνεσης και αξιοπιστίας, τόσο ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις όσο και μεταξύ των κοινωνικών εταίρων αποτελώντας το κλειδί της επιτυχίας για την αντιμετώπιση των μακροοικονομικών της ανισορροπιών.

Με αφορμή την ένταξη της στη Ευρωπαϊκή κοινότητα μόλις το 1986 η Πορτογαλία με το τετραετές σταθεροποιητικό πρόγραμμα που υιοθετεί δίνει έμφαση στην αύξηση της προσφοράς των αγαθών και υπηρεσιών, στην αύξηση των επενδύσεων και στη μείωση της ανεργίας με το σκεπτικό ότι εκμεταλλεζόμενη την αυξημένη εισροή πόρων από την κοινότητα θα πετύχει την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της.

Η λήψη διαρθρωτικών μέτρων στην Ιρλανδία και πολύ περισσότερο δε στην Πορτογαλία όπου πραγματοποιείται ιδιαίτερα γρήγορα, συμβάλλει στην επιταχυνόμενη ανάπτυξη των οικονομιών τους. Τα μέτρα αυτά αφορούν κυρίως την εντατικοποίηση των ιδιωτικοποιήσεων, την απελευθέρωση των αγορών εργασίας, χρήματος και κεφαλαίου, που είναι ιδιαίτερης σημασίας για την Ελλάδα όπου οι ιδιωτικοποιήσεις είτε καθυστερούν να εφαρμοστούν είτε είναι επιζήμιες. Τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας σε συνδυασμό με τις πολιτικές της επιλογές την έχουν οδηγήσει σταδιακά σε διευρυνόμενες ανισορροπίες στο μακροοικονομικό της επίπεδο, δημιουργώντας παράλληλα πολλαπλασιαστικά διαρθρωτικά προβλήματα.

Μεγάλη επιτυχία στο πρόγραμμα της Πορτογαλίας θεωρείται επίσης η θεαματική μείωση της ανεργίας λόγω της μεγέθυνσης της οικονομίας, της αλλαγής της εργατικής νομοθεσίας που έγινε περισσότερο ελαστική και των προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης δίνοντας ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στις επενδύσεις, που αυξάνονται με ρυθμό το 8% κατά μέσο όρο την περίοδο 1987-1991. Η ποιότητα της εργασίας αναβαθμίζεται και η παραγωγικότητα αυξάνεται (η αύξηση του ΑΕΠ είναι στο 4.9% την περίοδο 1987-91). Για τη συρρίκνωση δε των δημοσίων ελλειμμάτων και τον περιορισμό τους παρότι αρχικά (την περίοδο 1987-89) αυξάνονται οι

φόροι, αργότερα (το 1992) μειώνονται οι δημόσιες δαπάνες ακολουθώντας την τακτική της Ιρλανδίας³⁶. Επίσης, η ανεργία μειώνεται στο 3.9% το 1992. Εκεί όμως που υστερεί το πορτογαλικό πρόγραμμα είναι ο πληθωρισμός ο οποίος παρά τη μείωση του διατηρείται πάνω από τον κοινοτικό μέσο όρο (10.9% έναντι του κοινοτικού 3.5%). Στην μάχη για την καταπολέμηση του πληθωρισμού επιδίδεται η συναλλαγματική πολιτική ακολουθώντας 'τη σκληρή πολιτική', ενώ παράλληλα η είσοδος του εσκούδο στο ΜΣΙ το 1992 με περιθώρια διακύμανσης +/-6% προσδίδει ένα αίσθημα για χαμηλότερες πληθωριστικές προσδοκίες.

Τόσο η Ιρλανδία όσο και η Πορτογαλία εφαρμόζουν μια φορολογική μεταρρύθμιση σε ό,τι αφορά τους έμμεσους και άμεσους φόρους. Ο αριθμός των έμμεσων φορολογικών συντελεστών μειώνεται και οι πολλαπλοί άμεσοι φόροι αντικαθίστανται από ένα ενιαίο φόρο εισοδήματος, ενώ συγχρόνως διευρύνεται η φορολογική βάση (ιδίως στα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών).

Στην Ισπανία, υπό την ηγεσία του Γκονζάλες το 1982, η συγκέντρωση της παραγωγής στους πιο επικερδείς κλάδους και το κλείσιμο των μη επικερδών επιχειρήσεων μέσω της εξυγίανσης των προβληματικών επιχειρήσεων το 1983 αν και βραχυχρόνια μεταφράζεται σε ανεργία μεσοπρόθεσμα οδηγεί στην αποκατάσταση της απόδοσης του κεφαλαίου, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για την αύξηση των επενδύσεων. Στην Ισπανία η ευελιξία στην αγορά εργασίας, όπως μερική απασχόληση και συμβάσεις ορισμένης διάρκειας με πρόβλεψη ανανέωσης συμβάλλουν στην αύξηση της απασχόλησης. Αργότερα θέτοντας σε εφαρμογή μια περιοριστική νομισματική πολιτική μειώνεται ο πληθωρισμός από 14.4% το 1982 σε 4.6% το 1987. Τα αρνητικά -επιδοτούμενα- πραγματικά επιτόκια γίνονται υψηλά θετικά επιτόκια σηματοδοτώντας μια επανάσταση και για πρώτη φορά από το 1984 η νομισματική πολιτική αρχίζει να περιορίζει αποτελεσματικά τις πληθωριστικές πιέσεις χωρίς να εμποδίζει την ανάκαμψη, αλλά αντιθέτως να τη διευκολύνει μέσω της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ενώ είναι ελλειμματικό της τάξεως του 2% του ΑΕΠ το 1982, γίνεται πλεονασματικό. Η αύξηση δε του ΑΕΠ είναι στο 5.2% το 1987 ρεκόρ για τη εποχή, ενώ στον ΟΟΣΑ είναι 3.1% (Θωμόπουλος, 1989).

Παρόλο που η μεν Ιρλανδία δίνει έμφαση στην αντιπληθωριστική οικονομική της πολιτική σε όλα τα επίπεδα, δημοσιονομικό, εισοδηματικό, νομισματικό, συναλλαγματικό και η δε Πορτογαλία δίνει έμφαση στη πλευρά της προσφοράς και την αναδιάρθρωση των δομών της οικονομίας της εκείνο που έχει σημασία ότι σε καμία από τις δυο χώρες δεν υπάρχουν αντιδράσεις κατά την εφαρμογή των προγραμμάτων, καθώς εκείνα εμπνέουν εμπιστοσύνη στα κοινωνικά στρώματα σε αντίθεση με την Ελλάδα, όπου η πολιτική πόλωση είναι έντονη και η

³⁶ Το δημόσιο έλλειμμα της Πορτογαλίας μειώνεται από 10.4% το 1986 σε 3.1% το 1989. Την περίοδο 1986-89 η δημοσιονομική αναπροσαρμογή δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο βάρος στις δημόσιες δαπάνες ή στα δημόσια έσοδα. Εντούτοις, την περίοδο 1989-1991 το δημόσιο έλλειμμα αυξάνεται στο 6.4% το 1991, ενώ το 1992 προβλέπεται ότι θα μειωθεί φτάνοντας περίπου το 5.2% (Λιαργκόβας (ο.π), σελ. 28).

οικονομική διαχείριση επηρεάζεται από πολιτικές σκοπιμότητες. Η ‘κοινωνική συναίνεση’ στην Ιρλανδία μεταξύ κυβερνήσεων, επιχειρήσεων, εργατικών συνδικάτων επιτρέπει την εφαρμογή μιας αυστηρής εισοδηματικής πολιτικής. Παρόμοια στην Πορτογαλία το ‘κοινωνικό συμβόλαιο’ ή αλλιώς η ‘κοινωνική ειρήνη’ ανάμεσα σε κυβερνήσεις και κοινωνικούς εταίρους μετατρέπει τις συλλογικές διαπραγματεύσεις ως μέσο επίλυσης έναντι της απεργίας που ίσχυε παλαιότερα. Στην Ισπανία επίσης εφαρμόζεται η πολιτική της λιτότητας τους μισθούς, καθώς υπάρχει κατανόηση από την πλευρά των συνδικάτων ότι η αύξηση των πραγματικών μισθών δεν πρέπει να ξεπερνάει την αύξηση του ΑΕΠ διαβρώνοντας την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Στην Ελλάδα αντίθετα κυριαρχούν έντονες κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών εταίρων. Όμως μεταξύ άλλων αδιαμφισβήτητα επιβάλλεται η εμπέδωση της κοινωνικής συναίνεσης για τη συμμετοχή της στο σχεδιασμό της ανάπτυξης δεδομένου ότι οι παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες έχουν αυξήσει την αβεβαιότητα των εξελίξεων και την αδυναμία των προβλέψεων.

Ένα άλλο δίδαγμα για την Ελλάδα που προκύπτει από την εμπειρία της Ισπανίας και της Πορτογαλίας είναι το γεγονός ότι οι ιδιωτικοποιήσεις πρέπει να γίνονται σε περίοδο οικονομικής απογείωσης, όταν με άλλα λόγια σε μια χώρα υπάρχει οικονομική σταθερότητα και αναπτυγμένες χρηματαγορές σε συνδυασμό με την ύπαρξη πολιτικής και κοινωνικής συνοχής.

Στην Ιταλία επίσης από το 1983 μετά την εφαρμογή των σταθεροποιητικών της προγραμμάτων οι οικονομικές επιδόσεις της είναι εντυπωσιακές. Η ανεργία όμως ξεπερνάει το 11% του εργατικού της δυναμικού, τα ελλείμματα του δημόσιου τομέα διατηρούνται σε υψηλά επίπεδα και το δημόσιο χρέος διογκώνεται. Παρά τις οικονομικές ανισορροπίες ο πληθωρισμός μειώνεται από 21% το 1980 σε 5% το 1988. Η αντιπληθωριστική εισοδηματική πολιτική με στόχο τη μείωση του κόστους εργασίας και το κύριο βάρος της οικονομικής πολιτικής να πέφτει στην σκληρή νομισματοπιστωτική και συναλλαγματική πολιτική, μετά την ένταξη της Ιταλίας στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα κατά τη δεκαετία του 1980, συντείνουν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας ενώ τα πραγματικά επιτόκια αυξάνονται (Γκαργκάνας, 1989).

Παρόλα αυτά, η εμπειρία των χωρών της ΕΕ (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ιταλία) καταδεικνύει ότι η πολιτική αποπληθωρισμού με κύριο άξονα τη σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας είναι περισσότερο αποτελεσματική όταν η πολιτική της περιοριστικής διολίσθησης του εθνικού νομίσματος συνοδεύεται από δημοσιονομική εξυγίανση και αυστηρή εισοδηματική πολιτική (Πανταζίδης, 2002).

Την περίοδο 1989-1993 ενώ η Ελλάδα έχει πρωτογενή ελλείμματα η Ιρλανδία και η Πορτογαλία έχουν πρωτογενή πλεονάσματα, και η Ισπανία με την Ιταλία έχουν πολύ μικρότερα ελλείμματα. Η δημοσιονομική προσαρμογή που πραγματοποιείται στην Ελλάδα είναι περισσότερο ανεπαρκής σε σύγκριση με τις χώρες αυτές. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης της Ελλάδας μεταξύ 1981-1990 είναι 0.9% έναντι 1.7% στην ΕΟΚ και 4.1% στην Ιρλανδία, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Αν εξεταστεί η περίοδος 1981-1985 η εικόνα διαφέρει, καθώς η

Ελλάδα έχει ρυθμό μεγέθυνσης 1.4% έναντι 0.5% στην ΕΟΚ, ενώ η εικόνα αντιστρέφεται την περίοδο 1986-1989 όπου ο ρυθμός αυτός είναι στο 0.5% έναντι του 2.8% της ΕΟΚ.

Μια άλλη χώρα στη Λατινική Αμερική, η Βολιβία, την περίοδο του Αυγούστου 1984-1985 βιώνει τον υψηλότερο πληθωρισμό του κόσμου (20.000% ανά έτος) εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας που επικρατεί στη χώρα. Η χώρα μάλιστα φτάνει σε κατάσταση υπερπληθωρισμού (60.000% το έτος) από το Μάιο μέχρι τον Αύγουστο του 1985. Στη συνέχεια, όμως, όταν εφαρμόζεται το περιεκτικό πρόγραμμα σταθεροποίησης της κεντροδεξιάς κυβέρνησης του Víctor Paz Estensoro, το οποίο δίνει έμφαση στη μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων με την ύψωση των τιμών των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα, την ανακοπή των δημοσίων επενδύσεων, τις μειώσεις στους μισθούς του δημόσιου τομέα, τη σταθεροποίηση της ονομαστικής ισοτιμίας με το δολάριο, τη διακοπή της εξυπηρέτησης του χρέους άλλων χωρών, τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης και γενικά την αυστηρότητα του προϋπολογισμού καταφέρνει να δώσει ένα τέλος στον υψηλότερο πληθωρισμό. Ωστόσο το κύριο δίδαγμα που προκύπτει από το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ότι μια χώρα που υποφέρει γενικά από πληθωρισμό, και όχι κατά ανάγκη υπερπληθωρισμό, θα πρέπει να επιδιώκει τη σταθερότητα του νομίσματος της σε συνδυασμό με άλλες πρακτικές όπως είναι οι πολιτικές του εισοδήματος (Jeffrey, 1987).

Παρόμοια, το Ισραήλ το 1984 θα δώσει εμφανώς προτεραιότητα στη σταθερή ισοτιμία του νομίσματος του με το δολάριο. Παρότι παλαιότερα είχε πράγματι προβεί στην εφαρμογή ορθόδοξων πολιτικών μέσω σταθεροποιητικών προγραμμάτων για να μειώσει τα ελλείμματα του το εγχείρημα αυτό δεν είχε επιτυχία ως προς τη μείωση του πληθωρισμού. Μόνο μετά τον Ιούλιο του 1984 και με την εμπέδωση παράλληλα της αξιοπιστίας από πλευράς οικονομικής πολιτικής η οικονομία του Ισραήλ σταθεροποιείται και μειώνεται ο πληθωρισμός του (Patinkin, 1993).

Εξαίρεση εκείνη την εποχή αποτελεί η Ιαπωνία, ένα από τα μεγάλα βιομηχανικά κράτη που τη δεκαετία του 1980 σημειώνει την καλύτερη επίδοση, καθώς ακολουθώντας μια περιοριστική δημοσιονομική πολιτική κατορθώνει να μειώσει το έλλειμμα της από 5% του ΑΕΠ το 1980 σε 0.2% το 1987. Η δε Γερμανία παρά τα έντονα διαρθρωτικά της προβλήματα από την πλευρά της προσφοράς έχει τον μικρότερο πληθωρισμό, ενώ οι ΗΠΑ σημειώνουν τη μικρότερη ανεργία (5.6%) εξαιτίας της επεκτατικής δημοσιονομικής τους πολιτικής.

ΙΧ. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1993-1996

Μετά από τριάντισι χρόνια αποτυχίας των μη δημοφιλή αυστηρών μέτρων του συντηρητικού κόμματος της ΝΔ και αργότερα της δημοσιονομικής της επέκτασης κατά την προεκλογική περίοδο επανέρχεται στην εξουσία το σοσιαλιστικό κόμμα ΠΑΣΟΚ, με την πεποίθηση ότι θα δώσει ένα τέλος στον υπερβολικό «μονεταρισμό» που είχε εφαρμοστεί μέχρι τότε. Εντούτοις, δεδομένου των εξελίξεων η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές τον

Οκτώβριο του 1993³⁷ ακολουθεί μια πολιτική λίγο πολύ κινούμενη στα πλαίσια της προηγούμενης κυβέρνησης εφαρμόζοντας μια «ήπια μονεταριστική» πολιτική (Pelagidis, 1995).

Η ελληνική οικονομία το έτος 1994 βρίσκεται πολύ μακριά ως προς την επίτευξη της οικονομικής και διαρθρωτικής προσαρμογής που απαιτούν τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ παρότι οι διεθνείς συνθήκες λειτουργούν ευνοϊκά για την Ελλάδα. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη εξακολουθούν δυστυχώς να παραμένουν κεντρικοί στόχοι σε μια κρίσιμη περίοδο εξαιτίας των στενών χρονικών περιθωρίων που θέτει η ένταξη της χώρας στη ΟΝΕ. Ο χρόνος είναι ιδιαίτερα περιορισμένος και πρέπει να γίνουν τόσα πολλά. Η νέα κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου, έχοντας προηγηθεί η επίθεση κατά της δραχμής το Μάιο του 1994 και επιδιώκοντας να επιτευχθεί ο στόχος της ΟΝΕ και η διατήρηση της ισοτιμίας της δραχμής και η αξιοπιστία της χώρας στην αντιπληθωριστική πολιτική, θέτει ως προτεραιότητα της πολιτικής του τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, την καταπολέμηση του πληθωρισμού και των επιτοκίων. Με το *Αναθεωρημένο Πρόγραμμα Οικονομικής Σύγκλισης (1994-1999)*³⁸ κύριος στόχος παράλληλα με τις διαρθρωτικές αλλαγές είναι η ικανοποίηση των κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ, ώστε η Ελλάδα να συμμετάσχει πλήρως σαν ισότιμο μέλος στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ, το οποίο θα αρχίσει την 1^η Ιανουαρίου 1999³⁹ και παράλληλα όντας ως ιδιαίτερα φιλόδοξο το πρόγραμμα προβλέπει ότι αυτό θα έχει επιτευχθεί ήδη από το 1998.

Με την περιοριστική δημοσιονομική πολιτική η κυβέρνηση στοχεύει στη μείωση των δανειακών αναγκών του ευρύτερου κυβερνητικού τομέα (από 13.2% του ΑΕΠ το 1994 σε 4.2% το 1997), στη μείωση της δημόσιας κατανάλωσης, στον περιορισμό των προσλήψεων και στη μείωση των δαπανών των δημόσιων οργανισμών. Προβλέπει επίσης πρωτογενές πλεόνασμα του προϋπολογισμού ύψους 5.1% του ΑΕΠ για το 1997 (έναντι του 0.7% το 1994), ενώ για το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών προβλέπει μείωση στο 2% του ΑΕΠ για το ίδιο έτος (έναντι του 2.9% το 1994). Ένας άλλος επίσης στόχος η αύξηση των επενδύσεων για τη βελτίωση των υποδομών της χώρας, καθώς με τη συμβολή του Β΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης θα αυξηθεί η απασχόληση, η ζήτηση και η παραγωγή. Από την πλευρά των εσόδων θα διευρυνθεί η φορολογική βάση, θα αυξηθούν οι φορολογικοί συντελεστές και θα περιοριστεί η

³⁷ Το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας αναλαμβάνει ο Γ. Παπαντωνίου και ως πρόεδρος του Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομόνων (ΣΟΕ) έχει τοποθετηθεί ο καθηγητής Γ. Στουρνάρας (Πανταζίδης, 2002).

³⁸ Το Πρόγραμμα αυτό εγκρίνεται από το Συμβούλιο Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (Eco/Fin) το Σεπτέμβριο του 1994 (Πανταζίδης, 2002).

³⁹ Στο συμβούλιο της Μαδρίτης το Δεκέμβριο του 1995 επικυρώνεται η μετάβαση στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ. Οι οικονομίες των χωρών μελών θα αξιολογηθούν στις αρχές του 1998 για το ποιος πληρούν τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ ώστε να ενταχθούν στην Ευρωζώνη από την 1.1.1999, ενώ παράλληλα αποφασίζεται το νέο κοινό νόμισμα να ονομάζονται ευρώ μετονομάζοντας συγχρόνως το σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών σε μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών ΙΙ (ΜΣΙ ΙΙ). Αντίθετα, στο σύστημα του μηχανισμού συναλλαγματικών ισοτιμιών Ι (ΜΣΙ Ι) αν και ανεπίσημα το γερμανικό μάρκο είναι εκείνο που παίζει τον κύριο ρόλο ως κυρίαρχο μέσο συναλλαγής (Πανταζίδης, 2002).

φοροδιαφυγή. Ενώ σε ό,τι αφορά το δημόσιο χρέος προβλέπεται η μείωση του διαμέσου των εσόδων από τις μετοχοποιήσεις των δημόσιων επιχειρήσεων (Αργεΐτης, 2002).

Στα πλαίσια της συναλλαγματικής πολιτικής ασκείται, όπως στο προηγούμενο πρόγραμμα σύγκλισης, η πολιτική της 'μη πλήρους αντιστάθμισης της διαφοράς του πληθωρισμού μεταξύ της Ελλάδας και των εμπορικών της εταίρων', για να περιοριστούν οι πληθωριστικές προσδοκίες και συνεπώς οι εισοδηματικές διεκδικήσεις των συνδικάτων. Παρόμοια, η νομισματική πολιτική με τη συγκράτηση της προσφοράς χρήματος και των επιτοκίων στοχεύει στη σταθερή ισοτιμία της δραχμής -προϋπόθεση για την είσοδο της στο ΜΣΙ που προβλέπεται ότι θα έχει επιτευχθεί το 1996- και στον περιορισμό του πληθωρισμού. Αντιπληθωριστική είναι επίσης η εισοδηματική πολιτική, αφού οι χρηματικοί μισθοί θα αυξάνονται ανάλογα με το βαθμό αύξησης του ΑΕΠ και τη μεταβολή της απασχόλησης ώστε να καλύπτεται η αύξηση του πληθωρισμού. Η κυβέρνηση επιθυμεί να πετύχει τους στόχους της και συγχρόνως να μη δυσαρεστήσει τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες για να μην επέλθει ρήξη στην κοινωνική συνοχή της χώρας, στο οποίο είχε επενδύσει ήδη κατά την προηγούμενη θητεία της.

Στο διαρθρωτικό επίπεδο συνεχίζεται η απελευθέρωση και ο εκσυγχρονισμός των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, με σκοπό τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων και αποβλέποντας στην αποτελεσματικότερη κατανομή των πόρων στο εσωτερικό της οικονομίας. Επίσης οι πόροι από το Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης είναι δυνατόν να απορροφηθούν από επιχειρήσεις που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά όπως τουρισμός, τηλεπικοινωνίες, βιομηχανία. Ακόμη δίνεται έμφαση στο σύστημα των κινήτρων σε ό,τι αφορά το μέγεθος των επιχειρήσεων, τη χρήση τεχνολογίας, τις υπηρεσίες και τα νέα προϊόντα παραγωγής. Ενώ οι ΔΕΚΟ μέσω της μερικής ιδιωτικοποίησης και μετοχοποίησης τους θα μπορούν να αντλήσουν φθηνότερες πηγές χρηματοδότησης για να προωθηθούν οι επενδύσεις και τα αναπτυξιακά τους προγράμματα (Αργεΐτης, 2002).

Σχετικά με την μακροοικονομική σταθερότητα και την παραγωγική αναδιάρθρωση της οικονομίας με τελικό στόχο την ανάπτυξη της χώρας τα αποτελέσματα δεν είναι αυτά που προβλέπονταν από το πρόγραμμα. Ο πληθωρισμός κατορθώνει να μειωθεί μετά το 1994 και το 1997 πέφτει στο 5.5%, η σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας εν μέρει διατηρείται περιορίζοντας τα επιτόκια (η αποκλιμάκωση των οποίων μειώνει τις δαπάνες για τους τόκους του δημοσίου χρέους) και τον πληθωρισμό, χωρίς όμως να γίνει εφικτή η ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ το 1996. Οι καθαρές δανειακές ανάγκες του ευρύτερου δημόσιου τομέα από 10.2% το 1994 μειώνονται στο 6.4% το 1997. Το δημόσιο έλλειμμα πέφτει στο 7.5% του ΑΕΠ το 1996 (πρωτοφανές για έτος εκλογών) μέσω της δημιουργίας των πρωτογενών πλεονασμάτων ήδη από το 1994, που προκύπτουν κυρίως από την αύξηση των φορολογικών εσόδων παρά από τη μείωση των πρωτογενών δαπανών, παρότι συνεχίζει να έχει απόκλιση από το αντίστοιχο της ΕΕ (4.2%) -αν και η τιμή αναφοράς στη συνθήκη είναι 3%. Η μείωση όμως του δημόσιου χρέους

καθυστερεί φτάνοντας στο εντυπωσιακό επίπεδο του 112% του ΑΕΠ και σημειώνοντας απόκλιση από το μέσο ευρωπαϊκό (73%) και από εκείνο που προβλέπει η συνθήκη (60%) ενώ τα πρώτα σημάδια σταθεροποίησης του εμφανίζονται μόλις το 1996. Ο ρυθμός της οικονομικής μεγέθυνσης φτάνει το 2.4% το 1996 και όντας ψηλότερο από το μέσο της ΕΕ (1.8%) δίνει μια νότα αισιοδοξίας για την πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τις άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες. Ωστόσο η ανεργία το ίδιο έτος φτάνει το 10.3%, οριακά χαμηλότερο από αυτό της ΕΕ (10.9%)⁴⁰. Θετική εξέλιξη σημειώνουν επίσης οι επενδύσεις, ιδιωτικές και δημόσιες, που δεσμεύονται σε παραγωγική χρήση (όπως μετρό, αεροδρόμιο, ζεύξη Ρίου-Αντιρρίου, σιδηρόδρομοι) εξαιτίας της απορρόφησης πόρων από τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης (πακέτα Delors, ΚΠΣ, Ταμείο Συνοχής), ενώ οι πραγματικοί μισθοί παρουσιάζουν άνοδο (7.9% μεταξύ 1994-96) (Αργείτης, 2002 και Γεωργακόπουλος, 1990). Παρόλα αυτά το 1996 έντονα επιτακτικό παραμένει το ζητούμενο της σταθερότητας σε νομισματικό και δημοσιονομικό επίπεδο, της προσαρμογής σε διαρθρωτικό επίπεδο σε συνδυασμό με το αίτημα της αναδιάρθρωσης και αναβάθμισης του παραγωγικού συστήματος της χώρας.

Χ. ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ : Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΟΝΕ

Στη αρχή της δεκαετίας του 1990 παρότι έχουν αρχίσει κάπως διστακτικά οι προσπάθειες για την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ αυτές συνεχίζουν με πιο έντονους ρυθμούς αργότερα, καθώς οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας θέτουν την ένταξη ως στρατηγικό στόχο. Στο μεταξύ οι εσωτερικές εξελίξεις διαδοχής στο ΠΑΣΟΚ έχουν οδηγήσει σε νέες βουλευτικές εκλογές το Σεπτέμβριο του 1996. Η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κ. Σημίτη προβάλλει ως εθνικό ζήτημα την πρόκληση της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ προσδιορίζοντας παράλληλα τις οικονομικές εξελίξεις της χώρας. Αξίζει να τονιστεί δε ότι σημαντικές αλλαγές θα αρχίσουν να υλοποιούνται από το 1996 υποστηριζόμενες χρηματοδοτικά από το Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

Η Ελλάδα θα κερδίσει από τη συμμετοχή της στην ΟΝΕ επειδή θα μειωθεί ο πληθωρισμός και το κόστος των διακοινοτικών συναλλαγών μεταξύ νομισμάτων, το οποίο θα αυξήσει τον όγκο του εμπορίου, θα τονώσει την ανάπτυξη και την απασχόληση, διατηρώντας ωστόσο ως μέσα πολιτικής μονάχα την εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική (εντός των ορίων που καθορίζει το Σύμφωνο Σταθερότητας), καθώς η ένταξη σημαίνει αυτομάτως απώλεια της ανεξάρτητης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, ενώ από την άλλη η βελτίωση αξιοπιστίας της οικονομικής πολιτικής θα διασφαλίσει θετικές προσδοκίες σχετικά με την ανάληψη επενδύσεων και εξαγωγικών δραστηριοτήτων από μέρους των επιχειρήσεων.

⁴⁰ Η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών, η νομιμοποίηση των μεταναστών και η εκροή αγροτικού δυναμικού προς αναζήτηση αστικής απασχόλησης ήδη από το 1994-95 έχουν αυξήσει την ανεργία.

Στο *Νέο Αναθεωρημένο Πρόγραμμα Σύγκλισης* της κυβέρνησης διατηρείται η έμφαση που είχε δοθεί σύμφωνα με το προγενέστερο πρόγραμμα στη δημοσιονομική εξυγίανση της οικονομίας και στη μακροοικονομική σταθερότητα. Εντούτοις, η μείωση των ελλειμμάτων δεν αρκεί για τη σταθεροποίηση του δημόσιου χρέους, γι' αυτό θεσπίζονται νέοι νόμοι που προβλέπουν την αύξηση των δημόσιων εσόδων και τον περιορισμό των ελλειμμάτων. Πιο συγκεκριμένα καταργούνται οι φοροαπαλλαγές και επιβάλλονται φόροι στην ακίνητη περιουσία, στο εισόδημα και στους τόκους από τους τίτλους του δημοσίου, τίθενται μέτρα κατά της φοροδιαφυγής και μέτρα για τον έλεγχο των δημοσίων ελλειμμάτων, ενώ παράλληλα εντατικοποιούνται οι αποκρατικοποιήσεις⁴¹. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται η συσταλτική νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, που στοχεύουν στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού μέσω της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής, και η περιοριστική πιστωτική επέκταση.

Ωστόσο το έτος 1997 είναι ιδιαίτερα κρίσιμο διότι με βάση την αξιολόγηση των μακροοικονομικών μεγεθών της περιόδου αυτής θα κριθεί η επιτυχία ή όχι της ονομαστικής σύγκλισης της Ελλάδας για τη συμμετοχή της στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ. Πράγματι ο *πληθωρισμός* συνεχίζει να υποχωρεί φτάνοντας στο επίπεδο του 5.5% -το χαμηλότερο από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Το *έλλειμμα* της γενικής κυβέρνησης πέφτει στο 3.9% του ΑΕΠ (από 10% το 1994 του ΑΕΠ), παραμένοντας όμως υψηλότερο από αυτό που απαιτεί η συνθήκη του Μάαστριχτ. Το *έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών* φτάνει το 4% του ΑΕΠ (από 0.2% το 1994) ξεπερνώντας κατά πολύ το στόχο του προγράμματος. Ο *στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος* έχει επιτευχθεί φτάνοντας στο 5.7% του ΑΕΠ, αν και οι τόκοι εξυπηρέτησης του συσσωρευμένου χρέους δεν αποτρέπουν την επιδείνωση του ελλείμματος μη ικανοποιώντας τελικά το δημοσιονομικό κριτήριο της συνθήκης.. Το *δημόσιο χρέος* μετά τη σταθεροποίηση του το 1996 άρχισε να μειώνεται το 1997 στο 109.5% του ΑΕΠ, ενώ ο *ρυθμός της οικονομικής μεγέθυνσης* φτάνει το 3.2% και η *ανεργία* διατηρείται στο 10.3%. Η συναλλαγματική δε πολιτική δεν αντισταθμίζει τη διαφορά πληθωρισμού μεταξύ Ελλάδος και χωρών της ΕΕ, αλλά συνεχίζει την πολιτική '*της σκληρής δραχμής*' (η δραχμή διατηρεί την ισοτιμία της με το ECU, τη διετία μάλιστα 1996-97 η μέση διολίσθηση της είναι 2.8% χαμηλότερη από τη μέση διαφορά πληθωρισμού μεταξύ Ελλάδος και χωρών της ΕΕ), με συνέπεια την επιδείνωση της *ανταγωνιστικότητας* των ελληνικών προϊόντων. Στο τελευταίο συμβάλλει η αύξηση των κατώτατων αποδοχών και των αποδοχών στη μεταποίηση, οι οποίες ξεπερνούν τον πληθωρισμό την περίοδο 1994-97. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση

⁴¹ Δεν πρέπει να παραληφθεί ως προς την κοινωνική πολιτική το 1996 η σημαντική συμβολή του συστήματος του ΕΚΑΣ για την ενίσχυση των χαμηλοσυνταξιούχων βάση του οποίου ενισχύονται εκείνοι που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη έναντι της ισοπεδωτικής ενίσχυσης και πολιτικής που ίσχυε παλαιότερα (Παναζίδης, 2002).

ήδη από το 1994 επιδεινώνοντας την ανταγωνιστικότητα των εγχώριων προϊόντων⁴², φτάνοντας στο σημείο η πολιτική της σκληρής δραχμής να επικριθεί έντονα.

Η ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος το Μάρτιο του 1998 (με ισοτιμία 353,109 έναντι του διαθέσιμου νομίσματος, το μάρκο, το οποίο έχει τη μικρότερη απόκλιση από την κεντρική ισοτιμία με το ECU⁴³) σηματοδοτείται με την υποτίμηση της κατά 12.3%⁴⁴ μετά από μια περίοδο υπερτίμησης της πραγματικής ισοτιμίας της, με στόχο να μη διακινδυνεύσει η δραχμή ως προς τις επιθέσεις εναντίον της. Παρά, λοιπόν, τη σχετική εικόνα βελτίωσης της οικονομίας ασκούνται έντονες πιέσεις στη δραχμή με την οικονομική και χρηματιστηριακή κρίση της Ανατολικής Ασίας το φθινόπωρο του 1997 και το καλοκαίρι του 1998 στη Ρωσία, αλλά η νέα ισοτιμία αντέχει στους κλυδωνισμούς των διεθνών αγορών. Η κυβέρνηση ωστόσο πρέπει να περιορίσει τις πληθωριστικές προσδοκίες που θα προκύψουν από την υποτίμηση και βέβαια τον πληθωρισμό ικανοποιώντας το κριτήριο του όπως απαιτεί η συνθήκη, ώστε σε πιο μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα να διαμορφωθεί στην Ελλάδα ένα σταθερό νομισματικό περιβάλλον που θα την καταστήσει ικανή να υιοθετήσει το ενιαίο νόμισμα ευρώ, χωρίς να παραλείπεται η σημαντική συμβολή σε αυτό που θα έχει η πραγματική αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της χώρας.

Συνοψίζοντας, η ελληνική οικονομία κατορθώνει να πετύχει εν μέρει τα αποτελέσματα του προγράμματος, ενώ ο τελικός στόχος που δεν είναι άλλος παρά η ικανοποίηση όλων των κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ παραμένει ανέφικτος. Κάτω από την πίεση των χρονικών προθεσμιών επίτευξης των αυστηρών κριτηρίων της συνθήκης το κύριο βάρος μέχρι πρότινος είχε πέσει στη μακροοικονομική προσαρμογή και λιγότερο στις αναγκαίες διαρθρωτικές παρεμβάσεις που ενισχύουν την αποτελεσματική λειτουργία των εγχώριων αγορών (Αργείτης, 2002).

Παρόλα αυτά η ελληνική οικονομία καταφέρνει να κερδίσει πολύτιμο χρόνο με την αλλαγή στο χρονοδιάγραμμα για την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ που ορίζεται για το έτος 2001, ώστε να κατορθώσει να δοκιμάσει μια νέα προσπάθεια για την επίτευξη του στόχου της ένταξης διαμέσου μιας αντιπληθωριστικής προσαρμογής του κόστους εργασίας και της επιταχυνόμενης προώθησης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (Αργείτης, 2002). Με δεδομένη την οικονομική κατάσταση που προκύπτει από την ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ και της προόδου στα μακροοικονομικά και όχι μόνο μεγέθη που η χώρα πρέπει να πετύχει, το καλοκαίρι του 1998 η κυβέρνηση υποβάλλει ένα επικαιροποιημένο -από το συμβούλιο του Άμστερνταμ το 1997- Πρόγραμμα Σύγκλισης (1998-2001) στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης,

⁴² Όλα τα στατιστικά και μη στοιχεία που αναφέρονται παραθέτονται στην ανάλυση του Γ. Αργείτη (2002) και του Σ. Πανταζίδη (2002).

⁴³ Μέχρι το τέλος του 1998 η δραχμή κρίνεται με βάση την ισοτιμία της με το μάρκο, ενώ από 1.1.1999 κρίνεται έναντι της ισοτιμίας της με το ευρώ στο ΜΣΙ ΙΙ (Πανταζίδης, 2002).

⁴⁴ Το Μάιο του 1998, το Συμβούλιο στις Βρυξέλες αποφασίζει για το ποια κράτη-μέλη θα υιοθετήσουν το ευρώ από 1.1.2001 μπαίνοντας στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ (Πανταζίδης, 2002).

στο οποίο προβλέπονται ετήσιες επικαιροποιημένες τροποποιήσεις των προγραμμάτων σύγκλισης, ώστε η χώρα να εκπληρώσει μέχρι τις αρχές του 2000 τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ επανεβαιώνοντας έτσι τη δέσμευση για την ένταξη της στη ζώνη του ευρώ το 2001 (Πανταζίδης, 2002). Με το ευρώ όπως έχει ειπωθεί σε προηγούμενο σημείο μειώνεται η συναλλαγματική αβεβαιότητα, το ρίσκο και το κόστος συναλλαγών περιορίζοντας την κερδοσκοπία, ενώ παράλληλα δημιουργείται ένα σταθερό και ασφαλές οικονομικό περιβάλλον που αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη ενός ευνοϊκού κλίματος χωρίς απρόβλεπτους κινδύνους και με υψηλές αποδόσεις για την ανάληψη νέων επενδύσεων.

XI. ΣΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ ΕΥΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΝΕ: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ 1998-2001 ΚΑΙ 1999-2002

Το Πρόγραμμα Σύγκλισης (1998-2001) στοχεύει στην όσο το δυνατόν ταχύτερη δημοσιονομική εξυγίανση, στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων.

Πιο συγκεκριμένα, η δημοσιονομική προσαρμογή στηρίζεται στη περαιτέρω μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων και τη συστηματική πτώση του δημοσίου χρέους, το οποίο θα επιτευχθεί με τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης εισάγοντας νέα φορολογικά μέτρα (όπως ο φόρος 0.3% επί των χρηματιστηριακών συναλλαγών), τον περιορισμό της φοροδιαφυγής, τη μείωση των πρωτογενών δημοσίων ελλειμμάτων και των δημοσίων επενδύσεων, την αύξηση των εσόδων διαμέσου της κοινωνικής ασφάλισης με το πρόγραμμα εγγραφής των μεταναστών και τα πρόσθετα έσοδα που θα προκύψουν από τη διαδικασία μετοχοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων και την ιδιωτικοποίηση των κρατικών τραπεζών που θα πραγματοποιούνται μέχρι το τέλος του 1999 (Αργείτης, 2002). Σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης η κυβέρνηση προωθεί με προσοχή την ιδιωτικοποίηση και μεταξύ άλλων εξαγγέλλει την αύξηση του ορίου μετοχοποίησης σε στρατηγικής σημασίας ΔΕΚΟ (ΟΤΕ, ΔΕΗ, Ελληνικά Πετρέλαια, ΕΥΔΑΠ, ΕΤΒΑ), την πώληση κρατικών τραπεζών (Ιονική Τράπεζα, Μακεδονίας-Θράκης, Κρήτης, Κεντρικής Ελλάδος), την πώληση των εναπομενόντων προβληματικών επιχειρήσεων στον ΟΑΕ, την αποκανονικοποίηση ορισμένων τομέων της οικονομίας (τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, αερομεταφορά).

Η νομισματική πολιτική με δεδομένη την ένταξη της δραχμής στο ΜΣΙ επιδιώκει τον περιορισμό του πληθωρισμού (κάτω από το επίπεδο του 2% μέχρι το τέλος του 1999) και τη διατήρηση του ενδιάμεσου στόχου από την Τράπεζα της Ελλάδος της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής έναντι των άλλων νομισμάτων που συμμετέχουν στο ΜΣΙ, διαμέσου της εντός καθορισμένου ορίου (του 2.5%) διακύμανσης της δραχμής στοχεύοντας στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το Δεκέμβριο του 1997 ορίζεται το

πλαίσιο ανεξαρτησίας της Τράπεζας της Ελλάδος και η τροποποίηση του καταστατικού της⁴⁵, ενώ η ίδια θα υπόκεινται στον έλεγχο πια μονό της Βουλής και ο ρόλος της θα περιορίζεται στη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών (Πανταζίδης, 2002). Επιπλέον δεδομένου του νέου πλαισίου της νομισματικής πολιτικής, της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων και της εισαγωγής των νέων χρηματιστηριακών προϊόντων η πολιτική των επιτοκίων γίνεται το κύριο εργαλείο για τη μείωση του πληθωρισμού και τη διασφάλιση της σταθερότητας της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής, με τέτοιο τρόπο ώστε η πορεία των επιτοκίων να αντανakλά τον πληθωρισμό (Αργείτης, 2002). Έτσι μειώνοντας τον πληθωρισμό και τα επιτόκια προσεγγίζοντας τα επίπεδα των χωρών της ΕΕ ανακάμπτονται οι επενδύσεις και γενικότερα η οικονομική δραστηριότητα.

Η εισοδηματική πολιτική του προγράμματος επιδιώκει τη συγκράτηση του κόστους εργασίας σε επίπεδο χαμηλότερο από αυτό του πληθωρισμού, αφού οι αυξήσεις στα εισοδήματα των εργαζομένων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα θα πραγματοποιούνται σύμφωνα με τον προβλεπόμενο πληθωρισμό και τη μεταβολή της παραγωγικότητας. Πιο συγκεκριμένα, στο δημόσιο τομέα η εισοδηματική πολιτική ιδιαίτερος αυστηρή προβλέπει περιορισμένες αυξήσεις της τάξεως του 2.5% και βαθμιαία μείωση της δημόσιας απασχόλησης. Στον ιδιωτικό δε τομέα με την υπογραφή του Μαΐου του 1998 στο πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών προβλέπονται περιορισμένες αυξήσεις για τη διετία 1998-1999, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο τις προσδοκίες για την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού.

Στο διαρθρωτικό επίπεδο επιδιώκοντας τη διατήρηση του ρυθμού της οικονομικής μεγέθυνσης προβλέπονται μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των εγχώριων προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα, προωθείται απελευθέρωση και ευκαμψία στην αγορά εργασίας με την καθιέρωση της μερικής απασχόλησης, τη διαπραγμάτευση συμβάσεων εργασίας σε επίπεδο επιχειρήσεων, ενώ η ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων και η αναδιάρθρωση του κοινωνικού συστήματος ασφάλισης πρόκειται να συμβάλουν επίσης στη άνοδο της ανταγωνιστικότητας. Επιπλέον σημαντική είναι η συνεισφορά από τους πόρους του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης μέσω των οποίων αρχίζουν να προωθούνται και να διευρύνονται τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλισης.

Τα αποτελέσματα του προγράμματος έχουν κατά κάποιο τρόπο επιτευχθεί με το *έλλειμμα* το 1998 να διαμορφώνεται στο 2.5% (έναντι του 2.4% που ήταν ο στόχος) και το *δημόσιο χρέος* να φτάνει στο 105.4% χαμηλότερο ακόμη και από την πρόβλεψη του προγράμματος, αναζωπυρώνοντας τις προσδοκίες για τη σύγκλιση της Ελλάδας με τις χώρες της ΕΕ (Πανταζίδης, 2002). Η γενικότερη αστάθεια που επικρατεί λόγω των κρίσεων στην Ανατολική Ασία και τη Ρωσία, την κρίση στο Κόσσεβο (1992) και τις αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου μεταβάλλουν την

⁴⁴ Σύμφωνα με το καταστατικό υπεύθυνο για την άσκηση της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής είναι πλέον το Συμβούλιο Νομισματικής Πολιτικής (ΣΝΠ). Το πρώτο ΣΝΠ έχει πρόεδρο τον διοικητή Λ. Παπαδήμο και υποδιοικητές τους Π. Θωμόπουλο, Ν. Γκαργκάνα, Β. Δρουκόπουλο, Α. Μαντζαβίνο και Ν. Παλαιοκρασά (Πανταζίδης, 2002).

οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα, η οποία κατορθώνει ωστόσο να παραμείνει σχεδόν αλώβητη αν παραλείψει κανείς την παροδική σχετική άνοδο των επιτοκίων που υποχωρεί μετά την είσοδο της δραχμής στο ΜΣΙ και τη μετέπειτα αύξηση τους το καλοκαίρι του 1998.

Με το επικαιροποιημένο πρόγραμμα (1999-2002) -που εγκρίνεται από το Συμβούλιο Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών την 31^η Ιανουαρίου 2000- ακολουθείται η ίδια πολιτική, δηλαδή δημοσιονομική πειθαρχία και αντιπληθωριστική νομισματική, συναλλαγματική και εισοδηματική πολιτική. Οι ονομαστικές αυξήσεις των αποδοχών για το σύνολο της οικονομίας αυξάνονται το 1990 κατά 4.8%, κατά το ποσοστό δηλαδή του πληθωρισμού, ενώ για πρώτη φορά το ίδιο έτος μειώνεται το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη Ελλάδα (κατά 0.7%) και η μείωση στο σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση φτάνει το 3.5%.

Από τα μέσα του 1999 στην Ελλάδα πληρούνται τα τέσσερα από τα πέντε κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ. Πιο συγκεκριμένα το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης μειώνεται στο 1.5% του ΑΕΠ (από 2.5% το 1998), το δημόσιο χρέος της μειώνεται στο 104.2% του ΑΕΠ (από 105.4% το 1998), η οικονομική δραστηριότητα φτάνει το 3.5% (από 3.7% το 1998), ενώ η ανεργία αυξάνεται κατά ένα ποσοστό φτάνοντας στο 10.5% (από 10.1% το 1998). Ενώ στα μέσα του 2000 έχει επιτευχθεί και το επιθυμητό επίπεδο του πληθωρισμού, με αποτέλεσμα να υποβληθεί η αίτηση για την ένταξη της χώρας στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ την 9^η Μαρτίου του 2000.

Στη συνέχεια εξετάζεται πιο συγκεκριμένα η διαδικασία διαμέσου της οποίας τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ ικανοποιήθηκαν.

Το κριτήριο του δημοσιονομικού ελλείμματος απαιτεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού να μην υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ, ενώ το δημόσιο χρέος μπορεί να είναι μεγαλύτερο από το 60% του ΑΕΠ με την προϋπόθεση να παρουσιάζει σαφή φθίνουσα τάση προς το ποσοστό αυτό. Η προσπάθεια μείωσης του ελλείμματος έχει αρχίσει ήδη από το 1994 χωρίς κανένα αποτέλεσμα, αλλά το 1999 κατορθώνει να φτάσει στο 1.5% και τελικά το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου σύμφωνα με απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου η Ελλάδα δεν βρίσκεται πια υπό το καθεστώς του υπερβολικού ελλείμματος. Από την άλλη, το δημόσιο χρέος ήδη από το 1996 παρουσιάζει συνεχώς μείωση φτάνοντας το 1999 το 14.2% του ΑΕΠ ικανοποιώντας το κριτήριο της συνθήκης.

Σχετικά με το κριτήριο της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας το εθνικό νόμισμα της υποψήφιας χώρας για διάστημα δύο ετών δεν πρέπει να διακατέχεται από σημαντικές πιέσεις ή διαταραχές. Με άλλα λόγια, δεν πρέπει να υποτιμηθεί πριν από την ένταξη -πριν το οριστικό 'κλείδωμα' του με το ευρώ- και κατά την παραμονή του στο ΜΣΙ ενώ και η διακύμανση του την περίοδο αυτή δεν πρέπει να υπερβαίνει το περιθώριο διακύμανσης του +/-2.25% του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος⁴⁶.

⁴⁶ Πράγματι το περιθώριο του +/-2.25% της διακύμανσης ισχύει από τον Αύγουστο του 1993 (αν και σε εξαιρετικές περιπτώσεις επεκτείνεται μέχρι και +/-6%), αλλά με την συναλλαγματική κρίση του 1993 το περιθώριο αυτό αυξάνεται στο 15% (Πανταζίδης, 2002).

Η υποτίμηση της δραχμής μετά την ένταξη της στο ΜΣΙ δημιουργεί έντονες ανησυχίες σε ό,τι αφορά τις πληθωριστικές επιπτώσεις και την αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους. Παρόλα αυτά εξαιτίας της προς τα κάτω ακαμψίας του πληθωρισμού παράλληλα με την είσοδο της δραχμής στο ΜΣΙ αποφασίζεται η ανατίμηση της εκτός των προκαθορισμών ορίων διακύμανσης για όλο το τριετές διάστημα 1998-2000, περιορίζοντας τον κίνδυνο αναζωπύρωσης του πληθωρισμού (Αργεϊτής, 2002). Με αυτό τον τρόπο, η δραχμή αποκτάει αξιοπιστία προκαλώντας αύξηση στην εισροή κεφαλαίων, ενώ ανατιμάται μέχρι και 8% έναντι του διαθέσιμου νομίσματος του μηχανισμού. Σε αυτό συμβάλλει η διατήρηση από την Τράπεζα της Ελλάδος των επιτοκίων σε επίπεδο αρκετά υψηλότερο από αυτό των ευρωπαϊκών, η οποία διαφορά για ένα διάστημα αυξάνεται πολύ κατά τους πρώτους μήνες της κρίσης του 1998 εξαιτίας της περιοριστικής νομισματικής πολιτικής ως προς τη διολίσθηση της δραχμής και τη στρατηγική αποπληθωρισμού της οικονομίας. Παρότι η ανατίμηση της δραχμής διακόπτεται προσωρινά, αυτή συνεχίζεται στο ΜΣΙ II φτάνοντας το 9% στις αρχές του 1999 (Πανταζίδης, 2002). Μετά την αύξηση του πληθωρισμού κατά τους πρώτους μήνες της υποτίμησης της δραχμής εκείνος αρχίζει να αποκλιμακώνεται από τον Οκτώβριο, στο οποίο συμβάλλουν οι αυξήσεις των έμμεσων φόρων στα καύσιμα, με συνέπεια ο πληθωρισμός να φτάσει στο επίπεδο του 4.8%. Τον Ιανουάριο του 2000 με παρέκκλιση της Ελλάδας για τον αναπροσδιορισμό της κεντρικής ισοτιμίας της δραχμής με το ευρώ η νέα κεντρική ισοτιμία της ορίζεται στις 340,75 δραχμές, δηλαδή η δραχμή ανατιμάται κατά 3.5% σε σχέση με την προηγούμενη ισοτιμία της, το οποίο αυτομάτως για την Ελλάδα που από 1.1.2002 θα υιοθετήσει το ευρώ σημαίνει ότι θα περιορίζονται οι πληθωριστικές συνέπειες της διολίσθησης έναντι της τρέχουσας ισοτιμίας της (Πανταζίδης, 2002). Η ανατίμηση της δραχμής σε συνδυασμό με τη μείωση του πληθωρισμού μειώνει τη διαφορά των εγχώριων επιτοκίων από τα ευρωπαϊκά επιτόκια, καθιστώντας πιο εύκολη τη διολίσθηση της δραχμής σε σχέση με τη νέα κεντρική της ισοτιμία. Το Μάρτιο του 2000 όταν η δραχμή συμπληρώνει τα δύο χρόνια συμμετοχής της στο ΜΣΙ⁴⁷ χωρίς να έχει δεχτεί έντονες διαταραχές το κριτήριο της συναλλαγματικής ισοτιμίας ικανοποιείται.

Σύμφωνα με το *κριτήριο του πληθωρισμού*, ο πληθωρισμός της χώρας που επρόκειτο να ενταχθεί δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το μέσο όρο των τριών χωρών με το χαμηλότερο πληθωρισμό περισσότερο από 1.5%. Στην Ελλάδα η προσπάθεια για την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού παρότι από το 1996 έχει αρχίσει να γίνεται πιο έντονη και κυρίως μετά το 1998, όταν η εισοδηματική πολιτική εναρμονίζεται στην γενικότερη αντιπληθωριστική στρατηγική της οικονομικής πολιτικής, μόλις το Μάρτιο του 2000 ο πληθωρισμός πέφτει στο 2%, χαμηλότερο ακόμη και από το επίπεδο αναφοράς του 2.4%, ώστε να ικανοποιηθεί και αυτό το κριτήριο.

⁴⁷ Στο ΜΣΙ I η δραχμή συμμετέχει από 1.4.1998-31.12.1998 και στο ΜΣΙ II συμμετέχει από 1.1.1999-31.3.1999 (Πανταζίδης, 2002).

Τέλος, κατά το κριτήριο των επιτοκίων τα μακροχρόνια επιτόκια δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 2% από το μέσο όρο των τριών κρατών-μελών της ΕΕ με τον χαμηλότερο πληθωρισμό. Η είσοδο της δραχμής στο ΜΣΙ μπορεί σηματοδοτείται με την αύξηση των επιτοκίων πάνω από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά με τη διαφορά να πέφτει στο 1.5% το 1999, αλλά το Μάρτιο του 2000 το επιτόκιο του δεκαετούς κρατικού ομολόγου φτάνει το 6.4%, χαμηλότερο από την τιμή αναφοράς του 7.2%, ικανοποιώντας το τελευταίο κριτήριο της συνθήκης του Μάαστριχτ.

Κατόπιν όλων αυτών η ελληνική οικονομία πετυχαίνει την πολύχρονη επιδίωξη της, δηλαδή το να εισέλθει στην ευρωζώνη την 1.1.2001, ενώ παράλληλα έχει βρεθεί ένα βήμα πριν από την υιοθέτηση την 1.1.2002 του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος του ευρώ (Πελαγίδης, 2001).

Παρά τις θυσίες και τις προσπάθειες δεκαετιών για τη επίτευξη της σταθεροποίησης στα μακροοικονομικά μεγέθη της Ελληνικής Οικονομίας με σκοπό την είσοδο της Ελλάδας στην ΟΝΕ τίποτα δεν μπορεί να εξασφαλίσει ένα ασφαλές και σταθερό περιβάλλον, προκειμένου να επιτευχθεί η σταθερή ανάπτυξη και κυρίως η μείωση της ανεργίας που αποτελεί ένα από τα μεγάλα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας. Τα προβλήματα του μακροχρόνιου δημόσιου και εξωτερικού χρέους που είχαν κληροδοτήσει οι προηγούμενες δεκαετίες μπορεί να έχουν εισέλθει σε ένα σχετικό έλεγχο, εντούτοις άλλα διαρθρωτικά προβλήματα εξακολουθούν να παραμένουν έντονα όπως παραοικονομία, φοροδιαφυγή, διαπλοκή.

Η επίμονη προσπάθεια της χώρας για δημοσιονομική εξυγίανση συνέπεσε πράγματι χρονικά με την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ αλλά έπρεπε ούτως ή άλλως να πραγματοποιηθεί ανεξάρτητα από αυτή, γιατί αν δεν είχε επιτευχθεί η ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ θα είχε δημιουργηθεί μια αμφισβήτηση ως προς την ικανότητα της χώρας να ανταποκριθεί σε παρόμοιες προκλήσεις, αλλά συγχρόνως σαν πρόκληση των καιρών υπήρξε ιδιαίζουσα σημασίας καθώς πολλές χώρες προσδοκούν και συνεχίζουν να επιδιώκουν μια τέτοια πρόκληση. Αναμφίβολα το κόστος αποτυχίας σε αυτή την πρόκληση θα ήταν εν συγκρίση πολύ μεγαλύτερο από ότι η περίπτωση συμμόρφωσης και ανταπόκρισης σε αυτή. Η ανάπτυξη της χώρας αν συνεχιζόταν θα παρέμεινε στάσιμη, η οικονομία θα βρισκόταν σε μια παρατεταμένη φάση πληθωρισμού, το δημόσιο χρέος θα ήταν εκτός ελέγχου και η ανεργία θα ήταν σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα. Η οικονομική πειθαρχία της Ελλάδος ήταν απαραίτητη, διαφορετικά δεν θα υπήρχε καμία ελπίδα για μια περαιτέρω μεγέθυνση και συνέχιση της αναπτυξιακής μας πορείας.

XII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είκοσι χρόνια περίπου η ελληνική οικονομία βρίσκεται παγιδευμένη στα ‘γρανάζια’ της αναπτυξιακής εμπλοκής και των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Η απεμπλοκή της αναπτυξιακής της πορείας από τη στασιμότητα απαιτεί ήρεμο κοινωνικό κλίμα (χωρίς απεργίες), λίγα γραφειοκρατικά εμπόδια, τραπεζικό σύστημα υποστήριξης νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, σύστημα σωστών κινήτρων για επενδύσεις, επενδύσεις τεχνολογικής υποδομής και επενδύσεις σε ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο, κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού σε νέες γνώσεις, τεχνικές και τεχνολογίες πληροφορικής, διεύρυνση της διαδικασίας μάθησης (learning by doing), σύγχρονο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο, ικανότητα γρήγορης και ταχύτατης προσαρμογής στο διεθνές μεταβαλλόμενο περιβάλλον, υψηλή απόδοση κεφαλαίου και γενικά οικονομικοκοινωνικές συνθήκες που αποτελούν τις κύριες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δράσης στο σύγχρονο παγκόσμιο επίπεδο. Η υπέρβαση του μικρού μεγέθους των ελληνικών επιχειρήσεων είναι επίσης απαραίτητη στο έντονα ανταγωνιστικό σημερινό διεθνές περιβάλλον.

Η ανάπτυξη και η σταθεροποίηση προϋποθέτουν θεσμικές μεταβολές που βραχυχρόνια είναι επώδυνες για το κοινωνικό σύνολο, γι’ αυτό απαιτείται άλλωστε η ευρύτερη κοινωνική αποδοχή από τις κοινωνικές ομάδες που θα πρέπει να υποστούν τις θυσίες, ώστε να επιτευχθεί μεσοπρόθεσμα η μείωση του πληθωρισμού και σε μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα η βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών. Αναμφίβολα κάθε καθυστέρηση στην εξυγίανση του παραγωγικού δυναμικού οδηγεί μακροπρόθεσμα και επί μονίμου βάσεως σε μεγαλύτερη ανεργία από ότι μια βραχυχρόνια και προσωρινή ανεργία που οφείλεται σε αναδιάρθρωση και εξυγίανση. Ωστόσο η οικονομική ανάπτυξη για να επιτευχθεί απαιτεί κοινωνικό κόστος για την εφαρμογή της. Όμως πέρα από την νεοκλασική αντίληψη για την επίτευξη των επιμέρους δεικτών για τη μείωση πληθωρισμού και επιτοκίων, τη μείωση δημοσίων ελλειμμάτων και δημοσίου χρέους, ώστε να επέλθει η ονομαστική σύγκλιση για την εμπέδωση της πραγματικής σύγκλισης απαιτείται η αναδιάρθρωση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας, με σκοπό τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την επίτευξη των βασικών στόχων της απασχόλησης και της ανεργίας. Ο Θ. Πελαγίδης (2001) μάλιστα υποστηρίζει ότι στην Ελλάδα η ανεργία δεν είναι «διαρθρωτικού τύπου», αλλά το πρόβλημα εστιάζεται στην τεχνολογική καθυστέρηση και ανανέωση, δηλαδή στη ζήτηση για υψηλή εξειδίκευση εργασίας και όχι στην προσφορά των αγορών εργασίας και ότι οι ασύμμετρες σοκ/διαταραχές της ζήτησης είναι που προκαλούν την αύξηση της ανεργίας.

Η δραστηριοποίηση του κράτους στη ανάληψη δράσης για την αντιστοίχιση της προσφοράς με τη ζήτηση εργασίας, την αναβάθμιση της εκπαίδευσης και την κατάρτιση προγραμμάτων επανεκπαίδευσης των ατόμων εκτός απασχόλησης και την κατάργηση των

τεχνητών περιορισμών που εμποδίζουν την κινητικότητα των εργαζομένων μεταξύ διαφόρων επαγγελμάτων είναι επιτακτική. Συγχρόνως δεν θεωρείται απαραίτητη η παρουσία του κράτους σε τομείς που η ιδιωτική πρωτοβουλία δραστηριοποιείται αποτελεσματικότερα. Ατμομηχανή της οικονομικής ανάπτυξης είναι οι ιδιωτικές επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, ενώ ο επαναπροσδιορισμός των δημοσίων δαπανών σε παραγωγικές επενδύσεις (εκπαίδευση, ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ανέργων, ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υποδομών) θα σηματοδοτήσει ένα νέο ρόλο για το κράτος που θα ανταποκρίνεται περισσότερο στις σύγχρονες ανάγκες. Οι στρεβλώσεις του χωρίς όρια συγκεντρωτισμού του κρατισμού που δεσμεύει πολύτιμους δημόσιους πόρους, οι διοικητικές ρυθμίσεις, του κρατικού μηχανισμού, η λογική εξάρτησης του κομματισμού και ο πελατειακός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος, η διαπλοκή, η διαφθορά και η κατασπατάληση πόρων πρέπει να αμβλυνθούν το ταχύτερο. Ένας σύγχρονος, ευέλικτος, αποτελεσματικός δημόσιος τομέας που ουσιαστικά θα συμπληρώνει τη λειτουργία του ιδιωτικού τομέα, η προώθηση συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού, η διαφάνεια, η μακροοικονομική σταθερότητα και το ήρεμο κοινωνικό περιβάλλον χωρίς εντάσεις αποτελούν τις κύριες προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση του μηχανισμού επενδύσεων-ανάπτυξης-απασχόλησης, ώστε να επέλθει η διατηρήσιμη οικονομική μεγέθυνση και ευημερία.

Πρέπει να διαμορφωθεί όχι απλά η οικονομία της αγοράς αλλά η οικονομία της κοινωνικής ανάπτυξης μέσα σε ένα κλίμα ελάχιστης κοινωνικής και πολιτικής συναίνεσης, όπου μέσα από την συνεργασία θα ευνοηθούν οι επενδύσεις και από την συνακόλουθη ανάπτυξη οι πάντες θα βγουν κερδισμένοι. Θα είναι δυνατόν να αυξηθούν οι μισθοί, να μειωθεί η ανεργία, να συγκρατηθούν οι τιμές στην αγορά, να βελτιωθεί η περιφερειακή ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Ο 21^{ος} αιώνας διαφαίνεται από πολλές απόψεις ένας αιώνας διαφορετικός όπου παράλληλα με την οικονομική και θεσμική σταθερότητα, τον επιχειρηματικό δυναμισμό, την αποτελεσματικότητα, την κοινωνική συνοχή πρέπει να δοθεί έμφαση από τις υποδομές στον άνθρωπο, τη νέα ποιότητα στην παραγωγή, την ανταγωνιστική γεωργία, την ελευθερία του επιχειρηματικού τομέα, τις σύγχρονες υποδομές στην τεχνολογία, το χαμηλότερο φορολογικό βάρος, την ισότητα στη διανομή και κατανομή. Απαιτείται η αποδέσμευση από σημαντικά μερίδια με σκοπό να γίνουν επενδύσεις στην παιδεία και επενδύσεις στον άνθρωπο. Απαιτείται νέα πολιτική με προτεραιότητα στην ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης, νέα σχέση κράτους-πολίτου, ποιότητα στη λειτουργία των πολιτών και στη ζωή του πολίτη, καινοτομία, έρευνα, σύνδεση του παραγωγικού συστήματος με το εκπαιδευτικό σύστημα, επειδή πάνω από όλα ανάπτυξη σημαίνει βελτίωση και αύξηση του ΑΕΠ και βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει ευημερία, σημαίνει να αισθάνεται κανείς ασφαλής σε ένα περιβάλλον που ευτυχώς ή δυστυχώς συνεχώς μεταλλάσσεται.

Μεγάλο μέρος της ευθύνης της αναπτυξιακής εμπλοκής, της περιθωριοποίησης και της οικονομικής καχεξίας φέρουν οι κυβερνητικοί παράγοντες. Ως γνωστόν οι κυβερνήσεις συχνά

δεν ιεραρχούν τα προβλήματα της οικονομίας με γνώμονα το συμφέρον της χώρας εξαιτίας του πολιτικού κόστους και των πελατειακών σχέσεων και συγχρόνως δεν κάνουν κριτική στην πολιτική που εφάρμοσαν οι ίδιες στο παρελθόν, αλλά τονίζουν τα προβλήματα που προκάλεσε η πολιτική των προκατόχων-αντιπάλων τους. Η «νοοτροπία του εδώ και τώρα» και η θεωρία του πολιτικού κόστους πρέπει να απαγκιστρωθεί από τις κοινωνικές ομάδες και το πολιτικό καθεστώς αντίστοιχα. Για το λόγο αυτό όπως υποστηρίζει ο Κ. Σημίτης (1989) «θα πρέπει να αποφεύγονται στο μεσοδιάστημα μιας κοινοβουλευτικής περιόδου οι αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις και πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να διεξάγονται την ίδια περίοδο οι δημοτικές εκλογές, οι ευρωεκλογές και οι εκλογές για τα περιφερειακά όργανα».

Κλείνοντας την εκτενή μας ανάλυση για την εξέλιξη της οικονομίας στην Ελλάδα και τη διαδικασία διαμέσου της οποίας διεξάγεται η προσπάθεια σταθεροποίησης της τα δύσκολα χρόνια της εικοσαετίας 1980-2000, ας μας επιτραπεί να δανειστούμε μια έκφραση που συνδυάζει τους δύσκολους μελλοντικούς καιρούς με την αναγκαία προσαρμοστικότητα που απαιτούν κάθε φορά οι εποχές και οι συγκυρίες, είτε ευνοϊκές είτε όχι, η οποία απευθύνεται τόσο ειδικά σε άτομα και γενικά ομάδες και οργανώσεις όσο σε κυβερνήσεις και κυβερνητικά στελέχη.

«Εκείνοι που, είτε άκριτα είτε λόγω νοοτροπίας, δεν είναι σε επαφή με τους καιρούς δυστυχούν και αποτυγχάνουν στις επιδιώξεις τους»

(Niccolò Machiavelli, The Discourses).

XIII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

- ΑΛΟΓΟΣΚΟΥΦΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ (1994), *Η Κρίση της Οικονομικής Πολιτικής*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- _____ (1992) 'Προϋποθέσεις για την σταθεροποίηση της Ελληνικής Οικονομίας: Δημοσιονομική Πολιτική', στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, εκδόσεις Α. Σταμούλη.
- _____ (1993) 'Μεγέθυνση, πληθωρισμός και ισοζύγιο πληρωμών στην Ελλάδα: Ο μακροχρόνιος ρόλος της οικονομικής πολιτικής', στο Τ. ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ (επιμ.) *Μακροοικονομική διαχείριση και αναπτυξιακή εμπλοκή: Προβλήματα στρατηγικών επιλογών στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα.
- _____ (1996), 'Οι Δύο Όψεις του Ιανού: Θεσμοί, Οικονομική Ανάπτυξη και Ισοζύγιο Πληρωμών στην Ελλάδα', *Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής*, τεύχος 1^ο, Ιούνιος.
- ΑΛΟΓΟΣΚΟΥΦΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ, ΓΑΤΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ και ΤΡΥΦΩΝ ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ (1992) 'Αξιοπιστία: Το χαμένο όπλο της κυβερνητικής πολιτικής' στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής.
- ΑΡΓΕΙΤΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ (2002), *Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ και Οικονομική Προσαρμογή. Η Περίπτωση της Ελλάδας*, Τυπωθήτω, Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
- ΒΑΒΟΥΡΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ (1995), *Προβλήματα οικονομικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ΒΑΒΟΥΡΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ (1990), 'Οι Ασυνέπειες της Οικονομικής Πολιτικής', στο Γ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ (επιμ.) *Οικονομική κρίση και κρατική πολιτική: Η Νεοφιλελεύθερη-Συντηρητική Στροφή στην Ελλάδα Σήμερα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ΒΑΪΤΣΟΣ, ΚΩΣΤΑΣ (1993), 'Κεντρικοί άξονες οικονομικής πολιτικής για έξοδο από την κρίση' στο Τ. ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ (επιμ.) *Μακροοικονομική Διαχείριση και Αναπτυξιακή Εμπλοκή: Προβλήματα στρατηγικών επιλογών στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα.
- ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ (1995) 'Μακροοικονομικές ανισοροπίες της οικονομίας' στο Α. Κιντής (επιμ.) *2004 Η Ελληνική Οικονομία στο Κατώφλι του 21ου αιώνα*, Ιονική Τράπεζα.
- ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ, ΤΑΣΟΣ (1993), 'Ολοκλήρωση στη διεθνή αγορά και επιπτώσεις στη βιομηχανική και τεχνολογική οργάνωση της οικονομίας', στο Τ. Γιαννίτσης (επιμ.) *Μακροοικονομική Διαχείριση και Αναπτυξιακή Εμπλοκή*, Gutenberg, Αθήνα.

- ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, ΝΙΚΟΣ** (1989), 'Η Πολιτική Σταθεροποίησης στην Ιταλία', στο ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ Ν., ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Τ., ΣΗΜΙΤΗΣ, Κ. και Γ. ΣΠΡΑΟΣ (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, ΝΙΚΟΣ, ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ ΤΑΚΗΣ, ΣΗΜΙΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ και ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΡΑΟΣ** (1989), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΔΡΑΚΑΤΟΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ** (1996), *Η ελληνική οικονομία προς σταθεροποίηση*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΤΑΚΗΣ** (1989), 'Οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας και της Ισπανίας, στο ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ Ν., ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Τ., ΣΗΜΙΤΗΣ, Κ. και Γ. ΣΠΡΑΟΣ (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ, ΗΛΙΑΣ** (1996), 'Οι επιπτώσεις της ανατίμησης της δραχμής στην ελληνική οικονομία', στο Γ. ΜΗΛΙΟΣ (επιμ.) *Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικός Διάλογος στην Προοπτική της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης και της «Ευρώπης των Πολιτών»*, Εκδόσεις Κριτική και Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα.
- ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ, ΤΡΥΦΩΝ και ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΗΤΡΟΣ** (1992), 'Αν θέλουμε σταθεροποίηση χρειαζόμαστε ανάπτυξη', στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, εκδόσεις Α. Σταμούλη.
- ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ, ΤΡΥΦΩΝ, ΠΡΟΔΡΟΜΙΔΗΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ και ΝΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΛΟΥΛΑΚΗΣ** (1992), 'Πώς θα ξεφύγουμε από τον οικονομικό μαρασμό', στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΤΖΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, εκδόσεις Α. Σταμούλη.
- ΛΙΑΝΟΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ και ΣΠΥΡΟΣ ΛΑΖΑΡΗΣ** (1995), 'Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών της Ελληνικής Οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο', στο Α. ΚΙΝΤΗΣ (επιμ.) *2004 Η Ελληνική Οικονομία στο Κατόφλι του 21^{ου} αιώνα*, Ιονική Τράπεζα.
- ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (χ.χ)**, *Σταθεροποιητικά προγράμματα: η εμπειρία της Ελλάδας και άλλων Ευρωπαϊκών χωρών*, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών.
- ΛΟΥΛΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ** (1995), *Η κρίση της πολιτικής στην Ελλάδα: Εκλογές-κοινή γνώμη- Πολιτικές Εξελίξεις 1980-1995*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα.
- ΛΟΥΛΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ** (2001), *Τα Είκοσι Χρόνια που άλλαξαν την Ελλάδα, Κερδισμένοι και Χαμένοι*, Εκδόσεις «Νέα Σύνορα» Α.Α Λιβάνη, Αθήνα.
- ΜΗΛΙΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ** (1996) 'Οικονομική κρίση και μερίδιο των μισθών στο καθαρό προϊόν: Ανάπτυξη μέσω λιτότητας;', στο Γ. ΜΗΛΙΟΣ (επιμ.) *Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικός Διάλογος στην Προοπτική της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης και της «Ευρώπης των Πολιτών»*, Εκδόσεις Κριτική και Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα.

- ΜΗΛΙΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ και ΗΛΙΑΣ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ** (1990), ‘Διακηρυσσόμενοι και άδηλοι στόχοι του σταθεροποιητικού προγράμματος του 1985. Μια κριτική αποτίμηση’, στο Γ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ (επιμ.) *Οικονομική κρίση και κρατική πολιτική: Η Νεοφιλελεύθερη Συντηρητική Στροφή στην Ελλάδα Σήμερα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ΜΠΗΤΡΟΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ** (1992), ‘Από την κρίση της οικονομίας στην κρίση της οικονομικής πολιτικής;’, στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΖΤΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, εκδόσεις Α. Σταμούλη.
- ΜΠΗΤΡΟΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ και ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΙΑΗΣ** (1992), ‘Ιδιωτικοποίηση: Μια Διέξοδος από το Αδιέξοδο’, στο Τ. ΚΟΛΛΙΝΖΤΑΣ και Γ. ΜΠΗΤΡΟΣ (επιμ.) *Αναζητώντας την ελπίδα για την ελληνική οικονομία*, Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής, εκδόσεις Α. Σταμούλη.
- ΠΑΝΤΑΖΙΑΔΗΣ, ΣΤΕΛΙΟΣ** (2002), *Μακροοικονομικές εξελίξεις και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα, Από τη Μεταπολίτευση Μέχρι την Ένταξη στην ΟΝΕ (1975-2000)*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ** (2001), *Η Ελληνική Οικονομία στην Εποχή της «Νέας Πολιτικής»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- ΣΗΜΙΤΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ** (1989), ‘Μια πρώτη Εκτίμηση’, στο Ν. ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Τ., ΣΗΜΙΤΗΣ, Κ. και Γ. ΣΠΡΑΟΣ (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΣΗΜΙΤΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ** (1989), ‘Η Πολιτική Σταθεροποίησης των Σοσιαλιστικών Κυβερνήσεων’, στο Ν. ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Τ., ΣΗΜΙΤΗΣ, Κ. και Γ. ΣΠΡΑΟΣ (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΣΠΡΑΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ** (1989), ‘Μέσα και στόχοι μακροοικονομικής πολιτικής. Σκέψεις για την πρόσφατη ελληνική εμπειρία’, στο Ν. ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ, ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Τ., ΣΗΜΙΤΗΣ, Κ. και Γ. ΣΠΡΑΟΣ (επιμ.), *Η Πολιτική της Οικονομικής Σταθεροποίησης*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- ΣΠΡΑΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ** (1997), ‘Πως κολλήσαμε την ολλανδική ασθένεια και αν πρέπει ή μπορούμε να γιατρευτούμε: Σκέψεις για το ρόλο της μεταποίησης’, στο Α. ΚΙΝΤΗΣ (επιμ.) *Το Παρόν και το Μέλλον της Ελληνικής Οικονομίας*, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα
- ΣΤΑΜΑΤΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ** (1990), *Η κρατική διαχείριση της σημερινής οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ, ΝΙΚΟΣ** (1998), *Το Νέο Τοπίο της Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

B. Ξενόγλωσση

- GORDON, ROBERT** (1978), 'What Stabilization Policy Achieve?', *The American Economic Review*, Vol. 68, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninetieth Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 335-341.
- HALL, ROBERT** (1980), 'Stabilization Policy and Capital Formation', *The American Economic Review*, Vol. 70, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Second Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 157-163.
- PATINKIN, DON** (1993), 'Israel's Stabilization Program of 1985, Or Some Truths of Monetary Theory', *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 2, Spring, p.103-128.
- PELAGIDIS, THEODORE** (1995), 'Economic Policies in Greece During 1990-1993: An Assessment', στο *Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικός Διάλογος στην Προοπτική της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης και της Ευρώπης των Πολιτών*, Εκδόσεις Κριτική και Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα.
- SACHS, JEFFREY** (1982), 'Stabilization Policies in the World Economy: Scope and Skepticism', *The American Economic Review*, Vol. 72, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Fourth Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 56-61.
- SACHS, JEFFREY** (1987), 'The Bolivian Hyperinflation and Stabilization', *The American Economic Review*, Vol. 77, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Ninth Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 279-283.
- SHAFER, JEFFREY** (1984), 'Stabilization Policies in Open Economies', *The American Economic Review*, Vol. 74, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Sixth Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 305-310.
- TSAKALOTOS, EUCLID** (1991), 'Structural change and macroeconomic policy: the case of Greece (1981-1985)', *International Review of Applied Economics*, 5 (3), p. 253-76.
- TSAKOLOLOS, EUCLID** (1998), 'The Political economy of social democratic economic policies: The PASOK experiment in Greece', *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 14, No. 1, p. 1-25.
- WALLICH, HENRY** (1978), 'Stabilization Goals: Balancing Inflation and Unemployment', *The American Economic Review*, Vol. 68, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninetieth Annual Meeting of the American Economic Association, May, p. 159-164.